

DR. M. S. GILLET O. P.
VELMISTR ŘÁDU KAZATELSKÉHO

VÝCHOVA
KARAKTERU

1 9 3 2

EDICE KRYSTAL, OLOMOUČ

Aby někdo byl křesťanem, k tomu je třeba,
aby byl čestným člověkem. Než nejlepším
prostředkem, jak máme býti čestnými lidmi
v celé síle toho výrazu, je zase žítí jako křes-
ťané: nadpřirozený ideál obsahuje docela vše-
chno v těchto dvou větách.

V čem tkví tento ideál? Není v tom, po-
zvednouti se nad jiné a užívat jich při tom
pyšně jako podnože, nýbrž spíše pozved-
nouti se nad sebe. Každý z nás nosí uvnitř
sebe svůj mravní vesmír, který má své vlastní
zákony, své záře i své stíny, svá ticha i své
bouře, své sluneční dni i dni deštivé. Tento
vesmír není prázdný. Pravda v něm rozlévá
své světlo, ale vášně tam také bouří. Zabrání
mrak vášní zazářit pravdě, nebo pravda roze-
žene mrak?

Ideálem je zříditi v našem mravním světě
království pravdy, rozumu nad otřesy, jež se
zdola zvedají. Ideálem je naplnit světlem a
teplem všechny kouty a zákoutí, kde mají
vládu tmy a studena. Ideálem je dáti tento svět
do stavu stálé rovnováhy, jež z nás učiní pány,

ne pány jiných, těch, kteří žijí mimo nás, nýbrž pány sebe samých, lidi charakterní.

Hle, to je ideál čestného člověka. Avšak nejlepším prostředkem, jak uskutečnit v sobě čestného člověka, mistra nad sebou, je opět žít jako křesťan. Jak to? To proto, že křesťanský ideál tím, že se v nás staví nad ideál člověka, přináší s sebou prostředky k jeho uskutečnění v celé plnosti.

Taková je hlavní myšlenka, vůdčí idea této knihy, to je to přesvědčení, jež si přejeme vidět v duchu a srdci studující mládeže Československa, které dnes podáváme tuto sbírku konferencí, jež, myslím, nic neztratily ze své časovosti.

Znamenám:

FR. M. S. GILLET,
velmistr.

PŘEDMLUVA

Předmět, o němž jednáme v tomto díle, není nový. Před námi mluvili velmi jemní psychologové a vážní moralisté o utváření charakteru a o výchově vůle. Připravili nám jaksi látku o tomto bodě a udali cestu, již se třeba bráti. Avšak tou měrou, jako jsme nabývali poznání psychologických a morálních studií ohledně výchovy charakteru, jedna věc nás zarážela: VÝLUČNOST POUŽITÝCH METOD. Psychologové se drželi příliš výhradně metody psycho-fysiologické a nechávali v pozadí morální stránku problému, jenž se měl řešit. Moralisté zase příliš zanedbali psychologické prameny. Proto také se nám zdálo nutné spojit budoucně tyto dvě metody v živoucí syntésu, dáti vyniknout přínosu křesťanského ideálu a milosti v díle mistrovství nad sebou, a nezapomenout, že milost neničí přirozenosti a že naše spolupůsobení při jejím díle vyžaduje, abychom vedli přísný účet o fysiologických a psychologických podmínkách v morální činnosti. Zkusili jsme, že tato synthetická metoda může být užitečná duším starostlivým, aby se nevrhly do života slepě, a to je bez pochybnosti nejlepší odměna, o niž se může ucházet srdce apoštola.

PRVNÍ ČÁST

IDEÁL A VÝCHOVA KARAKTERU

I. kapitola

VŮLE A KARAKTER

Co je to charakter? V běžné mluvě, která je často nejbližší skutečnosti, se říká o člověku, že má charakter, když je věrný svému přesvědčení a snaží se pevně a vytrvale uspořádat podle něho svůj život.

Naproti tomu člověk bez charakteru se otáčí při všech závanech mínění a prakticky se dává vésti příkladem, místo aby je ovládal nebo je učinil povolenými svým záměrům.

Takto uvažován jest charakter jakoby pečetí vůle; nebo lépe ještě, vůle je to, co dává charakteru jeho mravní fysiognomii.

I. VŮLE

Není charakteru bez vůle, není vůle bez charakteru. Než, co potom je vůle? Nejprve by byla otázka vědět, zda vůle není sama podstata duše, jak se to dnes někteří domnívají a rozumějí tu vůlí všechny projevy naší duševní činnosti; nebo zda naopak není nějakou zvláštní mohutností, něco jako dodavatelka duše ve vedení všech ostatních schopností rozumových a smyslových.

Leč to je tu otázka zcela spekulativní, jejíž řešení ponechávám pro okamžik profesorům psychologie a metafysiky. S morálního hlediska, u něhož se výhradně zdržuji, rozumím vůlí vyšší, nejdokonalejší formu lidské činnosti, jinak řečeno činnost promyš-

lenou, na rozdíl od pudu, jenž je činností neuvědomělou a slepou; jedním slovem schopnost, již máme, jednati v poznání příčiny a býti sami pány svých úkonů.

Věru, je krásný tento výraz: býti pánem svých úkonů. Jsme zaň díky povinni starým, ale proto nepřestal být novým.

Někdo je pánem nějaké věci, když ji má v moci. Býti pánem svých úkonů, to je tedy míti je v moci. užívat jich podle vůle, orientovat je v tom neb onom smyslu, jako ty kamenné nebo kovové kulováčky, jež hbitá ruka vrhá k metě, napřed označené.

Jestliže tedy vůle je podivuhodná schopnost, již máme, abychom byli pány svých úkonů do té míry, že můžeme volně nakládat s jejich určením, následuje z toho, že u kořene naší vůle je svoboda. Svoboda je opravdu údělem pána, jediný otrok není svobodný. Bez svobody bychom byli otroky svých úkonů, nebyli bychom jejich pány.

Avšak odkud pochází v posledním rozložení toto panství nad našimi úkony ve správě našeho života?

Z království našeho rozumu. Živočich není svobodný, protože není rozumný. Jsme svobodni jen skrze rozum. Postřehnete, že pojednávám v této chvíli o vůli všeobecně, o té, jejíž minimum musíme najít v každé z duší, jež mají účast na lidské důstojnosti.

To bude jinou otázkou vědět, v jaké míře, prakticky, a pro každého z nás zvlášť je naše volní činnost podmíněna naší osobní rozumností, naší povahou, našimi dědičnými náklonnostmi, našimi získanými návyky; a následkem toho, do jaké míry jsme svobodni a pány svých úkonů, vedení svého života. Přesto nebudeme moci rozluštit tuto praktickou otázku, pokud nebudeme mít určený předběžně přesný smysl, jež dlužno připínati tomuto slovu vůle, a všeobecné podmínky lidské činnosti.

Pravím tedy, že, jestliže u kořene naší vůle je svoboda, abychom konali úkony opravdu lidské, svoboda zase pramení na vrcholcích rozumu, podobná mo-

hutnému toku, jenž má zúrodnovat celý náš život.

Opravdu, nejednáme svobodně, leč když jednáme znajíce příčinu. Takto však jednati, znamená jednati způsobem rozumným a vrhati světlo do svého života; to jest jíti k cíli, dobře určenému, a ponechati si volbu prostředků, jež jsou nejprůběžnější k jeho dosažení.

Hle, to je vůle. Je kouzelným prutem, jenž se dotýká nejnižších dějů našeho života a zcela je přetvořuje. Činí, že přecházejí z všedního oboru hmoty do nevýslovně vyšší oblasti mravnosti. Když je tím, pak není nesnadno viděti, jakým právem musí vůle zasahovati při výchově charakteru.

II. KARAKTER

Karakter ve skutečnosti není nějakou jednoduchou věcí. Naopak, je to velmi složitý soubor ideí, choutek, úkonů, sklonů, návyků, o něž jde, aby byly uvedeny do pořádku, zorganizovány, sjednoceny s ohledem na uskutečnění cíle, na dosažení ideálu.

Sám tento soubor je různý u každého jednotlivce. „Části tváře jsou tytéž u všech, avšak různý poměr, v němž jsou sestaveny, působí, že všichni lidé mají rozdílný výraz tváře; taktéž mravně máme všichni podstatné tahy lidské přirozenosti, avšak v různých stupních a poměru . . .“¹

Všichni máme svou povahu, své přirozené sklony, své city, svůj zvláštní způsob činnosti, své vášně, svou náladu, svůj oběh obraznosti, své rozumové i mravní zvyklosti, svůj stupeň energie a co vím konečně? Dodám-li, že u téhož jedince většina těchto prvků, jsou-li ponechány samy sobě, ihned se dostane do konfliktu, poněvadž jsou podrobeny opačným zákonům, pochopíte, že práce, jež záleží v opakování toho všeho, v rozřešení toho rozbíhání, v proměně těchto protiv ve vyšší harmonii, že to je práce obrovitá.

Taková je právě práce VŮLE ve výchově charakteru, o němž musíme říci, že je harmonií duše.

¹ De la Hautière. Cours de philosophie appliquée à l'éducation, pp. 356—357.

Ve skutečnosti poznáváme charakter podle těchto dvou rozlišných a harmonických známek: JEDNOTY A STÁLOSTI.

„Míti charakter,“ praví Kant, „je mítí tu vlastnost vůle, jíž se člověk přidržuje určitých zásad, jež si nezměnitelně položil svým vlastním rozumem.“ A filosof dodává: „Ačkoliv tyto zásady mohou být někdy špatné a nedokonalé, přesto ochota vůle všeobecně jednati podle stanovených zásad (a nepřeletovat brzo sem, brzo tam jako mouchy) je něco cenného, co zasluhuje tím více obdivu, čím je to řidší.“¹

Pokud se nás týče, my máme aspoň pramen bezpečných praktických zásad mravní výchovy tím, že se přidržujeme učení víry. Dvacet století zkušenosti bohatě dokázalo, že mají třpyt a pevnost diamantu. Na nás jest orientovat se za tím leskem a důvěřovati v jednání této pevnosti. Všechny úvahy, jež budou následovat, povedou k tomu, aby dokázaly tuto pravdu, již považuji za nepopíratelnou.

III. POMĚRNÁ NEMOHOUČNOST VŮLE VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

Kdyby bylo třeba nyní dát o charakteru výměr, ne již zkušenostní, ale poněkud vědeckého vzhledu, řekl bych, že je utvořen SOUBOREM MRAVNÍCH NÁVYKŮ, ROZUMNĚ SDRUŽENÝCH KOLEM VOLNÍ OSY.

Tato definice má podle mého náhledu dvojí význam, že totiž dává vyniknout důležitosti zásahu VŮLE při výchově charakteru a přitom docela přiznává hranice tomuto ZÁSAHU.

S jedné strany je jisté, že bez vůle zůstává výchova charakteru nestvůrou; s druhé strany je však neméně jisto, že to jediné faktum, seskupovat kolem ní rozumným způsobem soubor mravních návyků je podnik obtížný, o němž nemožno doufat, že přijde ke konci, leda že za cenu mnohonásobného a vytrvalého úsilí.

Dvě moderní teorie, dosti oblíbené – třeba dia-

1 Anthropologie, 2^o partie, § III.

metrálně proti sobě postavené – zvláště zapletly tuto jemnou otázku o výchově charakteru, chtějíce ji zjednodušit. Jedna z nich tvrdí, že vůle je úplně neschopná pozměnit v nás něco, ať je to cokoliv.

TEORIE. – Kolikrát opravdu, když se nám položila otázka o mravní výchově, o reformě života, jsme slyšeli vyslovovat světskými osobami, jinak dobře smýšlejícími, tato malomyslná slova: „Nemohu nic proti své povaze – člověk se nedá předělat – není to mou vinou, jsem-li tím, čím jsem; musím se tedy pojmát a brát takový, jaký jsem.“

Tato a jiná podobná slova, jež se nám za našich dnů házejí do uší, i ve jménu vědy, dokazují jen jedno: snadnost, s jakou si činíme SVÝMI teorie, jež podporují naši přirozenou lenost a dovolují nám dát se unášet proudem našich vášní a nemít povinnost jíti proti němu nebo mu dát nový a blahodárný směr.

A vskutku není dnes nedostatek učenců a filosofů, kteří hlásají, že „výchova je bezmocná, jde-li u jedince o důkladnou přeměnu temperamentu a povahy rasy: podle nich se rodí zločinec, jako se rodí básník. Celý mravní osud dítěte je obsažen v mateřském lůně, pak se nesmiřitelně rozvinuje v životě . . . rasy slézají po žebří života a mravnosti úplně najednou, ale vzhůru po něm nevylézají.“¹

Celkem vzato, v očích těchto teoretiků mravnosti se charakter omezuje na poučku, jejíž vnější prostředí působí, že výsledky vycházejí s matematickou nutností.

K čemu se soustřeďuje konec konců úkol vůle v podobném systému? Nepotřebuji na to naléhat; ten úkol není žádný. Podobně jako vlny, jež se rozbíjejí o pobřežní úskalí, aniž je mohou prorazit, naše volní úsilí se rozrážejí neúčinně o naše dědičné sklony, o naši fysickou povahu, o naše všelijaké náklonnosti, o naše vášně, jejichž souhrn tvoří přirozenou nepřelomitelnou hráz. Lépe je tedy, když už jednou zavezen do života, ihned pustit vesla, stáhnout plachty, založit ruce, pak se uchýlit s dráhy: ať se stane cokoliv! . .

1 Guayau: Éducation et hérédité.

Ah, jak je zlehčující toto úzké pojmání charakteru a jak je bolestno myslet na neblahý vliv, jímž hojně působí na mladá pokolení! K ničemu jinému nevede, než k hlásání bezmocnosti a následkem toho neúčinnosti mravnosti.

Proti němu šťastně povstává s praxí celého lidstva nejprve MRAVNÍ SMYSL, pak ZKUŠENOST VYCHOVATELŮ a hlavně naše OSOBNÍ ZKUŠENOST.

FAKTA. – Je pravda, že podobný FATALISMUS, použitý při výchově charakteru, se tak staví proti MRAVNÍMU SMYSLU, že samijeho nejrozhodnější stoupenci jsou z toho rozrušení. Když vyložili a rozvinuli své teorie s jasností, jež přísluší neomylným lidem, váhali odhodlat se k nim v praxi.

Konečně učinili ústupky a připustili přes své učené předpojatosti, že ve SKUTEČNOSTI je dobře sympatizovat s osobami, jež živí velkou důvěrou ve výchovatskou moc vůle: „Nadšení,“ napsal jeden z nich, „třebas hnané až k fanatismu, jest dobrou hybnou silou; snad i silou nezbytnou . . . odtud to pochází, že můžeme říci o těch, kdož pohlížejí na rozumovou a mravní výchovu jako na všeobecný lék, že přepínání jejich očekávání není bez prospěchu: a zde snad je část blahodárného řádu věcí, že jejich důvěra nemůže být zviklána.“¹

To bylo konečně přiznání, že snahy vychovatelů nejsou bez užitku. Mimo to, aby bylo možno tvrdit s takovou jistotou, že výchova charakteru jest utopií a že lidstvo se nemůže přetvořit leč za dlouhou dobu, během století, pod nátlakem vnějších sil a podmínek života, k tomu by bylo třeba zjistit, že VSKUTKU všichni vychovatelé ztroskotali ve svých podnicích.

A tu podobné tvrzení nezasluhuje zkoumání. Kdo neví opravdu prostřednictvím případu vévody Bourgognského, vnuku Ludvíka XIV. – udávám jen tento příklad – do jaké míry může výchova zlepšit přirozenost? „Tento princ,“ praví Saint-Simon ve svých Pamětech, „se narodil hrozný a jeho první mládí na-

¹ Spencer: De l'Éducation intellectuelle, morale et physique. Paris, Alcan, page 172.

hánělo strachu: tvrdý a hněvivý až k nejkrajnějším výbuchům a i proti věcem neživým. Zuřivě prudký, NESCHOPNÝ strpět nejmenší odpor, ani od času a živlů; když vzkypěl, budil obavu, že všechno v jeho těle praskne. Domýšlivý do krajnosti, zmítán všemožnou rozkoší . . ."

Připustíte, že vychovávání takového prince bylo hodně nesnadné. Nicméně vévoda Beauvillierský podporován Fénelonem a Abbém Fleurským „pracoval bez oddechu“ – stále mluví Saint-Simon – „o nápravě této hrozné přirozenosti. Potom za pomoci Boží, když princ dosáhl svého devatenáctého roku, dílo bylo dokonáno a z této propasti vyšel princ přívětivý, jemný, lidumilný, umírněný, trpělivý, skromný, kající, a pokud to dovoľoval jeho stav, někdy i nad to, pokorný a přísný na sebe.“¹

Nejkrásnější teorie nikdy nic nezmohou proti faktům tohoto druhu. Dějiny nám je podávají po tisících; avšak již ten tam by uvedl v nic všechny důkazy, jež si filosofové pokládali za povinnost rozvinout protinemohoucnost ianeužitečností mravní výchovy.

„Povaha, jež se přetvořuje od základu, i když to bylo jen v půl hodině, to není vůbec povaha nezměnitelná a je naděje, že se tyto změny budou obnovovat čím dál častěji.“²

Než k čemu to hledat příklady venku? Vraťme se raději do sebe a pohledme, zda se nám někdy nepodařilo, v jistých hodinách nadšení nebo při pohledu na krásný čin, zmírniti to nejhorší z našich chyb, aspoň na čas zdržet naše špatné sklony, dát uzdu našim rozpoutaným vášním?

A tu, co jsme učinili jednou, můžeme to zas vykonat po druhé a po třetí. V té míře, jak se rozmnoží naše úsilí v tomto smyslu, nesnáze se umenší, a přijde den, kdy budeme přetvoření přes všechny klamné systémy.

1 Saint-Simon. Mémoires. — Bausset Vie de Fénelon.

2 Payot. Education de la volonté. Paris, Alcan, 1903, 17^e édition, p. 26.

IV. DOMNĚLÁ VŠEMOHOUCNOST VŮLE VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

Dospěli jsme zde k tomu závěru, založenému na zkušenosti, že totiž naše přirozenost není nezměnitelná, naopak však podává vůli široké pole působnosti.

Postavili jsme se celou svou silou proti těm, kdož by chtěli namlouvat víru v naprostou nemohoucnost vůle při výchově charakteru. To však není důvod k zacházení do krajnosti a domnívat se nyní zase, že vůle je VŠEMOHOUCÍ při tomto díle výchovy. Tento druhý omyl by byl horší než první, jak lze snadno dokázat.

TEORIE: – Ti, kteří hájí, že výchova charakteru je věc snadná – a je jich mnoho! – činí tak jménem teorie zcela knižní a metafysického vzhledu, teorie SVOBODNÉHO ROZHODNUTÍ. Pod záminkou, že člověk je svobodný VE SVÉ DEFINICI, uzavírají z toho, že všichni lidé takovými jsou vždycky VE SKUTEČNOSTI, v témž stupni, NAPROSTO. A tu, jsme-li skutečně všichni svobodni do té míry, pak z toho vyplývá – poněvadž svoboda je schopnost, že můžeme usměrnit svůj život podle svého způsobu – že to závisí na nás, abychom byli prostým tvůrčím FIAT ode dneška do zítřka charakterními lidmi, hrdiny nebo světci.

Není příkladnějšího rozdílu, který bude navždy dělit teorii – o níž ostatně nelze mluvit – od praxe, ideál od skutečnosti.

Zajisté, člověk je svobodný ve své definici, a tím se liší od živočichů, kteří takoví nejsou. Je stejně pravdivé, že, mám-li dát každému úkonu všech dnů lidskou cenu, musím být ve stavu užívat této svobody vůči nim. Jestliže můj život ve svém neustálém dění je jen zapadání tam, kde se cítím polapen od prvního okamžiku, aniž se mohu vyprostit, kde mé úkony, jež podle svého mínění stavím se zralou úvahou, se vyvolávají naproti tomu jeden po druhém, samočinně – jako dohromady spojené články řetězu bez konce

– pak můj život je nesmyslem a svobodné rozhodnutí nestvůrou.

A tak upadáme do klamné teorie, o níž se právě jednalo, a jež hlásá naprostou nemohoucnost vůle změnit naši přirozenost.

Než jiná věc je vyžadovat pro každého jednotlivce MINIMUM svobody, jež brání připodobnit jej živočichu neb stroji, a jiná věc je viděti v každém z nás svobodné rozhodnutí jako něco ABSOLUTNÍHO, co nezná překážek ve svém rozpětí a ruší nesnáze života se zarážející lehkostí.

ZKUŠENOST: Mnoho jest potřeba, abychom byli všichni svobodni do té míry! Svoboda – rozumějme jí svobodnou vůli – není ani v nejmenším zbraní, jež nám byla dána zcela hotová při narození a jíž bychom mohli všichni obratně vládnouti, když přijde okamžik jejího použití.

Je to zbraň, budiž, již si každý kuje pro sebe v dílně svého svědomí a jež má tu zvláštní výsadu, že se smáčí a kalí v boji. Nechme ji v nečinnosti nějaký čas, a stane se opět měkkým kovem, jež první překážka ohne a učiní neužitečným. Nevěděl bych o pochvě schopné uchránit ji před rzí a zachovat jí její ostří.

Když tedy někdo nám přijde tvrdit ve jménu metafysické teorie, že jsme SVOBODNI, vizme nejdříve jménem zkušenosti, do jaké míry jsme takovými skutečně.

Je jasno, že zde rozumím svobodou mistrovství nad sebou, pevné panství vznešených citů a mravních ideí v nás nad nátlaky živočišnosti. Než právě tohoto panství a tohoto mistrovství nad sebou, jež jsou opravdu celou svobodou, nelze dobýt leč silou meče, bojem všech okamžiků.

Každý z nás přináší s sebou při narození souhrn dispozic, sklonů, vášní i vad, jež se staví svou setrvačností proti svobodné činnosti. Nemíti zřetel na fakt tak očividný a pokusit se o rozbití tohoto přirozeného náspu nárazem dobrovolných rozhodnutí, znamená prostě vydávat se v nebezpečí zlomit samu vůli nebo odradit ve všech případech ty, kdož nejlépe smýšlejí.

Když jsem apeloval na rozum, nyní se odvolávám na víru.

V nadpřirozeném řádě, tak jako přirozeném, dopadá těžce na naše ramena zákon dědičnosti. Zdělili jsme nemoc hříchu jako dědíme slabosti svých rodičů. Všichni znají tuto nemoc, protože ji zakusili. Má jméno, jež se stalo klasickým stálým opakováním: žádostivost. Je to horečka, která pálí a která drtí nejstatečnější duši, jestliže milost Boží, spojená s naším osobním úsilím, nepřijde ji včas zarazit a zadržeti tak její neblahé účinky.

Žádost očí, žádost těla, pýcha života: hle, v jak silných výrazech charakterisuje sv. Jan tuto mravní horečku. Všichni pociťujeme více méně její hrůzu. Zapaluje hlavně ve zraku oheň chtivosti. Jsme hříšníci, nemáme čistého zraku. Krása nás nevábí již pro sebe samu, leč jen následkem smyslových požitků, jež z ní doufáme.

Vrháme na všechny věci tento otisk smyslnosti, jehož znamení v nás zanechal prvotní hřích, podobní těm lidem, kteří vidí všechny předměty v téže barvě, neboť přišli na svět s očima nemocnými a neschopnými rozeznávat barvy.

Oči jsou takřka okna duše. Očima také má naše tělo nejvíce příležitosti hřešit a zadostučinit své chorobné potřebě požitků. Naše smysly jsou vždy jakoby zastaveny před rozkošemi. To tělo, jež by mělo být poddáno rozumu a víře, podvolit se účelivě jejich vládě, vzpírá se proti němu.

Rozum a víra nadarmo rozvinují docela ze široka svá křídla a chtějí nás unést do krajů ideálu, naše tělo odporuje; ochromuje jejich úsilí, je jakoby ohromné závaží, jež tíží jejich krok a často je stahuje dolů.

Než, co dím? Sám rozum nakonec ztrácí svůj jas, zatemněn žádostivostí. Zdá se, že vnitřní oheň, jež stravuje naše tělo a obíhá v našich žilách, vylučuje těžké výpary. Tu již nevidíme a jsme spleteni; snažíme se nahmatat ve tmách ruku, jež nás povede.

Takové jsou zkrátka hlavní účinky této mravní horečky, jejíž smrtelný zárodek vložil do nás první hřích.

A pak byste chtěli pochopit, že ve jménu ideálu, k němuž máme směřovat, dospíváme bez úsilí, jen kouzelným fiat k tomu, že opanujeme a ovládneme podobnou skutečnost!

Kterýpak student naopak bolestně nepocítil nepoměr mezi svými tužbami po dobru a slabostí své vůle! Kdyby tomu tak bylo, politoval bych jej z celého srdce, neboť by to bylo znamením, že ve dvaceti, nebo snad více letech nezná celosti života a obtíží, jež BOJ O ŽIVOT má vždy v zásobě.

To, co tu říkám, není pro odradění mladých lidí, avšak spíše k předejití jejich zmalomyslnění. Když jsem ukázal, že výchova charakteru je podnik uskutečnitelný, rád bych jim přece dopomohl k víře, že tento podnik je snadný. A tu při prvé porážce by mě vinili z oklamání, a měli by k tomu důvod. Než tím, že jsou mladí, jsou velkodušní a mají dobrou vůli. Tu pak, co záleží na obtížích, nejsou-li nepřekročitelné. Nikdo není svobodný, řekl kdosi, nezaslouží-li si toho. Na mladých lidech je dokázat, že si toho zaslouží, hlavně když pochopí způsob, jak si vydobýt svobody.

II. kapitola

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ A VÝCHOVA KARAKTERU

Kdyby se stavěly proti normálnímu účastenství vůle při výchově charakteru jen teorie toho druhu, o nichž jsem právě mluvil, zlo by zůstalo veliké, o tom není pochybnosti, avšak nebylo by aspoň bez léku.

Nejlepší způsob, jak uvést tyto teorie v nemožnost, by záležel často u opravdových duchů, toužících poznat především pravdu, v odhalení jich a očištění od všech sofizmat a všech subtilit, jimiž se zavínají, aby sváděly bláhovce a zároveň rozkošníky.

Bohužel, více než všechny teorie jsou jako stálá

překážka při výchově charakteru jisté podmínky moderního života, za něž přece nejsme odpovědní. Označme si hlavní z nich; takto bude naše cesta urovňována a budeme pak moci zpříma přistoupit k otázce o VÝCHOVĚ KARAKTERU.

I. PRVKY KARAKTERU

Karakter poznáváme podle těchto dvou rozlišných známek: JEDNOTY A STÁLOSTI. Když jednotlivec dospěl silou vůle k tomu, že sdružil jako do živoucího svazku své roztroušené síly, že je všechny usměrnil ve smyslu ideálu, jenž se ukládá jeho činnosti jako člověka a křesťana, když si zkrátka položil jakýsi pořádek a rovnováhu ve svém životě, může se o něm říci, že je karakterním člověkem.

Avšak tato práce o panství a mistrovství nad sebou není prací jednoho dne. Naopak, je k tomu potřeba mnoho času. ČAS je tedy podstatným činitelem ve výchově charakteru.

Dále se vyžaduje, pokud trvá tato práce o mravní poddajnost, míti vždy oči upřeny na cíl, jehož máme dosíci, a nedat se přes míru odvracet všelijakými realitami, s nimiž se setkáváme.

Za těchto dvou podmínek – avšak jedině za těchto – dáme svému životu toužebnou JEDNOTU a STÁLOST.

A tu je třeba si přiznati: moderní mravy – rozumím tím hlavně nynější náš způsob pozorování života ve všech jeho formách – jsou takové, že ochromují nejlepší vůli a brání jí dostáti těmto podmínkám náležitě. S jedné strany nemáme kdy dobře žít, poněvadž chceme žít příliš rychle, a s druhé strany v tom divokém shonu za štěstím toužíme jít se všech stran zároveň, místo abychom se ubírali pečlivě po stezce, Prozřetelností vyznačené, která by nás tam dovedla zcela přímo. Rozptylujeme se horečně všemožným způsobem, aniž jsme si projednali plán. Je jasno, že za tu cenu je výchova charakteru nemožná.

II. SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ

INTELEKTUÁLNÍ ŽIVOT. Uvažme na př. dnešní intelektuální život. Jsme postiženi většinou, třebas v různých stupních, horečkou po vědění. Věda je vynikající věc, patří mezi nejlepší prostředky mravní výchovy; příležitostně se k tomu vrátím. Než všechno závisí na způsobu, jak se jí kdo oddává.

Renan tvrdil jednou, že „pravda nechce být hledána s přílišnou vášní“, že „lhostejnost má u ní větší úspěchy“.¹ Onoho dne mluvil Renan zřejmě jako diletant. Avšak pro sebe soudím, že může mít někdo i ve vysokém stupni vášeň po pravdě, aniž si přesto ve svém pátrání vede nevím jak nervosně, nevázaně nebo konečně horečně, což nedovoluje rozumu otevřít se do hloubky, ani srdci dojmouti se poněkud silněji při styku s poznanou pravdou.

A tu dnešní student, aby byl trochu ve vážnosti, a – což je důležitější – aby si zajistil denní chléb, musí mít již ve dvaceti letech u konce svou pout intelektuálním světem. Nekráčí k pravdě, on k ní BĚŽÍ; A BĚŽÍ za ní až do úpadu.

„Dítě nezná již let klidné výchovy; při prvním probuzení jeho rozumu je pamět jeho zatěžována poznatky, jeho mozek je hnán k rozpuku jako mladé květiny v umělých sklenících. Záhy jsou mu předkládány umělecké programy, nepřiměřené, bez strýlivosti, do nichž jsou napěchovány vědy, literatura, historie, jazyky. Doba zkoušek se otvírá se svými nepokoji, svými očekáváními, se svými překvapeními, s celou svou družinou rozechvění a násilných úsilí.“²

Jaké chcete mít postavení výchovy charakteru v tak vyčerpávajícím životě, a to, bohužel, ve věku, kdy by bylo nutno položit k němu základy? Neboť to se nedá popřít, tento způsob života vyssává téměř všechnu činnost studujícího a každý si právě nařiká

¹ Renan, Discours pour la réception de Pasteur à l'Académie Française.

² Janvier, Les passions, Paris. Lethielleux, Gustave Le Bonn Psychologie de l'Éducation, Paris. Flammarion.

a trpí dnes pro nepoměr, který existuje mezi přehřátou kulturou ducha a slabostí chtění, pro to každodenní troušení mravní síly. Intelektuální atmosféra, v níž dýcháme, je jakoby zkřížena blesky a elektrickými proudy, jež nás oslepují a omamují.

MRAVNÍ ŽIVOT. — Avšak více ještě snad než tato intelektuální horečka je náš způsob chápání mravního života překážkou ve výchově charakteru.

Bylo by třeba, abychom byli poněkud proniknuti duchem křesťanským, máme-li připustit na jeden okamžik, že se naše povinnost omezuje na obohacování našeho ducha. Kdopak nepozoroval, že vedle vášně po studiu jsou v nás jiné vášně, méně šlechtné, jež touží jen vybuchnout, a že studium je neschopné samo sebou je utišiti? Nuže, jak utíšíme tyto vášně, aniž je při tom zničíme? Doposud zkušenost přebohatě ukázala, že práce uklidňování vášní je především prací VNITŘNÍ, POZVOLNOU, POSTUPNOU, konanou zároveň za hloubavé úvahy a volného úsilí nepřetržitého a vytrvalého. Než zdá se, že za našich dnů není již pro to pochopení a že jsme přesunuli samu osu svého mravního života tím, že jsme ji přenesli z nitra na venek. Místo abychom zdolávali své vášně doma, v tichu duše, rozptylujeme se zevně, jako bychom na ně chtěli zapomenout a neměli na starosti jimi se zabývat. Tak tu trošku volných okamžiků, již máme po skončení svých studií, vynakládáme na organizaci spolků, nebo na udržování řady prací, výborných zajisté, berou-li se jednotlivě v úvahu, jejichž množství však právě tím, že vyčerpává zbytek našich sil, nám dává ilusi, že žijeme, a to plně žijeme. A je jisto, že, díváme-li se jen zevně, život studujících se jeví dobře vyplněný. Avšak, až běh jejich studií bude u konce a až okolnosti je vytrhnou z universitního prostředí, v němž zdánlivě nemají ani minuty svobody, a postaví je tváří v tvář sobě samým, zda se není co obávat výbojného návratu vášní, na okamžik zapomenutých, avšak neumrtvených?

Se své strany se toho bojím, a právě proto — při

tom zcela vzdávám úctu dobré vůli většiny z nich – odvažuji se snažně je prosit, aby jednali tak, by jejich osobní křesťanský život, vnitřní totiž a ne zevnější, ten, který navyká vůli a celou bytost požadavkům víry, a ne ten, který se spokojuje s nedbalostí a zapomínáním... pravím, aby onen život dosáhl v intenzitě a hloubce toho, co nám jiný život, hromadný a roztroušený, podává kvantitativně a povrchně.

HMOTNÝ ŽIVOT. – Dodal bych jen jedno slovo k předmětu nebezpečí, jímž může dát volný průběh při výchově charakteru: současný hmotný život.

Dá-li si někdo práci pohlednout do něho blíže, zkonstatuje, že zase je tu totéž šílenství a tatáž nutnost rozptýlení, jež se všech zmocňuje.

Nejprve jsme podivuhodnými komunikačními prostředky překonali vzdálenost. Pak jsme našli důmyslným použitím vědeckých výzkumů tajemství, jak rozmnožiti naše sense a jak o všem mudrovati. Na všech stranách je to opravdový svátek pro oči, uši, konečně pro všechny smysly. V jednom dni můžeme s troškou peněz projíti stupnici všech radovánek. Trest Tantalův jest již jen rozkošnou vzpomínkou. Vždyť okouzující číše je stále tu, na dosah našich rtů. Můžeme se z ní napít podle své potřeby nebo choutky.

Avšak, zdaž nemá svou odplatu tato HOREČKA po rozptýlení a požitcích, jejímuž oslabujícímu vlivu podléháme chtěj nechtěj? Dvojí život nelze vésti vedle sebe beztrestně; ŽIVOT TĚLA A DUŠE. Spíše nebo později se rovnováha poruší, a je to vždy na útraty duše. Vzněty vůle v dobrém úmyslu rozhodnuté se tříští o sílu odporu hmoty, podobně jako hučící vlny mořské, jejichž zánik na písčíně pozorujeme.

Považoval jsem za svou povinnost upoutat zvláště pozornost mladých lidí na tento bod. Postavení jsouce do sociálního prostředí, jehož vůbec nevytvořili, byli by v nebezpečí, že jím budou pohlaceni a strženi s dráhy proudy strojeného života, jež jím všestranně

probíhají, kdyby je čas od času nepřišlo probudit přátelské slovo z jejich malátnosti. Ať o něm dobře uvažují; mám přání, aby pro ně bylo pramenem světla a síly a aby jemu vděčili za to, že pomyslili na nápravu svého způsobu života.

III. kapitola

POZNÁNÍ SEBE A VÝCHOVA KARAKTERU

Výchova charakteru je práce, jež připomíná dosti dobře práci sochaře. Opravdu jako sochař máme vytvořiti sochu živoucí, činnou, nadpřirozené velikosti z balvanu sotva přibroušeného, jímž je naše mravní bytost, ovšem že ne údery dláta, nýbrž údery volných rozhodnutí.

Bylo tedy důležité studovat nejprve, alespoň v hlavních rysech, povahu tohoto mravního bytí, zkoumati sílu jeho odporu nebo stupeň tvárnosti; jedním slovem, viděti, zda, jak to někteří chtějí, není možno ho zpracovat, zbrousit, uhladit, nebo naopak, zda ta věc není nesnadná.

Nesnáze působí; vyznačil jsem též některé, vlastní naší době. Než konec konců výchova charakteru není prací nestvůrnou. Tam, kde tisíce jiných mělo úspěchy – dokazuje to i historie i zkušenost – proč bychom my neměli štěstí?

Chceme-li, můžeme pozměnit sami více nebo méně důkladně svou přirozenost. Dodávám, že tato výchova sebou samým je ještě neplodnější a nejtrvanlivější, dík úsilí, jehož vyžaduje a které nám ji vtiskuje hluboko do duše.

Avšak hlavním bodem pro samouka v podniknuté úpravě svého života je podle sokratovského návodu: nejdříve sebe dobře poznati, nejíti kupředu bez předchozího odhadnutí svých sil, ocenění svých pro-

středků, bez posouzení svých slabostí, zkrátka bez obchůzky svého malého vnitřního světa. Potom po skončení této práce, nebo spíše – neboť se neukončí nikdy – rovnoběžně s touto prací musí mít stále oči upřené na ideál, jehož má dosíci a ježž má uskutečnit, k němu se vraceti neustále tou měrou, jako se k němu blíží, aby zesílil podobnost s ním; nesmí se báti při příležitost poopravy, uhodit do živého nebo spojit kusy.

I. VNĚJŠÍ SAMOTA

Předně musíme poznat sebe samy. A tu většinou sebe neznáme.

Poznání sebe předpokládá nutnost usebrání a samoty, čehož mnoho z mladých lidí je neschopno. A když zde mluvím o samotě, nejde toliko o samotu vnější, o samotu, jež by záležela v tom, že se někdo nerozptyluje příliš na venek, že žije vzdálen společnosti kamarádů, že se uchyluje samotný do svého skrovného pokoje.

Nechci špatně mluvit o této samotě. Vnější samota je jako hlavní nádvoří hradu duše, kde má vládnout vnitřní samota.

Jestliže se stává mladý člověk samotářem z nenávisti k lidem nebo prostě, aby unikl nátlakům, jež ŽIVOT VE SPOLEČNOSTI vždycky hojně ukládá, nejen že nenabývá prostředků k posílení charakteru, avšak poslouchá pocitu zbabělosti. Zbavuje se nsnází, jediné aby je nemusil přemáhati.

S tímto předpokladem dávám o mnoho přednost ostýchavému a bázlivému studentu, který se vrhá odvážně do vřavy, stýká se se svými kamarády, rozšiřuje si jejich řady a nakonec se poddává požadavkům společenského života. Je po této stránce na cestě státí se charakterem, i kdyby byl jinak zjízven vášněmi. Jsa mistrem nad sebou v citlivém bodě, jest schopen státí se pánem ve všech jiných.

Vnější samota není tedy SAMA SEBOU prostředkem výchovy a mravní kázně, když nemá za účel

přivést nás k lepšímu poznání sebe tím, že nás odvrací od vnějších roztržitostí.

Musíme směřovat hlavně k vnitřní samotě. Než i tu možno snadno zblouditi.

II. VNITŘNÍ SAMOTA

Vnitřní samota se může docela dobře smířit do jisté míry s ROZPTYLOVÁNÍM ZVENKU, avšak je naprosto nesrovnatelná s ROZPTYLOVÁNÍM Z NITRA, totiž duševním.

Jsou studenti, kteří dlí téměř vždy ve světnici. Není to z nenávisti k lidem, nic jiného, než aby se vyhnuli zbaběle úskalím, nerozlučným od společenského života. Snad je to proto, aby se oddávali studiu? Rád věřím, opravdu, že je mnoho mezi nimi těch, kteří pěstují samotu v tomto úmyslu. Než konec konců ani v pokoji se stále nestuduje. Vyjma povahy opravdu INTELEKTUÁLNÍ, které mají vášeň po studiu a věnují se mu pro ně samé, většina studujících se uchyluje do svého pokoje k vůli studiu jen v době zkoušek; mají nakvap dohnat ztracený čas, přehřát svou paměť tím, že do ní napěchují pojmy a události, kterých se sotva povrchně dotkli během roku, a jež spěšně zapomenou, až jednou budou mít svou hodnotu nebo svůj erb.

Není to samozřejmé, že se za těchto okamžiků nucené samoty může mladý člověk věnovat studiu sebe.

Kdy to tedy učiní? Zdálo by se, že měl všechn čas na to, když využíval všech volných hodin, jichž mu poskytuje studentský život. Bohužel, tyranství vnitřních rozptýlení jej odvrací od sebe daleko ještě více, než to činí ve skutečnosti vnější rozptýlení. Vzpomeňme si, že tento mladý člověk má dvacet let, že je plný žárů a života, že tento život touží vydávat se z všemožných důvodů, i fyziologických, jež zde popisovat mně nepatří. A tu se naň podívejme – přes noc je vržen sám znenadáni do města, bez rodičů, bez oficiálního dohledu, bez práce

bez odkladu závazné a i bez práce v pravém slova smyslu.

Přiznejme, že pokušení je těžké. Zdaž se nehromadí hodiny úplné opuštěnosti, změkčilosti, naprosté nečinnosti?

A tu, když se tento mladý člověk uchyluje do samoty, věříte, že je to proto, aby se oddával praktickému, pozvolnému, přesnému poznávání sebe, aby poznal, jaké sklony, dobré či zlé, v něm převládají, která místa jeho mravního bytí jsou nemocna, na něž má zvláště upnouti pozornost a namířiti stále úsilí své vůle?

SNĚNÍ. – Chtěl bych být o tom ubezpečen, avšak jsem si téměř jist opakem. Neboť, ačkoliv nevidím nikoho jiného než jeho v pokoji, on tam není sám. Správně řečeno, on tam není. Jeho obraznost ho unesla daleko odtud, do kraje snění a sentimentálnosti.

O čem sní? Tušíte to dosti, takže mně odpustíte správné vyjádření. O čem může snít mladý člověk ve dvaceti letech, když ve své zahálčivosti nedává uzdu své obrazotvornosti a v čas neřídí úder svého srdce?

Sní tedy, t. j. tráví svůj čas honbou za chimérami opomíjeje skutečnost, životem mimo sebe raději než životem v sobě.

Co činí místo toho, aby využil několika hodin poměrné samoty, jež jsou mu dány, aby se usebral a důkladně se rozebral, by viděl, kde je v ohledu mravním, zda je na postupu či na ústupu, zda se jeho vášně uklidňují nebo zda ho neomamují, zda ho zušlechťují jeho city nebo zda ho nezlehčují, zda se jeho vůle zoceluje v boji nebo zda se nezměkčuje v nečinnosti? Pracuje o skladbě svého dobrodružného románu, k němu se vrací bez ustání, obhlíží jej všestranně; žije v něm či spíše umírá v něm.

A tu za této vlády rozumového a mravního mrhání může mladý člověk, sebevíce nadaný, jen chřadnouti a blednouti!

Dejme tomu, že při odchodu z university má jakési povrchní vědění z filosofie, matematiky nebo

z historie, že dovede jakž takž mluvití několika jazyky, vládnouti více nebo méně správně pitevním nožikem, tohle je přece jisté a srdcervoucí, že bude muset plouti životem po mnoho roků, aniž do něho vstoupil, že o kapitole poznání sebe bude v naprosté nevědomosti, že ve věci výchovy charakteru zůstane při abc.

USEBRANOST. – Bylo by to přece tak jednoduché pro mladého člověka snažiti se od počátku trochu sebe poznat. Jeho mravní utváření stojí za to.

O tom není pochyby, že musíme znát cíl, k němuž má směřovat naše úsilí, avšak jak ho dosáhneme, jestliže na počátku neznáme vzdálenosti, jež nás od něho dělí?

Ano, mějme ustavičně zrak upřený na místo příchodu, avšak vracejme se neustále též k východišti, neboť jestliže místo příchodu na cestě života je pro všechny totéž, jestliže týž ideál se ukládá naší činnosti jako lidí a křesťanů – budu dále na to insistovat – východiště naopak je různé pro každého z nás.

Jsme více nebo méně blízko tohoto ideálu následkem svého temperamentu, svých dědičných náklonností, své první výchovy, sociálního prostředí, v němž jsme vyrostli, následkem svých vášní, návyků vrozených nebo získaných, síly nebo slabosti své vůle.

Je proto nutno, abychom byli poučeni o tom všem, abychom znali sebe důkladně. A nedospějeme k tomu leč pod tou podmínkou, že se usebereme, že se často vrátíme do sebe – nejen do svého pokoje, opakují to úmyslně – nýbrž v sebe samy, do ticha své duše.

Dodávám, že tato usebranost, jež se ostatně docela dobře přizpůsobí obvyklému běhu života, a nemusí být nikdy přerušena, se má státi v nás zvykem, snahou, nutností. Bylo by třeba k dobrému jednání, aby všude, kde se octneme, ať je to jakýkoliv úkon, jež provedeme, zrak našeho svědomí se právě při tom otevřel téměř NEVĚDOMKY na pohnutky, jež daly podnět našemu chování.

Po několika letech podobného cviku můžeme být

jisti, že nastane v nás jakási změna. Náš život ztratí tím snad na plochosti, budeme se méně rozptylovat navenek. Avšak tím o tolik získá na hloubce a vnitřní síle. Proveďte se v nás i bez našeho vědomí ta pozvolná práce vykrystalování všech našich energií, o němž jsem se zmínil výše. Zdravé a řádné návyky budou se samy harmonicky sdružovat kolem naší otužené vůle. Zkrátka dosáhneme jakéhosi druhu mravní rovnováhy, jež nás učiní mistry nad sebou a vytvoří z nás charakterní lidi.

IV. kapitola

IDEÁL A VÝCHOVA KARAKTERU

Karakter není tedy něco prostého, jak by se mohlo věřit napoprvé. Je to naopak velmi složitý soubor ideí, snah, citů, návyků, o něž jde, aby byly uvedeny do pořádku, zorganizovány, sjednoceny s ohledem na dosažení cíle a uskutečnění ideálu. Není pochyby o tom, že je důležité, abychom každý na svůj účet a podrobně poznali všechny tyto prvky charakteru, dříve než pomýšlíme na jejich zharmonisování, abychom učinili z nich pevný balvan, o nějž se později budou třístit zhoubné pokusy z nitra i z venku. Nebylo nikdy vidět generála, starostlivého o vítězství, který by vrhal své řady k útoku dříve, než je přehlédl.

Přesto však by nám nebylo na nic užitečné znáti sebe důkladně, hnáti tak daleko, jak jen možno, rozbor našich mravních sil, kdybychom zároveň nevěděli, u kterého ideálu se zdržeti, abychom v jeho světle pracovali o živoucí synthese těchto energií. Jinými slovy POZNÁNÍ SEBE musí nutně směřovat k OVLÁDÁNÍ SEBE, jinak zůstane neplodné, a proto se chci nyní pokusit podati přesný výčet podmínek, za kterých dospějeme k takovému ovládnutí sebe, k tomu, abychom byli charakterními lidmi.

I. NUTNOST IDEÁLU

Dějiny nás učí, že národ bez ideálu by nemohl postupovat. Tak je tomu i u jednotlivců. Mravní jakost jednotlivce závisí z velké části na ideálu, jehož vůdčímu vlivu se podrobuje.

„Idea lepšího,“ poznamenává jistý filosof,¹ „je pro nás prostředkem k ukutečnění lepšího . . . Rozum končí svou činnost tím, že všechno orientuje vzhledem k určitým cílům. A poněvadž většina těchto cílů není indiferentní, nýbrž mají mravní cenu, jeví se charakter s tohoto vyššího hlediska jako řád účelnosti nebo podle slov Emersona, mravní řád, uvedený do povahy jednotlivce reakcí jeho rozumné vůle; takže znalost morálních a sociálních věcí, velmi vyvinutá, tím, že připouští ustavičný vývoj charakteru, dovoluje vzrůstající postup mravnosti samé . . . Nemluvím-li o zakladatelích náboženství, zdali Sokrates nepřizpůsobil svůj život, jakož svou smrt svým zásadám, a to podle vlastního svědectví – přes určité sklony svého temperamentu? Což nepřiznává, že byl do krajnosti unášen vášněmi lásky, on, jenž žil bezúhonně? Zdali neuznával, že fysiognomik Zofyr měl důvod připisovat mu hrubé sklony, jež on potlačil svou vůlí? A neuskutečňoval Kant v celém svém životě kategorický imperativ? ‚Spal jsem,‘ praví, ‚a snil jsem, že život je krása; probudil jsem se a uviděl jsem, že je povinností.‘ Jak se probudil, ne-li působením idey? . . . Rovněž Augustin, unášený svou povahou ke všem rozkoším, stává se nicméně vlivem pochopeného a zamilovaného ideálu jedním ze vzorů svatosti.“

Vliv ideálu na výchovu charakteru je tak veliký, že se může beze vší paradoxnosti tvrdit, že v mnoha případech má malý význam filosofická jasnost toho či onoho ideálu.

Někteří jej mohou nazvat vědecky prázdnou nestvůrou; faktum však je přece, že se v jeho světle, dobrém nebo špatném, jisté duše přetvořují.

1 Fouillée, *Le caractère et l'intelligence*.

S ideálem se to má poněkud tak jako s některými vědeckými hypotézami, přihlížíme-li na jeho mravní vliv. Není třeba měřiti je nejdříve podle jejich teoretické hodnoty, avšak podle ceny praktické a užitné. To budiž řečeno jen mimochodem jako odpověď na předhůzky domnělých učenců, kteří neuznávají za vhodné vzíti v úvahu křesťanský ideál pod záminkou, že uniká SÁM V SOBĚ, teoreticky dosahům vědy a nezapadá do úzkých rámců jejich pojmů A PRIORI.

Nejdříve by se jim mohlo dokázat, že tomuto ideálu vděčí mravní přetvoření lidské společnosti od toho dne, kdy jej Kristus přišel zjevit světu. A před tímto faktem by se měli sklonit všichni učenci, kolik jich je, a právě proto, že jimi jsou nebo se domnívají, že jsou. Před faktem se vždy skláníme.

Dále by nebylo velice nesnadné dokázat jim, v tom případě ovšem, že by tomu nepřikládali zlé vůle, že praktická hodnota křesťanského ideálu je tatáž v přímém poměru s jeho hodnotou teoretickou; že – vědecky řečeno – o jeho existenci není sporu a že nad to je nemožno vysvětlit jeho podivuhodný vliv na duše bez odvolání se na jeho nadpřirozenou povahu.

Než k čemu je nám to pouštět se do polemiky? Neobracím se zde na učence, nýbrž na věřící. Postačí tedy, když jim krátce připomenu, v čem tkví křesťanský ideál, aby se ihned snažili ze všech svých sil uskutečnit jej v sobě, jemu se připodobnit, v něm žíti.

II. KŘESŤANSKÝ IDEÁL

K tomu, aby někdo byl křesťanem, je třeba, aby byl nejprve počestným člověkem; avšak nejlepším prostředkem, jak máme být tímto čestným člověkem, je opět žíti jako křesťan. Křesťanský ideál zaujímá úplně všechno v těchto dvou větech.

Aby někdy byl křesťanem, je třeba, aby byl nejdříve čestným člověkem. Co to znamená čestný člověk?

NADČLOVĚK. – V těchto posledních letech se mnoho mluvilo o morálce nadčlověka. Hlavně to slůvko působilo štěstí. Avšak ví se zcela správně, co znamenalo v myšlení Nietzscheho, který je vynalezl?

Podívejme se na to. Jedna z vlastností, jež rozlišují nejdůkladněji morálku nadčlověka od člověka, tak jak se připouštěla povšechně až dodnes, je to, že tato se týká VŠECH lidí bez rozdílu, kdežto ta druhá musí právě svou podstatou zůstatí údělem elity.

Přirozená morálka – morálka člověka – je rozhodně DEMOKRATICKÁ v tom smyslu, že ukládá tentýž ideál mravního života všem lidem, mladým nebo starým, bohatým či chudým, učeným nebo nevědomým. Uskutečnění tohoto ideálu připouští stupně, o tom není pochybnosti, avšak v tom, co má podstatného, je tento ideál týž pro všechny. Nietzsche naopak věří v nutnou nerovnost lidí rovněž s hlediska morálního, chtěl jsem říci hlavně. Morálka nadčlověka je podstatně aristokratická. Ve společnosti, rozdělené v třídy velmi určité, mající každá svá privilegia, svá práva, své povinnosti, vylučuje nižší třídu, totiž třídu malých lidí, středních a všech těch, kdož mají jako přirozené povolání býti kolečkem velkého sociálního stroje.

Morálka nadčlověka není morálkou malých, otroků, vyssávaných, těch, kteří vydržují na své útraty vyšší třídu. Jest morálkou pánů, „tvorů hodnot“, těch, kdož dávají impuls celému sociálnímu ústrojí, a mají na zemi mezi lidmi hráti úlohu, již má Bůh ve vesmíru, jak ji my křesťané nebo filosofové chápeme. Pro PANY, a pro ně jediné, je zhotovena morálka nadčlověka.

Tato morálka je nejen aristokratická, nýbrž je ANTIIDEALISTICKÁ v tom smyslu, že nadčlověk vůbec nepřijímá jako my ideálu úplně vybudovaného, aby mu přizpůsobil svůj život, ale tvoří si svůj ideál v sobě, v úplné svobodě, ve vsí nezávislosti. Nestará se o dobro nebo zlo, o pravdu či blud, tvoří si SVOU morálku.¹

1 Lichtenberger H., La Philosophie de Nietzsche, Paris.

Poznamenal jsem již, že morálka člověka, tak jak se jí obvykle rozumí, je oproti této morálkou demokratickou. Mimo to je morálkou idealistickou, t.j., že se řídí podle ideálu, jež jsme nestvořili my, ale který nám přichází od přirozenosti a konečně od Boha prostřednictvím přirozenosti.

ČESTNÝ ČLOVĚK. — V čem záleží tento ideál? Ne-
ní v tom, že se někdo povznese nad jiné, užívaje jich
pyšně jako podnože, nýbrž v tom, že se povznese
nad sebe samého. Každý z nás nosí uvnitř sebe svůj
mravní vesmír, jenž má své vlastní zákony, své záře
i své stíny, svá ticha i své bouře, své sluneční dni
i své dni deštivé. Tento vesmír není prázdný. Prav-
da v něm rozlévá své světlo, ale vášně tam rovněž
hučí. Zabrání mrak vášní pravdě zazářit, nebo prav-
da rozežene mrak?

Ideálem je zříditi v našem mravním světě králov-
ství pravdy, rozumu nad otřesy, jež se zdola zve-
dají. Ideálem je naplniti světlem a teplem všechny
kouty a zákoutí, kde mají vládu tmy a studeno. Ideá-
lem je postavit tento svět do stálé rovnováhy, jež
z nás učiní pány, ne pány jiných, těch, kdož žijí mi-
mo nás, nýbrž pány nad sebou, charakterními lidmi.

KŘEŠŤAN. — Hle, to je ideál čestného člověka.
Avšak již jsem připomněl, nejlepším prostředkem,
jak máme uskutečnit v sobě čestného člověka, pána
nad sebou, je opět žítí jako křesťan. Jak to? Proto,
že křesťanský ideál tím, že se v nás staví nad ideál
člověka, přináší s sebou prostředky k jeho uskuteč-
nění v celé jeho plnosti.¹

Jsme dostatečně vyzbrojeni státi se charakterními
křesťany nyní, kdy máme za to, že sebe známe a že
víme, k jakému podivuhodnému ideálu máme směř-
ovat? Byl by to vážný omyl věřit v to.

Jiná věc je býti za cesty poučen o cíli, jehož tře-
ba dosíci, a jiná věc je dosáhnouti tohoto cíle, hlav-

¹ Srov. *La Virilité chrétienne*, Lille, Desclée. Celá první část
díla je věnována stanovení objektivního obsahu křesťanského
ideálu, jež zde naznačujeme jen se stanoviska lidského neboli
přirozeného.

ně když podává nesnáze jakoby nepřekročitelné.

Staří filosofové již tvrdili, že ideál člověka, mudrce záleží v připodobnění se k božství tím, že dospěje k mistrovství nad sebou, že si upevní vládu svého rozumu a vznešených citů nad zvířecími nátlaky.

Bůh vskutku je především rozum. Jím je Pánem sebe, jakož i vesmíru. Avšak tento ideál, takto představený, se zdá hodně abstraktní; neboť my potřebujeme k jednání konkrétního ideálu. Podivuhodnost křesťanství je právě v tom, že nám podává tento konkrétní ideál z těla a kostí v osobě Krista, Bohočlověka. Bůh se stal člověkem, aby umožnil člověku státi se jakoby Bohem.

III. POZNÁNÍ IDEÁLU A VÝCHOVA KARAKTERU

Nerad bych nyní špatně mluvil o křesťanském ideálu, když jsem jej napřed vychválil. Přesto je dlužno dobře znáti, že podobný ideál napoprvé je spíše odstrašující, když je dána morální výše, k jejímuž výstupu nás vybízí. A tu křivdou mnoha vychovatelů v naší době je víra, že stačí předstírat před mladými lidmi ideál, jenž svádí jejich ducha, aby tou ranou zajistili nápravu jejich mravů. Tato these je naprosto špatná v TEORII i v PRAKSI, a ihned to dokáži.

VÝCHOVA A VYUČOVÁNÍ. — Je tomu dávno, co Sokrates po prvé tvrdil před mladíky z Athén, dychtivými slyšet jeho řeč, že prakse morálky tvoří jedno s morální vědou; že dobro, jakmile je poznáno, se ukládá naší vůli, že je dosti znáti to, co se nám líbí nejlépe, abychom za tím spěli účinně. Tak mínil se Sokratem i Plato, jeho žák: „každá ctnost je věděním“;¹ „zlosyn nečiní vpravdě to, co chce, třebas koná to, co se jemu zdá dobrým“;² „moudrost se neodděluje od moudrého chování“.³

1 Aristote, Ethique à Nikomache. 2 Platon, Protagoras.

3 Xénophon, Mémor.

Oba mají za to, že pravá věda o dobru obsahuje v sobě praksi; že „nejlepší“ nás nezbytně nutí a že ctnost se kryje s tímto nutným určením naší vůle „nejlepším“, aby je uskutečnila. Je to mínění též Leibnize, jehož optimismus v tomto ohledu jest velmi známý.

V 18. století se znova pustili encyklopedičtí filosofové do tohoto skvělého vědeckého paradoxu.

Ideologové, jakými není dovoleno býti, se domnívali, že zákonům patří opravit mravy, a ne mravům opravovat zákony; že stačí zmenšiti zákoník nebo mu přidat několik řádků, aby náraz byla změněna morální fysiognomie národa.

Jeden z nich¹ – avšak nejvíce naivní, musím to přiznat – se též tázal, zda různost mezi jedinci lidského pokolení nepochází z různosti nabytého vyučování; zda se možno naučit ctnosti jako filosofii nebo matematice.

Člověk by měl pokušení domnívat se, že naše moderní společnost byla brzo hotova s podobnými utopiemi. Není tomu tak, spíše opak je pravdivý. Ještě dnes se hlásá ve většině universitních středisk, že výchova charakteru se může díti pomocí příruček a pravidel, naučených nazpaměť. Sotva kdo ustoupí od tak zřejmého omylu a počne hledat prostředky, jež by nahradily příručky. Prozatím se omezí na to, že vynáší velmi vysoko se značným přispěním výmluvnosti a ve slohu více méně vytríbeném nedocenitelná dobrodiní dobré výchovy.

ZKUŠENOST. – Trvalo by to dlouho, než by se uvedl do pořádku podobný stav věcí a kdyby se mně podařilo s mé skromné stránky přesvědčit někdy o tomto bodě jednotlivě některé z mých čtenářů, považoval bych se za šťastného.

Nejprve, jak je možno tvrdit, že stačí mladému člověku znáti dobro, aby je uváděl ve skutek?

Dobře vím, že se dlouho hlásala teorie silné ideje a že byl pokus dokázat pomocí subtilních argumentů, že docela pouhá idea, je-li jen ideou poněkud

¹ Helvétius.

vznešenou, to, co my nazýváme ideálem, může mnoho pro výchovu charakteru, ne-li všechno, A TO SAMÁ SEBOU.

Nic není osudnějšího s morálního hlediska než podobná teorie. Vidím dobře, že idea sama o sobě je světlem, avšak nevidím tak dobře, jak sama o sobě by byla silou. Idea, toť maják rozsvícený na pobřeží; když však někdo je na širém moři, zmítán bouří, myslíte, že stačí dívat se na maják, aby mohl přistát?

A tu, když jde o život mravní, především křesťanský, jsme stále vydáni na pospas bouři. Každý z nás má v sobě proudy vášní, jež nám hrozí, že nás strhnou s dráhy. A postačí tu připomínat si vznešený ideál, za nímž máme tíhnout, abychom jim unikli? Ach, spíše věru nás pohled na tento ideál ochromí, nemáme-li ve svém nitru, čím reagovat, čím bojovat proti vzkypění vln, a způsobí, že pustíme únavou vesla dříve, než jich použijeme.

Aby docela prostá idea, rovněž idea dobra, se stala ideou silnou, bylo by třeba, aby pouhým zářením svého světla dala sílu naší vůli a ovládla nezřízený vznět našich vášní. A to není. Není pochyby, že idea nás vábí, okouzluje; nakloňuje nás k chtění, avšak nepůsobí sama sebou, že chceme. Kdyby tomu bylo jinak, jak vysvětlit, že křesťanský ideál měl své mučedníky a zároveň své diletanty; že jedni svolili ke smrti zaň, zatím co druzí, při celém svém obdivu nad ním, při celém jeho vychvalování zdráhali se proň žítí.

Ideál, tak veliký, jak si možno představit, nejen že nic nemůže sám sebou na naši vůli, nýbrž je bezmocný na divokost náklonností.

„Ať někdo srovná na př. „papouškovitou“ víru maloměstské buržoasie, čistě rozumovou, s PROCÍTĚNOU věrou kartuziána. Protože tento ZAKOUŠÍ náboženskou pravdu, může jí podat naprostou obět sebe, zbavit se toho, co všechno svět oceňuje, přijmout chudobu, mrtvení, nejtvrďší způsob života. Buržoa, u něhož jest víra rozumového řádu, jde na mši, ale nemá vůbec odporu proti nejošklivějšímu egoismu. Bez milosrdenství využívá chudé služby

kterou špatně živí, a při tom docela vymáhá na ní vysilující práci."¹

Pokládal jsem tedy za svou povinnost upoutat pozornost mladých lidí na tento bod. Je to nutné mít ideál: o to není sporu. Avšak za jaké podmínky bude mít tento ideál účinný vliv na výchovu naší vůle: to je opravdu otázka. Neboť – opakuji to – ideál nemůže mít vlivu sám o sobě na správu našeho života, spokojíme-li se jen tím, že se naň díváme.

Myslím, že je to svatý Pavel, který pronesl tuto strašnou větu: „Kdyby Bůh nebyl zjevil světu svůj Zákon, lidé by neměli hříchu!“ Pouhé a prosté poznání božského Zákona je tedy usmrtilo, místo aby jim dalo život.

Než my sami – odvolávám se tu na každodenní zkušenost – činíme vždy to dobro, jež poznáváme? Držíme se vždycky rozhodnutí, k nimž jsme přistoupili, jediné proto, že jsme k nim přistoupili?

Kdo přec mezi námi nepocítil právě v tu chvíli, kdy jeho rozum a jeho víra, rozvinující cele svá velká křídla, snažily se unést jej k vrcholům, k Ideálu, že je znenadání zdržen ve svém vznešeném vznícení a někdy snad stržen těžkým závažím živočišnosti do propasti zla hříchu? Nejsme jen bytosti rozumné, jsme stvořeni též z hmoty. A dokud hmota v nás nebude zkrocena trvalým bojem všech dnů, dokud nedospějeme silou energie k tomu, že ji naplníme tímto ideálem, jež nám víra předkládá a ukládá, že ji ohneme v jejích požadavcích, že ji na to navykne, nic neuděláme nebo skoro nic pro výchovu charakteru. Bůh nežádá od nás toliko zapalovat kadidlo na oltáři Ideálu. To, co od nás žádá, je, abychom ze sebe učinili jeho oběti, tím, že jej v sebe vtělíme, v sobě asimilujeme, že mu obětujeme radostným srdcem vše, co by mohlo zatemnit jeho záři. Pro to však nestačí jen jej znát, je třeba především jej milovat. Láska k ideálu, avšak láska pravá a účinná, praktická a ne platonická, toť v řadě činnosti první slovo ve výchově charakteru.

1 Payot, L'Éducation de la volonté.

IV. IDEA-SVĚTLO A IDEA-SÍLA

Nejvznešenější ideál nemůže přispět k reformě našeho chování, k výchově našeho charakteru, jestliže se spokojujeme jen jeho pozorováním. A přece, kdokoli hledí vložit jakýsi mravní pořádek ve svůj život, hierarchicky uspořádat své vášně a své city, zajistit si panství vůle nad svými smysly, potřebuje ideálu. Je tu zkušenost, jež to dokazuje. Jak rozluštit toto dilemma? Teoreticky nepůsobí řešení nesnáz; jiná věc jest prakticky, jak to budeme potom konstatovat.

Pro tuto chvíli se zdržím u teoretické otázky; uvidíme pak, za jaké podmínky je možno upevnit vládu ideálu ve výchově charakteru.

IDEALISTÉ A MATERIALISTÉ. – Jakmile se ve věci výchovy jakož i ve věci vyučování o reformách počne mluvit, vždy se najdou lidé docela pohotoví dát se unášet z krajnosti do krajnosti. Na př. pod záminkou, že nestačí pojmut ideál k tomu, abychom z něho ihned vzali vůdčí vliv, mnozí vychovatelé nechtějí ani o něm slyšet mluvit. A pohledme poněkud blíže na jejich usuzování. Máme k dispozici jen dva prostředky mravní výchovy: duch, tělo – cvičení rozumová a cvičení tělesná. Když jest zaručena neúčinnost prvních, musíme se obrátit k druhým. Odtud příkládána v universitních programech důležitost větší a větší tělesným cvičením, sportům všeho druhu.

Je něco pravdy v tomto úsudku. Soudím pro sebe, že tělo musí mít svůj díl a hojný díl v reformě mravů. Uvidíme později, jakým právem. Prozatím však jest dobře poznamenat, že tělesná gymnastika, tak dobře řízená, jak jen si možno představit, by nemohla rozluštit sama v sobě problém morální výchovy, zajisté velmi složitý. „Dobrymi gymnastickými cviky jest možno tvořit siláky, avšak nelze dobře vidět, v čem tyto cviky rozvíjejí vlastnosti, jež má pěstovat výchova: iniciativu, vytrvalost, úsudek, mistrovství nad sebou, vůli atd.“¹

¹ Gustave Le Bon, Psychologie de l'Education.

Zdaž nemá místa střední řešení mezi idealisty s jedné a materialisty s druhé strany, mezi těmi, kdož staň se co staň, drží na knižní vyučování morálky a mezi těmi, kteří skládají naprostou důvěru ve sporty?

Věřím v to a takto to dokazuji. K tomu, aby se někdo stal charakterem, musí být poučen a zároveň posílen, musí vědět napřed, kam se mají sbíhat všechny naše energie, a musí mít možnost uskutečnit tuto konvergenci. Nelze popřít, že ideál nás sám sebou osvítí. Každá idea je světlem. Avšak, zdali není možno přetvořit ideu-světlo v ideu-sílu?¹

IDEA-SÍLA. – V teorii není nič snazšího; stačí jen chtít, jinými slovy milovat ji. Naše síla v nás spočívá konečně ve vůli. Předpokládám, že jsme byli jednou osvětleni křesťanským ideálem a že se nespokojujeme pozorováním jeho, avšak že směřujeme k němu s celým elánem své vůle, takže si jej asimilujeme, z něho žijeme, jím naplníme celý svůj mravní organismus; věříte, že v tom okamžiku se tento ideál nestane náraz silou, aniž proto přestává být světlem? . . .

Idea-síla není tedy jen idea POSTŘEHNUTÁ, jak se někteří domnívají, nýbrž idea CHTĚNÁ. Ideje chtěné, milované zároveň inspirují a udržují všelikou další činnost v daném směru.

Pohledme na slunce. Hraje v přírodě skoro takovou úlohu, jaká patří ideí-síle tak chápané ve výchově charakteru. Jeho světlo ji celou osvětluje a zároveň jeho teplo jí dává život. Bez slunečního světla by byla příroda obestřena temnotami, děsivě smutná.

Předpokládejme však, že příroda je jím osvětlena, jaksi zahalena v jeho záři, ale nepřijímá od něho tepla. V krátké době nastane smrt: je tu věčná zima. Všechny síly, jež jsou ukryty v jejím klíně a touží jen propuknouti, rychle se v ní vyčerpají a nakonec uhasnou.

1 Jinde jsem zdlouha vyložil, že každá idea a každý počitek nakloňují k odpovídajícímu konu tak dlouho, dokud nezasáhne nějaká překážka. To neodporuje tomu, co se tvrdí zde, avšak doplňuje to. Neboť jestliže idea nakloňuje ke konu, to pochází od přirozené dychtivosti (volní nebo smyslové), jež se pozdvihuje před každou představou, ale nikoli z představy samé. (Srov. Výchova svědomí, 2. a 3. část.)

Totéž můžeme říci s náležitou měrou o křesťanském ideálu vzhledem k své mravní povaze.

Spokojíme-li se tím, že do ní necháme vrhat záři jeho studeného světla až do jejích posledních zákoutí, a nenaplníme jí jeho teplem, budeme poučení o stavu své duše, o tom není pochyby, ale zůstaneme bezmocni vyléčit ji. Neboť nejsme na světě jediné proto, abychom se poznávali ve světle křesťanského ideálu, nýbrž abychom žili z tohoto ideálu a učinili, aby přešel zcela rozežhavený do každého našeho úkonu.

A poněvadž jediným prostředkem, jak změnit jeho světlo v teplo, je chtít jej a milovat jej, proto jej chťejme, milujme jej, sevřeme jej veškerou silou svých citů, aby nám neunikl.

KŘEŠŤANSKÁ ZKUŠENOST. – Uznávám, že to vše je v teorii velmi jasné. Avšak jak se v praxi chopit toho, abychom snesli křesťanský ideál z jasných výšin rozumu do teplého kraje srdce? To je méně jasné.

Nejde tu o to, abychom si dělali iluze a domnívali se, že ten podnik je z těch snadnějších. Není vůbec.

Vzpomeňme si raději, co se odehrálo brzo po stvoření. Pád našich prvních rodičů je událostí, jež ovládá celé dějiny lidstva, jejíž ozvěna je ve vědomí každého z nás příliš bolestná, takže si nemůžeme odpustit jeho rozbor a hledání praktického naučení v něm.

Víra nás učí, že Adam a Eva byli stvořeni v takovém stavu mravní rovnováhy, že jejich vůle nepociťovala nesnáze v ovládání těla, jsouc ozařována světlem rozumu.

Tehdy jich dědičný zákon netížil; vyšli čistí z rukou Božích, byli ukryti před nezdravými popudy, jež nás napadají se všech stran. Zrak upřený na božský ideál a duše ještě zcela provanutá dechem Stvořitelovým – a tu se zdá, že měli jen užívat svých křídel k letu nad bědy, v nichž my dnes tlučeme křídly, a dýchatí oživující vzduch v božské atmosféře. Nám se aspoň zdá, že toto bychom učinili na jejich místě!

Ach, jak špatně známe složitost své povahy. Historie prvního pádu očividně dokazuje, že lidé, sebevíce přimknutí k svému ideálu, kteří z něho nejlépe

žili, nejsou sami sebou definitivně zabezpečeni proti pádům . . . A co říci potom o jiných, slabých, malomyslných, ochablých?

Vzpomeňme si vždy, že vedle znalosti dobra jest vědění zla, že vedle nebe je země. Toužíme-li svou duší žít ve výšinách, těžkostí svého těla jsme vlečeni k nížinám. Země ukrývá před naším zrakem své hrbo-ly, díváme-li se na ni z velké dálky; ještě nám posílá jemnou vůni svých květů a již pro nás ukrývá své trny. Naše smysly se opájejí, jejich opojení nás vzbu-řuje; chvějeme se nějaký čas a nakonec ztrácíme rov-nováhu. Tu stáhneme křídla, brázdíme vzduch a ská-címe se do nějakého temného koutu, odkud vystupují neodolatelná, zlá pokušení. To je krátce historie prv-ního pádu.

Vzpomeňme si rovněž, že jsme všichni zdělili ne-blahé následky tohoto pádu. Proto naše vůle, jež je hlavní věcí resistance v našem duchovním organismu, již nemá té přirozené svěžesti. Pružnost není zlome-na, avšak je povolena. A tu práce, jež záleží v tom, abychom napnuli tuto pružinu, dali jí její původní tvrdost – ocelovou tvrdost – tak, že vybudujeme v sobě porušenou rovnováhu, že zajistíme vládu ideá-lu nad svými zlými sklony, tato práce, pravím, je prací obrovskou.

Mnoho znamená milost, to je pravda. Avšak milost by se neobešla bez našeho spolupůsobení. Je třeba, abychom jednali pod jejím vlivem, jako by nám ne-byla dána. To je podle mého názoru ještě nejlepší prostředek, jak míti z ní užitek.

A jak jednat? Opakuji to, ideál sám o sobě nemůže nic. Naše vůle přijímá ovšem od něho své světlo, ale nepřijímá tepla. Naopak je to na ní, aby mu dala své tím, že se k němu přimkne, že se naň upne ze všech svých sil. A tu naše vůle s jedné strany je oslabena, chudokrevná; s druhé strany naše smyslové mohut-nosti využívají této nedokrevnosti a slabosti a mají sklon hnáti se neurovnanými skoky navenek, každá svou cestou, následkem toho na újmu celého ideálu, jenž se ukládá naší nadpřirozené činnosti.

Kdo podá lék této vnitřní anarchii? Kdo vybuduje rovnováhu? Tu jsme přišli k nejcitlivějšímu bodu našeho rozboru. Nyní hned nechci dát definitivního rozřešení, přesto však dovolte, abych je dal předvídat.

Lék je nám blíže, než na to myslíme. Nalézáme jej v klíně samého zla.

Všimněme si opravdu, že naše vůle je mohutností vznícenou. Chce jen poslouchat, ale nemá ráda, když jí někdo poroučí mrazivě, suše. Naopak, potřebuje rozkazů pohnutých, zabarvených vášněmi. Kam půjde hledat tyto příkazy? Zajisté, že v samých našich vášních. Bude-li postavena mezi ideál, jenž ji zaplaví svým světlem, a mezi vášně, v nichž bude čerpat část svých vznětů, celá její taktika bude záležet v tom, že bude slévat prvky tak rozlišné, že bude spojovat jedny s druhými, že přetvoří ideu-světlo v ideu-sílu, v příkaz pohnutý, vznícený, vášnivý.

„Silná citlivost,“ napsal Stuart-Mill, „je nástrojem a podmínkou, jež umožňuje vykonávat nad sebou samým mocnou vládu; proto však musí být pěstována. Když se jí dostalo této přípravy, netvoří toliko hrdiny prvního hnutí, ale hrdiny vůle, která se umí přemoci. Dějiny a zkušenost ukazují, že povahy nejvášnivější projevují nejvíce stálosti a neúprosnosti ve svých citech pro povinnost, když jejich vášnivost byla v tomto smyslu vedena.“¹

¹ Stuart-Mill, *Assujettissement des femmes*. Ribot, *Maladies de la volonté*. Paris, Alcan.

DRUHÁ ČÁST

VÁŠNĚ A KARAKTER

I. kapitola

VÁŠNĚ A KŘESŤANSKÝ IDEÁL

Když přistupujeme k druhé části této práce, jež je zajisté nejdůležitější, nebude snad bez užitku, připomeneme-li si, v jakých přesných mezích se staví od nynějška nesnadný problém výchovy charakteru.

S jedné strany máme ideál, k němuž musíme směřovat. Avšak tento ideál, tak jako mocný reflektor, vrhá toliko na nás záplavu svého světla a ukazuje nám cestu. V krajním opaku, v oblasti tmavé a zmítané citlivostí narážíme na prudké a slepé síly, jež ponechány samy sobě by námi házely všem směry zároveň.

Kdyby ideál sám sebou byl s to opanovat tyto síly, podrobit je svému vůdčímu vlivu, problém výchovy charakteru by byl rychle rozřešen. Bohužel, zkušenost nám ukazuje, že idea sama o sobě, byť to byla křesťanská idea, je bez účinku na divokost našich sklonů.

Tu zasahuje vůle. O tom není pochyby, že vůle je určena k tomu, aby nás vedla k uskutečnění křesťanské ideje. Než jak si bude při tom počínat. Odrážena opravdu při narození od tohoto ideálu následky prvotního hříchu, jež všichni dědíme, nepociťuje k němu téhož půvabu, těchže citů lásky. Aby se k němu přimkla, aby jej milovala, aby jej konečně chtěla, potřebuje božské pomoci milosti. Avšak milost též nás nedispensuje od osobního úsilí.

Když jsme křtem vyléčení, zůstáváme přesto dále rekonvalescenty, kteří mohou nabýti veškeré své síly jen na volném vzduchu činnosti. A tu, která činnost

je taková, že může vyburcovat vůli z její malátnosti, dáti více svěžesti jejím vznětům, více intensity její lásce k božskému ideálu, jenž se o ni uchází?

Snad je to činnost tohoto ideálu? Než viděli jsme, že nemá síly působit na vůli, aby chtěla, že jí nemá na vášnivé návaly, aby je zmírnil.

Nu a tak tedy si nevíme rady a výchova charakteru je umělé vnadidlo? Ne, není vnadidlo, neboť lék je v samém klíně zla.

Naléhám na to, vůle naše je schopností afektivní. Láska je v ní základem. A láska volá lásku. Místo rozkazů jasných, ale studených, dejte jí rozkazy teplé, pohnuté, zabarvené vášněmi, a uvidíte, jak ihned bude poslouchat a celým svým „srdcem“ je provádět, jimi naplňovat všechny své úkony.

Není prostředku, jak připojit ke křesťanskému ideálu silné vášně, rytířské vzněty, schopné probudit tak vůli a působit na ni, aby činně chtěla?

Tento prostředek existuje a vůle sama má moc jej uskutečnit. V základě je to jen otázka taktiky, to, co Aristoteles již nazýval uměním filosofovat s vášněmi.

Dříve však, než povím podrobně, v čem právě spočívá toto umění, musím přece říci nějaké slovo o povaze vášní.

I. V Á Š N Ě

Prakticky značí vášně hnutí příjemná nebo nepříjemná, jež pociťujeme stále ve smyslové oblasti duše. Když se mluví o žáru vášní, je to narážka na samovolnou, prudkou povahu těchto hnutí. Stačí někdy malá věc k roznícení tohoto ohně: setkání, vzpomínka, obraz, jako stačí jiskra, aby vyletěla prachárna do povětří.

Moralisté připínají nejčastěji nepříznivý význam k tomuto slovu vášeň, totiž nezřízenost, krajnost. Jsou opravdu vášně, jež se mohou stát nezřízenými a krajními, když se jich zneužívá. To však není důvod k tomu, aby se proklínaly jakékoliv vášně. Poněvadž se může zneužít nejlepších věcí, nic by po této stránce nebylo dobré na světě.

Vášně jsou tedy příjemná nebo nepříjemná hnutí citovosti. Pohledme, v kterých hlavních formách se tato hnutí předkládají; insistuji na to jen mimochodem.

LÁSKA K SOBĚ je na počátku všech vášní. Poněvadž je to pramen, který vylévá ustavičné proudy, není ani jediné vášně, která by se z něho neživila.

„NENÁVIST, již někdo má k nějakému předmětu,“ poznamenává Bossuet, „pochází z lásky; tu někdo má k druhému, jenž je mu protivný. Nemám odporu k někomu, leč jen proto, že mi překáží, abych měl to, co mám rád.

TOUHA je láska, která se vztahuje k dobru, kterého nemá. RADOST je láska, která se pojí k dobru, jež má.

ODPOR a SMUTNOST je láska, která se vzdaluje od zla, jímž je zbavována svého dobra, a která se z toho rmoutí.

ODVÁŽNOST je láska, která podniká něco nesnadnějšího, aby zahнала ztrátu milovaného předmětu; a BÁZEŇ je láska zarmoucená z toho, že se vidí, jak je ho zbavena, což působí zemdlenost, z níž se nemožno povznést.

HNĚV je láska popuzená z toho, že jí někdo chce vzít její dobro a mstí se na vinníku. Nakonec: odstraňte lásku, a není vášní a zjednejte – lásku, všem jim dá vznik.“¹

Láska, touha, radost, odpor, smutnost, odvážnost, bázeň, naděje, zoufání, hněv, to je to, co můžeme nazvat škálou vášní. Než jako se může se všemi tóny hudební škály provádět hudba dobrá nebo špatná, tak se může se všemi vášněmi konat s morálního hlediska dobré nebo špatné dílo.

Vše bude záviset na mravnosti předmětu, ke kterému nás strhnou. Vášně samy o sobě opravdu nejsou ani dobré ani špatné, protože dobrota nebo mravní špatnost počínají se zásahem rozumné vůle.

Svatý Řehoř praví: Zrovna tak jako železo vhozené do ohně přijímá tvar, jaký mu dává kovář, a podrobujíc se užívání, jež mu určí, stává se ušlechtilým

1 Bossuet, *Connaissance de Dieu et de soi-même*.

mečem nebo obyčejným nástrojem, tak také vášně. Podrobeny vůli člověka stávají se podle jeho libosti nástroji ctnosti nebo neřesti, podle toho, jak je podrobuje rozumu nebo nerozumně podléhá jejich vládě.

Je-li to výhodou mít vynikající zdraví, dobré oči, silné svaly a mozek stejnoměrně rozdělený, je nemenší předností mít srdce teplé, ohnivou povahu, konečně vášnivou duši, pod podmínkou dobře chápanou, že vášně sebesilnější se omezují na sloužení a neosobují si poroučení.

Mladí lidé hlavně cítí, jak v nich vrou tyto vášně. Tím lépe, jsou-li disponováni užívat jich, jak je třeba; neboť tato smyslová hnutí, jež jsou zvláště údělem mužné mladosti, mohou se stát živými vzpruhami našeho chování. Jsou-li ustavičně vedeny a udržovány, dodávají charakternímu člověku jakéhosi nadšení, jehož nezastaví překážky. Tento citlivý dotek, toto vzkypění, jež vašeň klade do lásky, je mocnou pohnutkou pro vůli a cenným pomocníkem ctnosti.

II. VZNĚTY A VÁŠNĚ

Je však při tom jedna podmínka, jež ovládá celou otázku výchovy charakteru, totiž možný soulad vášní se vzněty, jež jsou vlastní vůli.

Skutečně nalézáme ve vůli stupnici vznětů, odpovídající stupnici vášní. Vůle miluje, touží, raduje se, nenávidí, odvrací se, trpí, doufá a zoufá, je bázlivá nebo odvážná, je tichá nebo se hněvá.

Kdežto však vášně vedoucí ke zpěvu nebo nářku, k pláči nebo smíchu se slepě dožadují svého nadchnutí u všelijakých dober, jež jim smysly a obrazivost podávají v nejživějších barvách, hnutí nebo vzněty vůle se naproti tomu vrhají na svou kořist jen VE SVĚTLE rozumu.

Jest jisto, že vůle, odkloňujíc se od křesťanského ideálu, jenž se ukládá její činnosti, se může také sytit smyslovými dobry, nebo přesněji, my můžeme jejím prostřednictvím krmit své tělo požitky na útraty duše, avšak to bude vždy v poznání příčiny, SVOBODNĚ,

ne-li ROZUMNĚ. Z toho následuje, že naše vášně, přijaté vůlí pro křesťanský ideál nebo proti němu, berou od ní svůj MRAVNÍ RÁZ. Stávají se dobrými neb špatnými ve styku s jejími úmysly, a zpětným úderem velmi srozumitelným sdělují jejím vznětům ve formě intensivnější dobrotu nebo špatnost, kterou od ní obdržely.

Celá otázka tedy spočívá v poznání, v jaké míře křesťanské vzněty, nedokrevné, zbavené lásky – jakožto vzněty kleslé vůle – mohou nabrat v silných vášních, avšak slepých, trochu životního dechu, jenž jim chybí a který pak umožní obrozené vůli, pevně přimknuté ke křesťanskému ideálu, aby vládla jako královna nade všemi našimi energiemi.

Naše duše jest jako varhany o dvou klávesnicích, totiž klávesnici smyslových vášní a volních vznětů. Zda můžeme, abych užil technického výrazu, spojit tyto dvě klávesnice tak, že rozechvěný tón smyslovosti strhne s sebou odpovídající tón vůle a naopak? Jestliže ano, pak výchova charakteru je MOŽNÁ; neboť charakter, jak jsem výše poznamenal, je harmonie duše; a tu souzvuk vůle a smyslovosti je právě to, v čem má spočívat tato harmonie.

Když tedy pomocí zručnosti a vytrvalosti dospějeme k důkladnému poznání svého nástroje, když uvedeme hodně silných vášní v souzvuk se svými křesťanskými vzněty, když si zajistíme prostřednictvím řádných návyků jejich spouštění téměř samočinné, pak se nemusíme bát nesnází. Naše prsty budou jakoby samy pobíhat na dvojí klaviatuře s překvapující hbitostí; akordy stále bohatší a zvučnější se budou množit. Celý náš život bude dlouhou posloupností harmonických úkonů, pojících se nevýslovně jedny s druhými a tvořících samou svou nepřetržitostí velkou báseň charakteru.

III. VÁŠNĚ A KŘESŤANSKÝ IDEÁL

Vášně jsou tedy hnutí, nárazy smyslovosti, jež ve formě lásky nebo nenávisti, touhy nebo odporu,

bázně nebo odvážnosti, radosti nebo smutku nás samočinně unášejí k smyslovým dobrům, nebo nás od nich vzdalují.

Dříve než uvidíme, zda naše vůle je ve stavu spojit prakticky tyto vášnivé vzněty s křesťanským ideálem, aby oživily a posílily v ní samu lásku k tomuto ideálu a založily její naprostou vládu, musíme rozluštit předběžnou otázku. Což křesťanský ideál nemá za povinnost sobě vlastní potlačit vášně a zbudovat svou moc nad jejich troskami, daleko jsa od možnosti s nimi se smířiti?

Vždyť konečně křesťanský ideál záleží ve vedení života Božího, života podstatně nadpřirozeného, a tedy více a více odloučeného od hmoty. A tu předmět vášní je zcela hmotný: vztahuje se na smysly. Uvádí je do vzrušení a čím více je toto smyslové rozbouření, jež v nás vzbuzuje, samovolné a prudké, tím více, zdá se, že se vzdalujeme těch božských výšin, kdež se skví křesťanský ideál.

Velmi rozdílné odpovědi byly dány během století na tuto otázku, kterou nyní vyzdvihuji. Dovoľte mně, abych se zde zmínil slovem o hlavních, abych lépe položil do světla tu, kterou považuji za nejvíce souhlasnou s katolickým učením.

STOICKÝ IDEÁL. – Stoikové ve starověku tvrdili z důvodů, jež mně nyní nepatří rozbírat, že vášně jsou naprosto špatné a že i ideál člověka je ve skutečnosti – A FORTIORI křesťana – vysušit je, mohli to říci, v jejich prameni.

Podle Zenona citijského a jeho žáků měl mudréc směřovat k ovládnutí sebe, o tom není pochyby. Avšak měl k tomu spěti ne jako mírný král, který reformuje neukázněné poddané, a tím si zaručuje jejich podrobení, ale jako tyran, který je činí nemožnými a bez slitování je kosí.

Pravý stoik se vyhýbá smyslovým vzrušením, jejich rozkošem jakož i jejich pohmožděninám. Vzpírá se proti jejich vlivu. Nenapravuje jich, potlačuje je; a jeho snem je dospět k bezcitnosti.

„Před lehkomyšlností svého lidu, před nestříd-

mostí a zradou svých vojevůdců, před proviněním své ženy, smrtí svých dětí, zločinnostmi svého syna Commoda, před snížením důstojností, před prostitucí manželství, nepoddajností mocností, ztrátou odvahy, bezstarostností o veřejné blaho, před vládou pověry, zkrátka před zřícením a hanbou své armády, své rodiny, své říše, Marcus Aurelius se chrání vší rozhořčeností, všeho hněvu, všelikého zármutku: pyšní se, podoben pevnému předhoří, na něž bouře marně narážejí, že žije prost bolestí, necitelný k ráně, která ho bije dnes, nepřístupný ke strachu z té, jež ho udeří zítra."¹

Toto radikální a nelidské řešení problému vášní muselo přivodit jiné, neméně radikální, třebaš diametrálně opačné. Nebudu se zdržovat s psaním jeho dějin, je vyloženo ve všech morálních příručkách.

EPIKUREJSKÝ IDEÁL. – Epikura mu dávají za otce a Rousseaua za kmotra. Pohledme, nač se soustřeďuje. Naše povaha je vynikající ve své podstatě. Všechny náklonnosti, jež se v ní napájejí jako z pramene čisté vody, mají účast na této dokonalosti. Co je špatného a proti přirozenosti, je právě chtít ukládat jakékoliv meze jejich rozpětí.

„Z vášní učinili pohané bohy, kteří měli své chrámy, své svátky – a jejich úkolem bylo nejen dávat zemi podívanou a pohoršení ze svých zlořádů, nýbrž povýšiti mezi lidstvem prostopášnosti v nich zosobněné. Jako kdyby zvrácená přirozenost nebyla schopna zacházet dosti daleko, přicházely saturnalie, bacchanalie a svátky velké bohyně otvírat duším horizonty nekonečného hýření: nesmrtelní sestupovali s nebe, aby pobízeli svědomí již si to ošklivící, aby je zavazovali k orgiím, za jejichž pravé původce se vydávali, aby je tím ctili.“²

Nahradte slovo bůh slovem věda a snadno poznáte v tomto výkladu jistý současný názor o oslavě vášní. To, co pohané hlásali jménem svých idolů, špatní učitelé to dnes hlásají jménem vědy.

Jaké je postavení příslušné katolíku mezi těmito

1 Janvier, Les Passions. 2 Týž.

dvěma protikladnými thesemi, z nichž jedna vynáší bez míry vášně a druhá je nemírně odsuzuje.

KŘEŠŤANSKÝ IDEÁL. – Nedělejme si ilusí, hlavně Zenon a Epikur měli mezi námi učenci a křesťany často nevědomky žáky.

Kolikrát jsme slyšeli okolo nás, v prostředí, jež se přece odvolávají na katolické učení, pronášet tato zarážející sofismata, jichž se zneužívá k zastření nejžalostnějších poklesů vášní: „Mladá krev se musí vybouřit.“

Co je to, ne-li už čistý epikureismus? „Mladá krev se musí vybouřit!“ Prakticky to značí, že mladý člověk jediné proto, že je mladý, a ne proto, že je člověk, se má oddat proudu vášni, aniž se pokusí plouti proti němu nebo jej usměrnit ve smyslu vyššího ideálu.

Ze vášně propukají s prudkostí, hlavně v době mládí, o tu se tu nejedná; běží však o to, vědět, zda ten jediný fakt býti mladým dovoluje oddávat se jim nenuceně, úmyslně. Tu pak nic více neodporuje učení rozumu a víry.

Z čeho učiníme jednou lidi, ne-li z mladých? A když ideál člověka spočívá v ovládnutí svých vášní, myslíte snad, že mladý člověk s dneška na zítřek, jakmile se rozhodne, že doba jeho mládí uplynula, může postavit prostým fiat své porouchané vůle nezdolnou hráz bouřlivým vlnám, které dobrovolně rozpoutal?

Hle, to jsou neblahé výsledky zcela knižní morálky, jež schválně obětuje skutečnost blouznivostem! Ne, stokrát ne, mládež se nemusí vybuřovat v tom smyslu, jak mu svět rozumí. Ještě jednou: výchova charakteru není dílo jednoho dne. Jsme-li otroky svých vášní po dvacet let a více, nebude to na nás záviset, abychom se náhle vymanili z jejich jha, stali se jejich pány.

Je tím řečeno, že jménem křesťanského ideálu máme směřovat k nestvůrné bezcitnosti, udusit své vášně v jejich zárodku, abychom si zajistili vládu nad sebou?

Totostoické chování, právě tak jako předešlé, nemá

nic lidského, je proti přirozenosti. „Kdo chce dělat anděla, dělá bestii,“ řekl Pascal a zkušenost to s dostatek dokazuje. Vždyť veškerá síla a půvab křesťanského ideálu pochází z toho, že je ideálem lidským po výtce. TO, CO JE PROTI PŘIROZENOSTI, JE TÍM RÁZEM PROTIKŘESŤANSKÉ.

Nechci jiného důkazu než příklad Ježíše Krista, našeho vzoru ve všem. Stačí opravdu otevřít evangelium ke zjištění, že Syn člověka nebyl prost vášní. Prodavači v chrámě, farizeové, vyděrači lidu vzbudili jeho hněv. Plakal nad nevěrným Jerusalemem, byl rozechvěn při své agonii strašnými hrůzami strachu. Ukazoval při poslední večeři ke svým učedníkům známky vášnivé něžnosti. Velkou toužebností si přál jísti Beránka Velikonočního s nimi. Miloval utrpení. Sílel konečně po kříži.

Zdaž to vše očividně nedokazuje, že každá vášně není trestuhodná, že lidský ideál vtělený v Kristu se neobrací toliko na rozumovou vůli, nýbrž i na mozek, nervy, svaly, srdce, na všechny síly, jež jsou nám dány, na tělo i krev?

Tím není zase řečeno, že všechny vášně jsou dobré, ať mají jakýkoliv směr, ať upadají do jakékoliv krajnosti. Všechny vášně jsou dobré, které nám mohou pomoci dobýti útokem ideálu, jež víra ukládá naší činnosti. Jsou špatné všechny ty, které nás od něho odvracejí a ochromují naši vůli.

Tohle je katolické učení o vášních. Není ani příliš úzké ani příliš široké; je úměrné s pravdou. A pravda je, že silné vášně, jako jsou vášně mládí dobře orientované, dobře připjaté vůlí k ideálu křesťanskému usnadňují náš výstup k němu a vrhají do očí nevím jaký plamen, na čelo nevýslovnou záři, jež strhují lidi a dodávají živosti malátným a nejnecitelnějším mezi nimi.

Nebojme se tedy vášní! Musí nám sloužit jako můstek, abychom se vrhli na výboj charakteru. Není pochyby, že jsou při tom podmínky, které budeme muset zkoumat; bude se muset celá taktika zachovávat. Abychom se však oddali této taktice, je třeba

dobře vědět, že křesťanský život se nerozvíjí v lidskou mrtvolu, a že není nutné – právě naopak – abychom usmrtili v sobě člověka, máme-li mít právo na název křesťanů.

II. kapitola

TAKTIKA VŮLE VZHLEDEM K VÁŠNÍM VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

Ideálem křesťanským není uhasit ve své duši oheň vášní, nýbrž vědět, jak ho užít. Všichni psychologové shodně uznávají, že vlastností vášně, DOBRĚ VEDENÉ, je, že brousí rozum a zdesateronásobuje vzmach vůle. „Nic velikého se neděje bez vášně,“ řekl Pascal. Je zdrojem šlechetných činů, vynikajících vynálezů, heroických obětí.

Naopak vašeň špatně řízená ZASLEPUJE rozum. Vyvyšujíc obraznost na škodu úsudku, ochromuje uvažování, nebo překrucuje náš odhad. Mimo to nakonec ovládne vůli, která se stává z vůdčí síly, jíž má být, SILOU UJAŘMENOU. Konečně, zdaž potřebuji dodávat, že zpětné působení vládnoucí vášně v nervovém systému, který předrážďuje, v organismu, jež rozrušuje, může být často osudným, že nás může vést k zbláznění nebo k smrti?

Již jsme poznamenali, že MRAVNÍ JAKOST VÁŠNÍ je zcela a zcela závislá na usměrnění, jaké se jim dá. Na př. v duši křesťanské je místo pro čistou lásku a pro oprávněnou nenávist, pro prudkou touhu a svatý hněv, pro dovolenou radost a smutek, pro vznešenou odvážnost a prospěšný strach.

Jde však o to, vědět, v jaké míře přesně můžeme sloučit s křesťanským ideálem tyto různé vášně, jak zesílit vzněty vůle, jež nás povedou k jeho dobývání.

Nepopírám, že, když idea, jako idea křesťanská, zapadne do duše, dychtivé ji přijmouti, přivábí jí vášně

způsobilé zúrodnit ji pomocí dvojího a tajemného zjevu prosakování, jež budeme studovat. To je zkušenostní fakt. Živí se z nich jaksí, posiluje se a na druhé straně jasnost ideje přechází do vášní a dává jim ne sice svěžest, ale ORIENTACI.

Poznamenali jsme však, že tato schopnost přitažlivosti nenáleží pouhé ideji, nýbrž ideji CHTĚNÉ. Vášně ani nechvátají samy se připojit k této ideji, neboť jejich první předmět je docela jiný: je řádu smyslového.

Vůli konečně připadá úkol zjednat tuto spojitost. Na základě své POČÁTEČNÍ lásky k božskému dobru a za účelem rozmnožení této lásky půjde se napájet v živém prameni vášní. Tu je zásoba síly, jež touží být zužitkována. Vůle, necitelná k rozkazům studeným, od ideálu vybledlým, bude pracovat o to, aby v něm procházela jiskra vášní, která roznítí její vlastní vzněty vůči němu. Nebo lépe ještě, abych hned pokračoval ve svém přirovnání, vůle bude pomýšlet na spojení klaviatury vášní s klávesnicí osobních vznětů, takže samovolný a smyslovými city prochvělý zpěv ke cti křesťanského ideálu probudí v ní potřebu zpívat unisono a učinit ze všech svých úkonů jakoby tolik harmonických akordů, jejichž nepřetržité spojení povede ke skladbě charakteru.

I. VŮLE A FYSIOLOGICKÉ ÚČINKY VÁŠNÍ

Má však vůle nad vášněmi tu moc orientace, kterou jsme právě naznačili? Celá otázka tkví v tomto a my nyní musíme na ni odpovědět.

Přiznejme to, napoprvé by se zdálo, že samovolnost a prudkost vášnivých hnutí ukazuje, že nemáme nad nimi žádné moci. Opravdu se zdá nesnadné rozhněvanému člověku ihned se ovládnout. Stejně, když smyslnost vybuchne jako hromová rána, nic by nebylo někdy nerozvážnějšího jako chtít přímo se do ní pustit. Historie nám nepraví, že naši předkové, střelíce naivně šípy proti bouři, jako by si z ní dělali žerty, že by jí zabránili strhnouti se nad jejich hlavami a zasypat je blesky. Tak je tomu s vášní, hlavně

v případě prudké krise, jako s řekou, „kterou může někdo snáze odvést než zastavit ji v přímém toku“.¹

Tím je řečeno, že přímá moc naší vůle na hnutí smyslovosti je slabá, třebas cenná. Nemáme však v náhradu moc aspoň trochu nepřímou?

K pochopení toho je třeba rozlišovat ve vášni fyziologické účinky, kterými se obvykle projevuje, a příčiny všeho druhu, na nichž závisí.

Fysiologicky řečeno, je vášně „organický otřes“, pobouření v oběhu krve, v dýchacích pohybech, v tepech srdce. Toto pobouření se projevuje posunky, nářky, všelijakými pohyby.

Na fysiologický podstatný materiál vášně, jenž obsahuje většinu orgánů, vůli nepodrobených, hlavně srdce, nemáme přímé moci pomocí psychologických prostředků. Jediné naše činné prostředky jsou vnější a závisí na léčbě. Nenáleží mně označovat je zde.

Než není tomu tak u všeho toho, co v materiálu vášně je svalového. „Když hnutí v nás vře, nemusíme je nechat projevit se na venek. Hněv potřebuje k svému vyjádření zaťatých pěstí, sevřených čelistí, stažení svalů v obličeji, supavého oddychování; quos ego! Mohu poručiti svým svalům, aby se uvolnily, ústům, aby se smála, mohu mírniti dýchací křeče. Nepokusil-li jsem se však uhasit první, ještě slabé projevy rodícího se hnutí, jestliže jsem je nechal růsti, mé úsilí je v nebezpečí, že bude bez užitku, hlavně nepošle-li vůle z nitra na pomoc jiné hnutí, tak jako je pocit lidské důstojnosti, strach z pohoršení“² což já vím?

II. VŮLE A PŘÍČINY VÁŠNĚ

Proto také náš skutečný vliv vůči vášním se od naší spíše na jejich příčiny než na jejich účinky. A mezi těmito příčinami, jež jsou mnohonásobné, je třeba ještě činit rozdíl mezi příčinami vzdálenými a příčinami blízkými.

¹ Bossuet, De la connaissance de Dieu et de soi-même.

² Payot, citov. dílo.

VZDÁLENÉ PŘÍČINY. — Tyto jsou dvojího druhu. Jsou mezi nimi vnější, jako prostředí FYSICKÉ a MORÁLNÍ. „Jisté vášně jsou skutečně jakoby přirozeným výsledkem určitých podnebí.“¹ Na druhé straně výchova, vzory, společnosti jsou ustavičným jejich živitelem působením zákona nakažlivosti, jenž spravuje šíření hnutí.

Především však je třeba vyznačit vnitřní příčiny. Skutečně každý z nás nosí v sobě zárodek všech vášní. Přesto není to zřídka, že dítě přináší s sebou při narození jisté náklonnosti výraznější, jež touží jen převládat a proměnit se ve vášně. Tyto sklony jsou často plodem DĚDIČNOSTI, případ to ATAVISMU, když je dána hluboká spojitost, jež nás slučuje s našimi předky. Může se státi, že dřímají po jedno nebo dvě pokolení, hotovy jsouce potom prudce se probudit.

S tohoto hlediska PŘÍMÁ moc naší vůle není žádná. Nejsme opravdu svobodni ve volbě svých předků. A jen za dlouhou dobu, nepřímo, pomocí zručnosti a vytrvalosti dosáhneme toho, že napravíme jisté zlé sklony, které jsme od nich zdělili, a učiníme neškodnými jejich nepříjemné účinky.

Právě tolik řeknu o vůli v jejích vztazích s naším fysickým osobním temperamentem. Podle toho, jak převládá některý z těchto organických prvků, každý temperament uzpůsobuje k té či oné vášni. A tu toto převládání je věc, která nezávisí na nás. Nezáleží to na nás býti popudlivými, nervosními, sankvinickými nebo hněvivými, mít náklonnost ke zlosti, k lenosti, ke strachu, ke smyslnosti, rovněž ne ke smutku nebo k bujnosti.

Než načpak se soustřeďuje moc naší vůle nad vášněmi, jestliže všechny tyto vnější i vnitřní příčiny jí unikají?

BLÍZKÉ PŘÍČINY. — Je důležitější, než si to myslíme. Všimněme si vskutku, že naše dědičné náklonnosti, docela jako organické prvky, jež dávají našemu fysickému temperamentu svou zvláštní fysiognomií, netvoří vášně ve vlastním smyslu, jsou však toliko

¹ Montesquieu, *Esprit des Lois*.

náklonnosti více méně vzdálené k té či oné vášni. Rád si je představuji jako prachárny, jež by bez jiskry nemohly vyletět do povětří.

Není pochyby, že je, bohužel, příliš případů, kdy vítr šílenství, spojený s nebezpečím okolností, může stočiti na ně tuto jiskérku, jež je vyhodí do vzduchu a převrátí v okamžiku náš mravní organismus a nás pohrbí v jeho zříceninách.

Avšak ve většině případů záleží to na nás roznitit sebe, chtěl jsem říci přiložit oheň k prachu, dobře se při tom chytit a vyhodit do povětří zrovna jako dynamitem všelijaké překážky, jež se staví mezi naši vůli a křesťanský ideál.

Jak to? Pomocí vedení, jež budeme dávat svým smyslovým nebo obrazotvorným postřehům a svým myšlenkám. Vždyť se nemůže popřít, že tyto postřehy a samy myšlenky hrají prostřednictvím obrazů, k nimž se odnášejí, převážnou úlohu ve vyvolávání vášní, totiž úlohu jiskry padající znenadání na zásoby prachu nebo jiné hořlavé látky. Staví nám před oči v nejživějších barvách předmět, jenž nás vábí nebo nás odpuzuje, vzbuzuje naši lásku nebo zášť, vyvolává naše touhy nebo odpor, vrhá nás v radost nebo malátnost, rozněcuje naději nebo působí naše zoufalství, nadýmá nás odvahou nebo hněvem. A zkušenost dokazuje, že v mnoha případech jsme pány nad svými smyslovými POSTŘEHY, PŘEDSTAVAMI a hlavně MYŠLENKAMI, jež mohou v nás rozněcovat oheň vášní.

Hněvám se na příklad na někoho, na něhož v této chvíli nemyslím. Naráz ho potkám na rohu ulice. Tento náhlý pohled mě dopaluje. Rozkládám rukama, házím, zkrátka, dávám se do zlosti.

Nezáviselo to na mně potkati svého protivníka toho dne, protože jsem naň nemyslel. Avšak, jestliže bydlí v témže městě jako já a znám-li jeho pochůzky a příchody, bude to na mně záviset budoucně se vyhnout jeho pohledu nebo před ním utéci, když ho z dálky spatřím.

Za výkladní skříní knihkupectví se staví na odiv

nezdravé pohlednice, ale já o tom nevím. Náhlý pohled na tyto „nečistoty“ vyvolává ve mně prudká hnutí smyslnosti. Nejsem za to odpovědný. Avšak přece mohu jít zítra jinou cestou, a hlavně nejsem povinen opatřit si tyto pohlednice, abych si je vyvěsil na zdi svého pokoje nebo je zastrčil do své zásuvky. A tak je tomu se všemi obraznými představami, jež jsou schopné vzbudit ve mně uspané vášně nebo špatně uhasené. Totéž řeknu o samých myšlenkách. Svou povahou je myšlení podrobeno ustavičnému sem tam přecházení. Avšak mladý člověk rozmyslný, pozorovatel a snaživce může nad ním získat velikou moc. Ví, že taková myšlenka vzbuzuje prostřednictvím obrazů, o něž se opírá, neodolatel-
ná hnutí smyslnosti a vrhá je do stavu známé mravní nízkosti. Má na vůli přejít k jiné myšlence nebo změnit směr čtením, procházkou, hrou nebo rozhovorem.

Moc naší vůle nad našimi vášněmi, nad našimi postřehy a nad průběhem našich myšlenek nám tedy podává nepřímou moc nad vášněmi, jimiž tyto myšlenky a tyto postřehy dávají vznik a jsou jim jakoby BLÍZKÝMI PŘÍČINAMI.

To jest již více, než potřebujeme k rozřešení otázky, již jsem vytyčil na počátku této kapitoly: Může naše vůle spojit křesťanský ideál se smyslovými hnutími, jež jsou schopna vzbudit v ní příslušné vzněty a zajistit tak nad všemi našimi energiemi vládu tohoto ideálu?

Je jasno, jestliže jsme pány v hojné míře nad průběhem svých postřehů a svých myšlenek, že postačí sloučit KŘEŠŤANSKOU IDEU s postřehovými ideami, jež se odvážím nazvat vášnivými – protože vyvolávají v nás hnutí vášně – aby jí daly něco ze své SVĚŽESTI, ze svého DECHU a zároveň roznítily vůli v její prospěch.

K tomu se soustřeďuje umění filosofovat s vášněmi. Toto umění vyžaduje mnoho úvahy a ráznosti.

III. ZUŽITKOVÁNÍ VÁŠNÍ

Naše vůle má nad našimi vášněmi skutečnou moc, třebaš nepřímou, pomocí vedení, jež ukládá našim postřehům a myšlenkám. To je docela prostě moc, kterou rozumný jednotlivec chrání svůj dům před vzplanutím, tím, že si dá práci a sám dohlíží hned vedle svého ohniště.

Vůbec se nevyžaduje, abychom v sobě uhasili ohnisko vášní, ani není třeba obcházeti se bez ohně, abychom se zajistili před požárem. Bylo by to zároveň naivní a dokonale nemotorné.

Avšak jsme zavázáni dohlížet na vášně, jež jsou nám vlastní, a bránit jim vybuchovat při každé příležitosti a při zlé příležitosti. K tomu cíli nám postačí řídit je v dobře určeném směru a užít jich k nejnaléhavějším potřebám našeho mravního života, tak jako paní domu užívá svého ohně ke všem domácím požadavkům. Opakuji to, v tom spočívá umění filosofování s vášněmi. Nyní jde o to vidět, jak můžeme prakticky provádět toto umění ve službě samého křesťanského ideálu. Způsob, jímž odpovíme na tuto otázku, nám dá klíč ke všem nesnázím ohledně problému výchovy charakteru.

PROBLÉM. – Předpokládám, že je tu student, který je vržen do života a chce tam něco vykonat. Nedovedeme si opravdu představit studujícího, jenž jde na universitu, tam sleduje přednášky po několik let a nepřeje si NIC jednou nevykonat.

Chce být lékařem, advokátem, notářem, profesorem, na tom nezáleží. To něco, co chce učinit, má proň cenu ideálu, a nejen ideálu poznávaného, okouzujícího obraznost, nýbrž ideálu CHTĚNÉHO, milovaného.

A tu, co se v nás děje po každé, když se dobrovolně postavíme před svůj ideál nebo když okolnosti vyvolávají vzpomínku naň v naší duši? Není pravda, že se cítíme plni ohně a žáru k jeho dosažení? Tu jako by se kolem tohoto milovaného ideálu soustřeďovaly všechny naše živé síly a hlavně naše

vášně. Láska, kterou mu neseme, nám dává křídla, aby nás vznesla nad jiné lásky, které by nás tiskly k zemi, k území smyslnosti a tak by ochromovaly nejlepší naše energie a držely nás v zajetí. Jestliže POVAHOU nebo DĚDIČNOSTÍ jsme nakloněni k hněvu, rádi odvádíme jeho proud, ženoucí se dopředu, jako se to dělá s potokem, že se mu upraví spád. Jsme-li zase nesmělí a bázlivi od přirozenosti, poznenáhlu dostáváme odvahy jakousi autosugescí, tím, že uvažujeme o radostech z úspěchu a opovrhujeme ztrátou. Naděje na zdar nás drží a celý náš život, hlavně studie, mají na ní účast.

Zkrátka, vůle NĚCO VYKONAT, nabýt krásného postavení ve světě, zjednat si konečně místo, hraje vzhledem k našim vášním úlohu magnetu vzhledem k nesčetným pohybům tyčky z měkkého železa. Vábí k sobě ty nejschopnější, aby je zúrodnila. „Vede je v témž směru, ničí spory, a z toho, co bylo jen nesouvislou hromadou, tvoří tok ukázněný, stonásobně silný.“¹

Neboť je samozřejmé, že vůle zase pod dotekem vášní, jež vzbudila, usměrnila a soustředila kolem uskutečnitelného ideálu, může se jen trásti o jejich sjednocení.

METODA. – Následkem její vrozené slabosti je pro ni nejtěžší nesnází nabratí si právě svého zápalu a ulétnout mohutným vzmachem do kraje ideálu. Jakmile však si vypůjčila toto nadšení od příznivých vášní, sděluje se o ně se všemi našimi kony. Zde se též děje něco překvapujícího s každého hlediska. Vůle, vyburcovaná ze své malátnosti vášněmi a unesená jimi, vrací jim na energii OZÁŘENÉ a STÁLÉ to, co ony jí daly na slepé síle a jakoby trhavě. Tím je řečeno, že činíme dobrovolně, rozumným způsobem, co jsme začali dělat z jakéhosi pudu, pod tlakem prudkých vášnivých hnutí, avšak přechodných. S této stránky se stává náš život JEDNÍM a poměrně stálým.

Kolik studujících musí projít trapnou periodu mládí bez přílišných překážek a závad s touto podivu-

¹ Payot, citov. dílo.

hodnou mocí, již má vůle, když spojí dobře určený ideál se silnými vášněmi, nebo ještě lépe, když usměrňuje ve smyslu tohoto ideálu všechny vzněty, jež zase usnadní její vlastní nadšení, a tím také učiní neškodnými opačné a škodlivé vzněty.

Avšak dejme na to pozor, ideál člověka netkví jedině v tom, býti něčím ve světě. Záleží hlavně v tom, NĚCO ZNAMENAT, být KARAKTEREM. Vážný student si to rychle uvědomí.

Kdyby opravdu šlo k uskutečnění ideálu člověka jen o to, získat si jednou čestné a výnosné postavení, mnoho lidí, kteří vedou k tomuto zjištěnému cíli pohyblivou a nezřízenou spoustu svých vášní, by si tím ještě lacino pomohlo.

Zajisté nic se nečiní bez obtíží a k tažení brázdy v životě je třeba mít odvalu přiložit ruku k pluhu. Než k tomuto stačí být rázným a zručným, není potřeba být mravným. Mravnost povýšence, toho, kdo se domohl postavení, která potlačuje toliko některé ze svých vášní ku prospěchu těch, které jsou jí drahé, upomíná na chování člověka, postiženého rakovinou, jenž rád svolí dát si uříznout jeden úd, aby ušetřil jiných a zachoval si život.

Naopak, když jde o to něco znamenat, zručnost a jistá síla by nebyly k ničemu, kdyby se toho neúčastnila mravnost; neboť zde nemá cíl nic zjištěného. Běží zcela prostě o to, být pánem sebe, zdvihnouti hráz proti přívalům některých hrubých vášní a orientovat všechny ostatní směrem k rozumu, aby využil jejich energie k zachovávaní svých zákonů.

Někdo může být NĚČÍM na útraty rozvahy, spravedlnosti, síly, zdrženlivosti a mnoha jiných ctností. Nemůže však něco znamenat, jen pod tou podmínkou, že nevylučuje žádné ctnosti z pole výchovy charakteru a že je v dispozici všechny je provádět.

Tento přísný ideál nemá sám od sebe dar svádět většinu lidí, i lidí dobré vůle. A tu je dobré užít zručnosti.

Vraťme se k našemu studujícímu, který CHCE být něčím a který BY CHTĚL vskutku také něco zname-

nat. Je to přední úmysl, jenž převládá v něm, protože v něm nalézá svůj zájem. Cílem jeho je dospět k tomu stůj co stůj. Tu však, hle, jednoho krásného dne o tom uvažuje a pozoruje, že nejjistějším prostředkem být něčím je zase něco znamenat, že VLÁDA nad sebou jest nejkratší cestou, která vede k nabytí místa, štěstí, krásného postavení.

V té chvíli idea něco znamenat se spojí sama sebou s ideou být něčím a těží ze vznětů, jež tato nese ve svém zápětí. Zajisté není to ještě dokonalost, protože studující, o němž se jedná, podřaduje velmi vznešený ideál užitkovému cíli.

Než konec konců musíme se brát tak, jak jsme. Větší cenu má dospět vzdálenou cestou ke charakteru než svalovat vinu na překážky, jež podává přímá cesta, rovná čára, jež tam vede. Jsa jednou pánem sebe, opraví student své záměry. Vyšší radost, kterou pocítí z toho, že se povznesl pomalu nad sebe tím, že se chtěl povznést nad jiné, povede ho k pohrdání vším ostatním nebo aspoň k oceňování toho podle spravedlivé hodnoty.

Byli bychom tedy osobivější než Bůh, jenž dobývá dobro ze zla a tvoří spravedlivce z hříšníků. Nechme mluvit ty puritány morálky, kteří pohrdají veličinami experience a chtějí všechno odsoudit jménem svých principů, absolutna. Zajisté je lépe dospět k vrcholu lidského ideálu přímo, bez chůze po stupních nejmenší ctižádosti, ideálu méně vznešeného. Jsem-li však v nebezpečí, že si zlomím vaz, když se tak skokem vrhám do neznáma, budete mně ještě vyčítat, že raději stoupám stupeň po stupni, jež mě tam mohou dovésti, ať už je to schodiště přímé nebo točité?

Jděme raději dopředu a užíjme všech darů, které nám udělila příroda a Bůh. Není nám zakázáno býti kdysi něčím; naopak je to oprávněná ctižádost, a dovedeme-li jí užít ke krocení zvířecích úskoků v nás, k ovládnutí sebe, abychom byli karaktery, abychom konečně něco znamenali, neváhejme ani minuty! Naše budoucnost je zaručena!

ŘEŠENÍ.— Opravdu tohle se stane téměř jistě. Poněvadž máme víru, je nám znám křesťanský ideál. A tu křesťanský ideál, toť lidský ideál přenesený, hnaný ke své hranici. Je to lidský ideál, avšak se všemi přirozenými i nadpřirozenými prostředky k jeho uskutečnění. Bude tedy skoro nemožno, když myslíme na jeden, nemyslet i na druhý.

Jestliže však již prostá skutečnost chtít něčím být nám dovolila něco znamenat, družíc kolem tohoto ideálu první jádro vášní a vznětů, co bude, až pochopíme ve světle víry, že nemůžeme zamýšlet něco opravdu znamenat, leč cítíme-li, jak se náleží, k svému křesťanskému ideálu!

Tatáž práce magnetování, kterou jsme před chvílí rozbírali, se bude provádět. Křesťanská idea přitáhne k sobě všechny tyto síly, zorganizuje je, uvede je do pořádku. Vůle zase s pomocí Boží lásky si je bude asimilovat, jimi se posílí. Dá jim na nadpřirozené síle ve formě vznětů to, co dostala od nich na přirozené síle a ve formě vášní.

Od té doby budou spojeny naše dvě klaviatury. Postačí nám hráti na jedné, abychom rozezvučeli druhou. Báseň charakteru se uskuteční. Nebudeme si připomínat nesnáze jejího skládání, leč jen abychom se více radovali z její harmonie.

III. kapitola

TAKTIKA ROZUMU VŮČI VÁŠNÍM A VZNĚTŮM VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

Mluvil-li jsem až dosud tolik o úloze vůle v poměru k vášním při výchově charakteru, činil jsem to s úmyslem dobře stanoveným, vložití lépe do reliefu úlohu rozumu. Neboť vůle, jak jsme řekli, musí být uvažována jako nejdokonalejší forma lidské činnosti, činnosti uvážené na rozdíl od pudu, který je

činností nevědomou a neodvratnou. Avšak uvažování je právě znakem našeho rozumu. Je nám dáno uvažovat jen v takové míře, jak jsme rozumní. A tu musím připomenout, že práce, jež pro vůli záleží ve spojení křesťanského ideálu s vášněmi a vzněty příznivými, ve zničení vznětů a vášní škodlivých, jest především prací ÚVAHY. Není pochyby, že je třeba CHTÍT OPĚT UVAŽOVAT k zjednání tohoto spojení, a proto právě tím úloha vůle je hlavní ve výchově charakteru; avšak je třeba také UMĚT UVAŽOVAT, a to je záležitostí rozumu.

Mluvme tedy o úloze rozjímavé úvahy vzhledem ke smyslovým vášním a volním vznětům ve výchově charakteru. Nejprve se podíváme, v čem záleží.

I. ROZJÍMAVÁ ÚVAHA

Předně je nutno nesměšovat rozjímavou úvahu se studiem ve vlastním smyslu. Její postup jest stejný, avšak její cíl není tentýž.

Podívejme se, co píše o tomto předmětu současný psycholog. „Rozjímavou činností nerozumíme vůbec, to je bez říkání, SNĚNÍ, hlavně citovou snivost, jež je jedním z nepřátel, které máme potírat energicky v díle panství nad sebou. Kdežto při snění pozornost spí, nechávajíc pásma ideí a citů hráti si měkce ve vědomí, spojovat se podle libosti nahodilého slučování ideí a často způsobem nejméně předvídaným, úvaha rozjímavá neponechává nic náhodě. Přece se však liší od STUDOVÁNÍ, které se nese k nabytí přesných poznatků, v tom, že nesměřuje k tomu, aby „obohacovala duši“, nýbrž aby ji „kovala“. Opravdu ve studiu jdeme za tím, abychom poznávali, v rozjímavé úvaze to jde docela jinak. Naším cílem je vyvolat v duši hnutí nenávisti nebo lásky.“¹

Všechno to je dokonale správné, než hledme, co dodává tento psycholog: „Při studiu jsme ovládnuti zájmem po pravdě. Při rozjímavé úvaze nám nic nezáleží na pravdě. Dáváme přednost užitečné lži před

¹ Montaigne.

škodlivou pravdou: celé naše pátrání je ovládnuto VÝHRADNĚ MOTIVEM UŽITEČNOSTI."¹

Toto nepřipouštím. Podle mého mínění pravda má pro nás význam právě tak při rozjímavé úvaze jako při studiu, ale nezáleží nám na ní při stejné jakosti. Při studiu směřujeme k pravdě spekulativní, vědecké; při úvaze rozjímavé směřujeme k pravdě praktické, živé.

V čem je tedy ten rozdíl, jež jsem položil mezi pravdou spekulativní a praktickou pravdou?

Je tak důležitý, že na něm závisí dílo výchovy našeho charakteru. Bohužel ještě nebyl zaveden do universitních programů, kde naopak se zdá všechno zkombinováno, aby nás to vedlo k získání spekulativní pravdy na útraty pravdy praktické.

Vyslovuji se zřejmě. Jaký je cíl studujícího, který jde poslouchat přednášky na universitu? Není-liž pravda, je to: postavit se na vědeckou úroveň své doby, nabýti zároveň hlubokých a přesných poznatků ve filosofii, matematice, v historii, v právu a medicíně. Má sice další cíl, to jest zaujmout postavení ve světě a tam uplatnit své nabyté poznatky. Než podivná to věc, tato všeobecná pohnutka nic nemění na spekulativním rázu jeho poznatků. A také v té míře se mu to podaří a dosáhne svého cíle, jak dokonale pozná student filosofii, matematické vědy, historické nebo lékařské.

Spekulativní pravda, k níž směřují jeho universitní studie, tkví tedy v dokonalém poznání skutečnosti, podrobené jeho badání. Tato pravda je absolutní, táž pro všechny. Ať mění universitu, kolik mu bude libo, jeho studie musí vésti k těmže výsledkům, aby byly řádné. Snad se nevyučuje všude těmže filosofickým systémům, avšak filosofické systémy nejsou filosofíí, a na dně každého z nich je vždy táž předpojatost připojit absolutní pravdu.

Teorie nadprostoru a metageometrie mohly na chvíli svádět obrazotvornosti, nevěděl bych však, že je universita, kdež se aplikují tyto teorie na náš

¹ Payot.

svět, nebo kde by to poučka o čtverci na přeponě dovolila.

Celkem vzato, spekulativní pravda je nezávislá na praktickém cíli, jež si předkládáme, a na osobních dispozicích, jež můžeme přinést k jeho vyhledávání. Ať chceme být advokáty nebo historiky, ať jsme svým temperamentem unášeni k hněvu nebo smyslnosti, nezabráníme, že dvě a dvě jsou čtyři, a neučiníme – abych užil klasického výrazu – že brána může být zároveň otevřena a zavřena. Nic není méně měnitelné podle libosti našich záměrů – spekulativně mluveno – jako princip kontradikce. Mstí se i na těch, kdož jej popírají, tím, že je přinucuje opírat se oň, aby dali tvářnost pravdy své negaci.

Taková je spekulativní pravda, k níž vedou naše studie. O ní se nemůže říci s Pascalem: „Pravda před Pyrenejemi, blud za nimi.“ Jest a zůstává absolutní. Nerad bych tvrdil, že ona pravda nemá závažného vlivu na pochod lidstva. Naopak věřím, že všechno to, co bylo vykonáno, velikého a trvalého na světě, bylo provedeno mysliteli, že opravdovými hrdiny dějin jsou velicí vynálezci ve vědách, v umění, v písemnictví, ve filosofii, a ne „velicí agitátoři“, křiklouni, politikové, a ani ne nejslavnější dobyvatelé.

Přesto je třeba dobře znáti, že spekulativní pravda sama nikdy nikoho neobrátila v mravním ohledu a že ponechána toliko svému záření jest neschopna umravnit národy jako jednotlivce, utvořit ze všech součástek charakter „rasy“ nebo osobní charakter.

II. SPEKULATIVNÍ PRAVDA A PRAKTICKÁ PRAVDA

Aby k tomu dospěla, musí se ze SPEKULATIVNÍ, již jest, státi PRAKTICKOU, sestoupit z věčna, v němž trůní, do dočasnosti, aby ji řídila. To jest, že místo abychom se omezovali na KONTEMPLACI pravdy zvenku, musíme ji uvnitř žíti; místo abychom šli k ní toliko se svým rozumem, musíme k ní jíti s celou svou duší a dát jí přejít do všech svých úkonů.

Avšak naše duše, toť něco tak složitého, rozumíme-li jí soubor všech svých energií, svůj rozum, svou vůli, svou smyslovost i se všemi odstíny, které tam uvádějí do každého z nás dědičnost, temperament, výchova, společenské prostředí, získané návyky!

Netrpí pravda, jsouc asimilována tolika různými silami a často protichůdnými? Spekulativně snad, prakticky ne, leč pod podmínkou, dobře chápanou, že jsme pohnuti vůči ní tak, že z ní žijeme, že se skutečně staráme o její přizpůsobení našemu způsobu bytí. To je veliká síla absolutní pravdy, že se může tak rozvinout na všechny RELATIVNÍ požadavky života. Neztrácí tím nikdy nic, a my tím získáme vždycky. O tom není pochybnosti, může se státi – a často se to přihází – že konáme chybnou cestu, a myslíme, že tiskneme pravdu, objímáme blud. Než ani tenkrát není pravda poraněna, aspoň jako pravda praktická, neboť my jsme tak jednali jejím jménem a nebyli bychom tak jednali tím způsobem, kdyby nám bylo dáno poznati svůj omyl.

Jak s praktického hlediska, tak s hlediska spekulativního nejsme neomylní vzhledem k pravdě. Této neomylnosti dosíci je jistě ideální věc, ať už k vůli jejímu pouhému POZNÁNÍ nebo k vůli životu z ní. Avšak nedospějeme k tomu leč po stupních, po denních pochodech, pomocí náprav a nekonečného předělávání. Odtud nesmírná úloha ROZJÍMAVÉ úvahy při budování království praktické pravdy v každém z nás. Nebylo by nám to k ničemu vědět všeobecně to, co vše křesťan musí činit, aby přizpůsobil svůj mravní život požadavkům pravdy. Důležitější jest, abychom věděli, jak se máme při tom pojímat, my, v současných podmínkách, v nichž žijeme, ve společenském prostředí, které je naše, se svými náchylnostmi po předcích nebo se svým temperamentem při té neb oné vášni, se svým věkem, v němž žijeme, s ohledem na povolání, jež jsme si zvolili, ve stavu zdraví neb slabosti, jež nás vyznačuje.

Vždyť nic z toho všeho nemá uniknout prakticky vládě pravdy. A poněvadž jde o to, máme-li se státi

karakterními křesťany, odloučit od ní všechno to, co by jí mohlo škodit, tím že ji spojíme s afektivními stavy – s vášněmi a vzněty, které jsou jí prospěšné, je tedy nutno, abychom rozeznali v sobě všechny tyto prvky, aby nejmenší detaily znalosti naší povahy nám se staly povědomé; abychom dospěli k rozpoznání vztahů všech těchto zjevů mezi sebou, k prozkoumání jejich zpětného vlivu, jejich sdružování, jejich spojení, jejich závislosti na všech sugescích z venku i z nitra.

Nedospějeme k tomu leč jen přemítavým uvažováním, pomocí ostrého a obratného pozorování. To je to uvažování, ten stálý návrat do sebe, který způsobí, že budeme hledat trpělivě všechny pohnutky, schopné probudit v nás šlechetné vášně, rytířské vzněty, že je budeme sdružovat s praxí křesťanských ideí, že budeme přetvořovat tyto abstraktní ideje v citové afekce. Ono nám dá důkladně poznat náš nástroj, způsob, jak ho použít, jak opět obnovit hry, jak je spojit, zvýšit nebo snížit v nich zvuk, podle toho, jak se bude povaha rozvíjet ke škodě či k prospěchu milosti; jedním slovem, ono z nás učiní lidi KARAKTERNÍ, kteří vědí, kam mají jít, a kteří tam jdou v plné vládě nad sebou, v srdci s vášní po pravdě.

IV. kapitola

ÚKOL MILOSTI VZHLEDEM K VÁŠNÍM VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

Podívejme se zkrátka, kde jsme se svým rozborem. Tři velmi rozdílné prvky musí spolupůsobit při výchově charakteru: rozum, vůle, vášně.

Rozum nám nejprve ukazuje cíl, jehož třeba dosíci, ideál, jež třeba uskutečnit, jenž je v tomto případě křesťanský ideál. Vůle sama sebou spěje k tomuto

ideálu; avšak chybí jí síla, aby upevnila své království nad celým územím naší smyslovosti, neboť hřích uvedl do tohoto území hrozná kvasidla roztržky. Hnutí všeho druhu, která tam zvedá vítr vášní, nepodléhají přirozeně vlivu ideálu a vzpínají se proti parství vůle. Tím se nechce říci, že naše vůle jest úplně neschopna opanovat vášnivé vzněty, hlavně když o nich uvažujeme ne v jejich souboru, nýbrž ve stavu osamoceném; neboť pak by svoboda naše byla u kořene rozřata. Avšak nezbyvá nic jiného, než že práce opanování sebe prostřednictvím vůle je prací nesnadnou.

A tu je třeba, abychom užívali ROZVAHY ve válce proti vášním. Ony jsou ve skutečnosti samovolná a prudká hnutí smyslovosti, která mají původ v nás v množství dědičných nebo získaných náchylností, a obnovují se v živých a stále tryskajících pramenech smyslů, obraznosti a ideí.

Kdybychom nebyli pány nad průběhem svých ideí a svých smyslových postřehů, jako jimi nejsme nad přirozenými náchylnostmi k té či oné vášni, boj za mravní život by byl podnikem nestvůrným. Než na nás to opravdu závisí dát různé směry svým počítkům, svým představám, a co více, udržovati je tím, že se uchýlíme k psychologickým zákonům pozornosti a asociace. Z toho plyne, že zasahujeme vášně v jejich bezprostředních pramenech a že následkem toho můžeme je samy orientovat. Celá zručnost od nynějška bude záležet v tom, že sdružíme ideu poměrně nižší, avšak schopnou vzbudit vášně, se vznesenými vzněty.

Rozjímavé úvaze náleží množit sdružování představ toho druhu ve světle křesťanského ideálu, a je s dostatek vidět, co z toho vyplývá pro vůli se vztahem k témuž ideálu. Přirozený sklon, jenž ji k němu nese, bude zesílen násobením tím, že si vypůjčí své nadšení od vášní, které nyní vábí.

Bude to pak pro vůli úkol poměrně snadný, zajistiti si napotom království křesťanského ideálu nad všemi našimi energiemi. Neboť její vzněty se upevní ve styku s vášněmi, a zpětným působením se vášně

umravní ve styku s volními vzněty. Nic není případnějšího k upevnění mravní rovnováhy v nás než tato ustavičná výměna síly a světla, a myslím, že s hlediska přirozeného netřeba spoléhat na jiné prostředky, abychom se stali charakterními lidmi.

To není úplně totéž, když se stavíme na nadpřirozené stanovisko. Právě pro tohle bych chtěl rychle naznačit úlohu milosti vzhledem k vášním ve výchově charakteru.

I. POVAHA A MILOST

Kolikrát jsem se již naopakoval, že jest dokonalý soulad mezi ideálem člověka a ideálem křesťana, že na dně křesťanského ideálu je zcela prostě lidský ideál, avšak přenesený, hnaný ke své hranici, s božským přídavkem světla a síly, jež nám dovolují vznést se až k němu.

S přirozeného hlediska má světlo našeho rozumu za cíl při očišťování vášní vyvoditi vůdčí principy našeho chování. A toto vyvozování se neděje bez nesnáze. Vždyť vášně jako všechny pudové síly spíše odporují světlu. A duchové nejvíce osvětlení přiznávají, že v jistých okamžicích při nejsilnějším boji prudké nátlaky smyslovosti zastírají jaksi jejich vlastním očím jasnost zásad, jimž až dosud věřili, aby si zajistili v sobě mravní rovnováhu.

V oněch chvílích se podobáme cestovatelům, kteří chtějí znovu jíti nazpátky cestou, kterou ze dne ne snadno prošli. Tato cesta je jim známa; všechny její podrobnosti jsou uloženy v jejich paměti a obraznosti. Vědí, že na tom místě jest propast, jíž se třeba vyhnouti; na jiném místě mezník, o němž se třeba poradit. Avšak stíny noci klamou někdy nejprůhlednější oči a nejvíce uvyklé na temnotu. Tento hustý závoj, jež noc věsí na všechny věci, zakrývá též propasti a zastiňuje nejjistější znamení. Tu rozumný chodec stojí na místě, nemá jiné volby, leč ihned se obrátit nebo ozbrojit se světlem. Když jde o to razit cestu povinnosti v temné noci vášní, nemohla by být řeč

o návratu, neboť jsme všichni povinni jít vpřed. Naše jediná pomoc je tedy přivést se ke světlu přirozených principů, nejlépe zařízených a nejlépe přizpůsobených naší zvláštní povaze. Avšak v nádobě křehké, jakou jsme my, není toto světlo vždy uchráněno před nárazy větru. Míhotá se a může i zhasnouti.

VÍRA. – Co máme činit v tomto případě, jestliže božské světlo, jestliže víra nám nepřijde na pomoc? Alespoň toto světlo, zažehnuté u božského krbu, není v nebezpečí, že uhasne tak rychle. Bůh od nás žádá jen trochu dobré vůle, aby je v nás udržoval neustále.

A co nám dává viděti ta víra? Ó, to není ještě plný den, se svým sluncem, z něhož se řine světlo. Než to již není černá noc. Víra je nad slunce rozumu, jež se zatmívá někdy a často se skrývá za mrak vášnivých hnutí, je to hvězdička, která září a osvětluje kouzelným paprskem cestu našeho života, klade do reliefu mravní zákony, podle nichž se máme řídit, poučuje nás o propastech, jichž se máme varovat, o oklikách, jež máme učinit, o příkladech, jichž následovat, odhaluje naši slabost a současně ukazuje, kde je naše pevná síla.

Jak je pronikavé toto světlo víry, když se někdo chce opravdu svěřit jeho záři! Napoprvé se zdá, že je to pořád noc. Avšak poznenáhlu se oko duše přizpůsobí těmto posvátným temnotám, následuje hvězdu víry všude, kam je vede. A kam je vede? Ne již do abstraktních krajů filosofie, nýbrž do nejkonkretnějších krajín křesťanského života. Jako kdysi Mágy vede i nás k jeslím, abychom tam uvažovali o křesťanském ideálu, vtěleném v osobě Syna Božího. Ukazuje nám potom směr všemi cestami, na něž vstoupiti považoval Kristus za svůj úkol, a na nichž ho následovati od nás žádal. Působí, že jsme přítomni jeho vnitřním bojům proti vášním. Ukazuje nám ho ve všem poslušného vůle svého Otce až k smrti. Potom, když Kristus vstoupil na nebesa, hvězda víry nás dále osvětluje. Vrhá do plného jasu živé vzory Kristovy, jež nám zanechali světci. Konečně proniká až co nejhluběji naše svědomí, kde zahání nevědomosti, omyly, tajné

myšlenky, lehkomyšlnosti všeho druhu, na něž jsme uvyklí. Nutí nás uvažovat, poznávat sebe a nehledat výmluvy ve své slabosti nebo ve svém zaslepení. Neboť, a to je veliká moc víry, ona nás učí, že, jestliže bez Boha nemůžeme nic činit, hlavně pro následky hříchu, s Bohem naopak můžeme všechno. Božské světlo vyvolává tu Boží sílu. Víře odpovídá láska.

Pomocí víry víme jistě a stále, co máme a můžeme činit; pomocí lásky to MŮŽEME vykonat. Jak to?

LÁSKA. – Sv. Pavlu, který si naříkal, že je vystaven prudkostí vášní, že je, jak říkal, poličkován Satanem, Bůh odpověděl: Moje milost ti stačí.

A věřím vskutku, že stačí. Neboť milost, toť je Bůh, pokud on v nás může býti, milost je sama Boží činnost, ovinující naši činnost svými nekonečnými silami, aniž ji ničí; milost je ruka přítele, beroucí naši, aby nám pomohla vystoupit až k němu.

A jestliže Bůh jest s námi, kdo bude proti nám? Slyšme to vznešené vyzvání svatého Pavla: „Kdo mě odloučí od lásky Kristovy?“ Než nic na světě, na zemi ani v nebi nebylo schopné odloučit ho od ní, neboť vůle apoštolova tvořila jen jedno s Boží vůlí. Právě tím si vypůjčovala od její všemohoucnosti, těžila z jejího nekonečného rozmachu.

S námi to také tak bude, budeme-li to chtít. Ale dávejme dobře pozor na toto: vyhlídka na to, že budeme užívat prostřednictvím milosti samé síly Boží k uskutečnění svého křesťanského ideálu, nás nedispensuje od užívání vášní, o nichž jsme mluvili. Bůh si přeje, abychom jednali, jako by tu nebyl, třeba je zde stále. Působí tak, že jeho milost přichází na pomoc naší povaze, avšak vyžaduje, aby naše povaha jednala souhlasně s milostí. Udílí nám nadpřirozené prostředky, avšak není to na škodu prostředkům přirozeným.

Když jsme učinili přirozeně všecko, co jsme mohli k ukáznění svých vášní, uživše jejich samočinného vznětu, máme útěchu v myšlence, že nejsme sami k vyplnění této nevďěčné práce. Bůh je s námi, On v nás působí, pohybujeme se v Něm. Zdá se mi, že tento pocit přítomnosti Boží v nás a skutečné podpo-

ry, kterou nám uděluje v našich vnitřních bojích, může opět dodati odvahy nejmalátnějším. Příklad ctnostného přítele je již tak účinný, když se právě valíme do propasti! A přece to zde jest jen příklad, mravní opora, síla, která přichází zvenku, zastavuje se však na prahu našeho svědomí. A když jde o to mít Boha se sebou a v sobě, aby nám podal silnou ruku ve všech okolnostech, i nejtěžších, my bychom měli zoufat nad docílením reformy svého charakteru, ovládnutí sebe samých, řízení svého mravního života!

Zoufalost by zde byla malátností; neboť, opakují to, je-li Bůh s námi, kdo bude proti nám?

V. kapitola

EGOISMUS A ALTRUISMUS

Svět vášní je svět bouřlivý, který se zdá, ponechán sám sobě, že neposlouchá žádného zákona. Naše různé vášně, právě tak jako ztřeštěné komety, vypadají, jako by tam opisovaly svůj kruh po své chuti, bez starosti o své sousedky. Než je zde prostě optický klam. Ve skutečnosti se všechny naše vášně družík jedné z nich, k níž tíhnou a která hraje s této stránky u nich úlohu středu přitažlivosti. Jmenoval jsem vašeň egoismu.

Není vůbec slova v našem slovníku, jež zní hůře než toto, a takový je vliv slov na směr našich myšlenek, že je nám nesnadno rozlišovat mezi egoismem a egoismem a připustit na příklad, že je dovoleno být egoistou v dobrém slova smyslu. Může tedy toto slovo mít dobrý a špatný smysl? Ó ano, vedle egoismu, který jest nenáviděníhodný, je místo pro egoismus chvalitebný. Vedle egoismu-vášně je egoismus-ctnost, který je často jen rozumné přenesení prvního.

Vášnivý egoismus je nenáviděníhodný. Proč? Poněvadž záleží v tom, že vede všechno k sobě, že hledí

na osoby a věci jen v těsném úhlu vlastních rozmarů, že oceňuje svět jen v mezích silně utažených a skrblických, kde ho můžeme zužitkovat a zotročit pro své záměry.

Naopak ctnostný egoismus je chvályhodný, protože proti všemu zdání je šlechetný a je počátkem všech našich nenáročných hnutí.

Není snad třeba domnívati se, že kladu jeden proti druhému tyto dva způsoby být egoistou z pouhé lásky k paradoxu. Paradox, je-li paradoxem, jest jen ve slovech, není v ideách. Pokusím se dokázat to.

I. VÁŠNIVÝ EGOISMUS

Nejprve si musíme připomenout, že jsou v nás dva lidé: člověk živočišný a rozumný člověk, člověk-tělo, člověk-duch. Oba nám patří jako vlastnictví a sama jejich koexistence dává naší povaze její pravou původnost. To ještě není dosti říci, že spolu existují. Ve skutečnosti se spolu pronikají tak, že tvoří jedno, v nedotknutelné jednotě sebevědomí, já. S této stránky oba se ucházejí o naši lásku, ačkoliv nemají na ni stejného práva. Neboť živočich v nás musí ustoupit o krok člověku a tělo se podrobovat požadavkům ducha. Odtud vychází rozdíl, jež jsem vyznačil mezi egoismem-vášní a egoismem-ctností.

Tím, že výlučně posloucháme vášně egoismu, podporujeme v sobě živočišné já, hrubé já; nejednáme podle svých tužeb z jiného horizontu, leč z horizontu pouhého a prostého požitku, z rozkoše ve všech formách, i nejvíce snižujících, nejpodlejších. Naopak pěstováním ctnosti egoismu rozvíjíme v sobě rozumové já, já opravdu lidské. Vysekáváme v beztvarem kameni svých mravních sil živou sochu člověka charakterního, člověka, který se povznáší nad sebe na útraty zvířete a snaží se státi OSOBOU a přestává být pomalu VĚCÍ.

Který z těchto egoismů je především vlastní lidem mladým? K odpovědi na tuto otázku je lépe otázkati se zkušenosti. A tu zkušenost nám ukazuje, že mladý

člověk má vášně dříve, než nabude ctností. A věc je ostatně pochopitelná, když si představíme, že mítí vášně, k tomu stačí oddati se samovolným hnutím smyslovosti, kdežto ctnost vyžaduje uvážený a stálý zásah vůle. Ctnost má zajisté jako vlastní předmět UMRAVNIT vášně, očistit je. Než zdaž právě to nedokazuje, že existuje prvenství vášní před ctností? Uzavírám z toho, že mladý člověk tím právě, že je mladý a neměl ještě kdy přetvořit své vášně ve ctnost, je terčem vášně egoismu, který obsahuje všechny ostatní.

Přece však mladí lidé mají pověst, že jsou šlechtění. Jak tedy srovnati tuto šlechtnost s podobným egoismem? Šlechtnost mladých lidí je skutečná, avšak v mnoha ohledech je ještě zdánlivější než skutečná. Jestliže sám egoismus bere u nich tvářnost šlechtnosti, mají za to co děkovat svému mládí, své potřebě života, své bujnosti. Jako každá životní síla, poněkud intenzivní, vašeň egoismu poslouchá dvojího hnutí, totiž hnutí síly odstředivé, s níž si jdeme vyžebrať venku všechno, co potřebujeme k výživě svého života, a hnutí síly dostředivé, jež působí, že všechno přivádíme k sobě. Tak pracuje sepie, když roztahuje svá chapadla, aby si ulovila kořist, a stahuje je, aby ji požila. Avšak tato dvě hnutí jsou v základě jen dvě fáze téže vášně.

Mladý člověk opravdu právě proto, že je mladý, nemohl si ještě zásobit svůj život. Jeho rozum, jeho srdce, jeho cit jsou schopnosti zcela nové, které touží jen vejít ve styk se skutečným, aby si je asimilovaly a jím se sytily. Právě proto je mládí otevřeno všemu a na vše se vrhá s dychtivostí. Spontánní nadšení, jež je unáší navenek všemi směry naráz, potřeba intenzivního života, která září v jeho pohledu a zaněcuje v něm nevím jaký plamen entusiasmu, záchvěvy jeho citlivosti, jež je připodobňují harfě vnímavé k nejmenšímu vánku a vyluzují na ní podivuhodné akordy, to vše má cosi svůdného a může ošáliti duchy ploché. O mladých lidech se zdá, že SE DÁVAJÍ, ačkoli dosti často a vůbec bez vědomí světa jejich jediným cílem je

BRÁTI; vypadají, že se odlučují, ačkoli docela přirozeně se hledí přimknout k druhému. Vášně egoismu u mladých lidí bere tedy ráda na sebe masku šlechetnosti. A poněvadž milujeme život nade všechno a hlavně tam, kde se projevuje se svěžestí, nedáváme si vždy práci sestoupit ke zdroji těchto nejsvědňších zjevů, abychom si je vysvětlili.

S mladými lidmi je to poněkud jako se slepci, nedávno operovanými na šedý zákal. Z nedostatku zkušenosti a úvahy vidí ve stejné vzdálenosti všechna dobra, jež vnímá jejich zrak. Neměli ještě kdy nabýti toho poznání perspektivy, jež jim později umožní, až narazí na nesnáze života, klásti tato dobra na svá příslušná místa, hierarchicky je řadit. Je třeba jim toho přát? Samozřejmě že ne, neboť to by znamenalo vytýkat jim, že jsou mladí. Než zase je dobře upozornit je tak, aby se jejich mládí neudržovalo za dovolenými hranicemi. Je nutné ukázat jim, že od nynějška jest prostředek, jak obrátit ve CTNOST tuto VÁŠEŇ egoismu, vlastní jejich věku, tím, že ji přenesou, zorientují k ideálu čestného člověka a křesťana; že v základě tu jde jen o přemístění energie a ne o ztrátu a mrhání silami, že ani v nejmenším není řeč o tom, aby sebe nenáviděli, nýbrž spíše se milovali více a lépe.

II. CTNOSTNÝ EGOISMUS

Jak se tedy musí provést toto obrácení? Tak, jak jsem řekl, že totiž spojíme se skutečnou touhou, avšak jaksí neúčinnou, jíž se máme potom státi čestnými lidmi, vášně, která nás pudově žene k vyhledávání živočišných radostí. Každý člověk nosí ve svém srdci – ačli není již při narození zatížený – touhu být něčím, rozvinout svůj život, rozšířiti do nekonečna jeho hranice. A tu, jak být něčím bez uskutečnění ideálu čestného člověka, jak rozvinout svůj lidský život a neuniknout nátlakům živočišnosti. Kde naléztí rozsáhlejší horizont k rozvinutí všech duševních energií, než je obzor křesťanského života?

Předpokládám, že máme vášně, jejichž záchvěvy

nás mučí. Cítíme potřebu žítí, která nás pobádá. Sníme o překročení své malé postavy o sto loktů i více? Komu na tom nezáleží? Neudušujme těchto vášní v jejich zárodku potlačováním všeho egoismu v sobě. Milujme sebe naproti tomu ze všech svých sil, ale milujme se, jak je třeba. „Láska dobře spořádaná,“ pravil apoštol, „začíná sebou samým.“ Milujme v sobě to, co povznáší, a ne to, co snižuje. Milujme povinnost, a ne rozkoš. Podrobujme se jhu rozumu a víry, a ne tyranii těla. Nedávejme se unášet s proudem vášní bez reakce, nýbrž naopak snažme se řídit tento proud. Místo abychom se ponořovali do potoka smyslnosti jaksi nečistého, vrhněme se odvážně k plavbě v širé řece ctnosti. Není pochyby, že nám bude třeba hlavně na začátku udržovat se na povrchu, zápasit proti obtížím všeho druhu a vládnouti mocně svaly. Než představuji si, že tento sport má větší cenu než ostatní. Zjednáme si svaly „duchovní“ tím, že budeme užívat svých schopností, totiž – to zamýšlím ukázat poznenáhlu – tím, že nabudeme pevných mravních návyků.

Mravní návyky, jinak zvané ctnostmi, jsou skutečně pro duši tím, čím jsou svěží svaly těla. Čím více se duše snaží posílit je, rozvinout je, tím více má vyhlídek na blaho. Na nás to záleží rozmnožovat tyto vyhlídky, ne však tím, že potlačíme v sobě všeliký egoismus, ještě jednou to mimochodem říkám, avšak tím, že rozmnožíme rozumně a zároveň mravně obrátíme egoismus-vášeň v egoismus-ctnost a sebelásku špatně pochopenou v lásku „dobře spořádanou“.

III. ŠPATNÁ SOLIDARITA

„Láska dobře spořádaná začíná sebou samým.“ Když jsem před chvílí vyslovil tento první princip křesťanského života, zadržel jsem dodatek a důkaz, že ve skutečnosti nejjistějším prostředkem, jak milovat jiné, je zase to, že sebe počneme milovat, jak je třeba. Co je to opravdu, co nás činí nespolečen-skými a osamocuje nás v chudém obvodu zjištěných

sympatií bez ohledu na veškeru solidaritu? Jediná věc: výlučná láska našeho živočišného já, našeho neobroušeného já. Když si někdo nestanoví pro své osobní tužby jiného horizontu, než je obzor pouhé a prosté rozkoše, je to opravdu dosti důsledné, když vidí v jiných jen nástroje choutky, když jich využívá, místo aby jim sloužil, když je vede k sobě, místo aby se jim dával. Přesto je hodně lidí, kteří se ještě odvažují v té příčině mluvit o solidaritě. Je to ve všech případech solidarita nenáviděníhodná, která má své šarlatány, jako pravá solidarita má své apoštoly. Jejím cílem, ať se tomu říká jakkoliv, není zdokonalit ČLOVĚKA v nás, nýbrž uspokojit ŽIVOČICHA. Jejím ideálem není milovat jiné pro ně samé, nýbrž milovat je výhradně pro sebe.

Mladí lidé více než všichni ostatní mocí egoismu vášně, jenž je vlastní jejich věku, jsou pokoušeni zaměňovat tuto okázalou solidaritu s opravdovou solidaritou, bráti jako „altruismus“ to, co je v jádru jen egoismus. Okolnost, že žijí na tu i onu stranu, je do té míry šálí, že splynutí duší srovnávají s povrchním stykem. Právě proto je nutno rozptýlit tuto iluzi tím, že jasně odloučíme vnější kamarádství od vnitřního „přátelství“, od svobodné a křesťanské solidarity.

Jednou z velkých překážek, právě tak jako jednou z velkých opor života studentova, jest právě život společný – vše závisí na stanovisku, na které se staví pozorovatel. Při každé universitě existuje určitý počet mladých lidí, jež vše vybízí ke sdružování. Než je třeba činit rozdíl mezi sdruženími a sduženými. Jsou-li to sdružení OFICIELNÍ a ta, jež se tvoří mnohonásobnými vlivy rasy, jazyka, výchovy, ideí, co mám říci? O těch nemám co říci, leč jen že si zasluhují hodně povzbuzení a že jsou povolána k tomu, aby pomocí lásky pobádala osobní energie. Avšak vedle těchto oficiálních sdružení jsou sdužení OCHOTNICKÁ, jež mi dávají méně důvěry, když pozoruji důvody, jež vedou k jejich tvoření. Mladý člověk vstupuje na universitu. Když přijde, první jeho dojem je, že jest

„ pryč z domu “. Instinktivně hledá mezi všemi těmi novými postavami, jež bystře pozoruje, zda náhodou se neseťká s tím, co se v jazyku studentském elegantně jmenuje „krajan“. Nalézají krajany – najdou se vždy, i ve vyhnanství! – aspoň touha najít je mu je „stvoří“. A hle, ihned s dneška na zítřek je přijat do jejich skupiny a musí se podrobit jejím libůstkám, jejímu chování, způsobu žití nebo „nežití“, aniž se může vždy vymanit z tohoto poddanství. Tím lépe, je-li zmíněná skupina tím, čím má býti. Než když není? A stává se často, že není. Tento student tedy se bude setkávat kolem sebe s největšími nepřáteli své budoucnosti v podobě přátel. Předpokládám, že tento mladý člověk jest naivní – kdo jím není ve dvaceti letech – trochu marnivý a slabého charakteru. Hledme, co se poznenáhlu jistě stane. Jeho marnivost ho podmaní účelivě veřejnému mínění, t. j. mínění kamarádů „emancipovaných“, jejichž řadu právě rozmnožil, a hlavně těch nejhorších z nich, těch, kteří mají skoro vždy hromadu vlastností, které tak vnučují duchům plochým se slabou vůlí, totiž odvahu, rozhodnou chůzi, ostrý tón a gesta řečníka, který se rozešel se „svatostí“ a zbožností. Nakonec poznenáhlu se jeho svědomí zatvrdí prostřednictvím zlých příkladů a přijme slepě jako ideální život, nejprázdnější, nejbláhovější, jak jen možno si představit. Jestliže občas se jeho svědomí hněvem pozvedne, jako vulkán špatně uhašený, utlumí jeho křik, ne snad z osobního smyslu, avšak z ochoty k těm, jimž se obdivuje – nebo kteří ho zastrašují – až tak, že jde otrocky za nimi. Jeho rozum, srdce a samo zdraví nakonec tam přejde.

Je to solidarita, neříkám křesťana, ale čestného člověka? To není ani kamarádství! Nebo, je-li to kamarádství, pak je třeba přiznat, že se smutně projevuje. Bohu díky, nejsou na tom místě všechny skupiny studentů, ani všichni studující, kteří, bohužel, jsou přivábeni do takových družin, nepřicházejí vždycky do takových krajností. Než přes to všechno počet těchto mladých lidí, kteří přišli na universitu rozšířit obzor

svého života, a podařilo se jim jen to, že jej dokonale úplně uzavřeli, je dosti význačný k oprávnění těchto upozornění a těchto protestů.

„Zářiti jako září mladí lidé, kteří vedou život rozkoše,“ psal lord Chesterfield svému synu, „znamená zářiti tak jako shnilé dřevo ve tmě.“¹

Rád ovšem přihlížím ke všem slabostem a ke všem bédám, které lpí na naší složité a kleslé přirozenosti; ostatně jsem to dosti zdůrazňoval. Velká většina mladých lidí, kteří se baví, nikdy neuvažovala o směru svého vlastního života. Jsou strženi jako do víru vnějšími okolnostmi, zmítáni všemi vichry vášní a někdy jsou obětmi nezdravé výchovy, nebo aspoň povrchní. Co se týče studujícího „dobře vychovaného“, který mezi ně zabloudí, může se stát, že na začátku neviděl zloby. Než na konec, je-li rozumný, brzo pronikne svou nerozvážností. Všimne si prázdnoty těch srdcí, jimž se nerozvážně oddal, nicoty těchto duchů zápasících s nesmyslnými předsudky. A upozoruje-li to, zdá se mi, že urozenosti slušnost ukládá zvláštní povinnost. To není proto, že mladíci mají nesmyslné předsudky, že já, který mám vědomí této nesmyslnosti, se podrobím způsobu jejich nazírání – obětují svou svobodu, své zdraví, bohaté radosti z práce a ctnosti, jen abych se uchránil jejich sarkasmů nebo si zasloužil jejich obdiv!

Proč je tedy v masě těchto „svedených inteligentů“ tak málo těch, kteří staví na odiv svou nezávislost, snaží se vyhnout tak pošetilým vlivům a zaměňují tento život lehkých rozkoší za život skutečného štěstí? Ach, to proto, že by bylo třeba namáhati se o to, zasaditi statným ramenem ránu do této zdi předsudků, raziti si praktickou cestu uprostřed ostnů a trní, a jejich egoismus jim to nedovoluje – vašeň egoismu, jíž ještě neobrátili ve ctnost. Raději se ukonejšují ilusími a věří, že se DÁVAJÍ svým kamarádům, zatím co BEROU od nich to, co mají nejhoršího. Jen když fasáda je bezpečná, co záleží na vnitřku! Co také zá-

¹ Lettres de lord Chesterfield à son fils. Lettres de septembre-octobre, 1748.

leží na tom, že se spolčují, aby se mravně ubíjely, jen když mají aspoň zdání života!

Vidím jediný lék pro tuto situaci: nahradit na místo vášně-egoismu ctnostný egoismus, „lásku dobře spořádanou“, která nás zachrání, a tím, že nás spasí, zaručí zároveň blaho našich kamarádů.

IV. PRAVÁ SOLIDARITA

Nemožno popřít, že v srdci mladých lidí vedle špatné solidarity, jež je toliko padělkem vášnivého egoismu, špatně pochopené sebelásky, je místo pro solidaritu skutečnou a dobrého zrna. Mládí jest bez odporu věkem šlechetného přátelství, jehož vliv se dává pociťovat na celý život. Avšak k tomuto je tohle nezbytnou podmínkou: Aby mladý člověk miloval jiné láskou dobrovolnou, ušlechtilou, nezištnou, musí začít tím, že sebe ušlechtilé miluje a bez zisťnosti, t. j. že musí v sobě podrobit živočišné JÁ rozumovému JÁ, zvíře člověku.

LIDSKÁ SOLIDARITA. – K pochopení toho – a i dítě by to pochopilo – stačí připustit, že mezi osobním lidským blahem a lidským blahem společenským není rozporu, nýbrž harmonie. Není pochyby, že společenské dobro je lidské dobro pro všechny, a ne jen pro jednoho, než konec konců jest to lidské dobro zrovna tak. Je to ideál člověka, uskutečněný ve své plnosti, štěstí v celém svém rozpětí. Zajisté nemůžeme pomýšlet každý pro sebe na plný a řádný rozvoj svého rozumového já bez pomoci jiných ve společnosti, jejíž jsme částí. Než mohou jiní na to pomýšlet bez našeho přispění? Z toho následuje, že když sebe miluji, jak je třeba, když se podrobuji hlasu svého svědomí, když se s celou duší vrhám do plnění svých povinností, všech svých povinností ČESTNÉHO ČLOVĚKA, přispívám se své strany k uskutečnění blaha jiného, takže jsou-li všichni ostatní jako já, jsou-li věrni svému POVOLÁNÍ ČLOVĚKA, je dosaženo společného dobra; směřujeme k organizaci ideální společnosti. Měl jsem tedy důvod k poznámce, že jest

vznešený způsob sebelásky, jež je zkrátka živý zdroj, z něhož bez přerušení tryská cit svobodné a chvályhodné solidarity.

To není všechno. To faktum, že sebe takto miluji, LIDSKY, by netoliko přispělo ke štěstí jiných, nýbrž i mé srdce by vědomě vzkypělo láskou k nim. Je-li to však opravdu člověk, co v sobě miluji, a ne živočich, lidská důstojnost, a ne zvířecí zneuctění, budu přirozeně sympatický ke každému, kdo bude mít tuto důstojnost právě tak jako já. Jeho obraz vzbudí mou lásku všude, kde se shledám s jeho tahy. Bude to tak, jako bych nacházel sebe vtěleného v jiném. A tak budu milovat jiné, všechny ostatní bez výjimky, protože všichni jsou lidmi týmž právem jako já. Budu je milovat jako sebe, zcela je máje v lásce ne pro sebe, nýbrž pro ně. Nebo lépe ještě, nebudu je milovat ani pro sebe ani pro ně, nýbrž pro lidský ideál, jenž nás všechny zahaluje a klade na naše čelo zářnou aureolu, jež nás povznáší nad tvorstvo a je naším nejkrásnějším důkazem slávy.

KŘEŠŤANSKÁ SOLIDARITA. — Mýlím se. Nad lidský ideál, přímočarý, sebe více zářící a plný, je křesťanský ideál. Lidská solidarita od nás žádá milovat naše bratry jen jménem lidství, jež je v nich tak jako v nás. Křesťanská láska od nás nadto žádá milovat je ve jménu BOŽSTVÍ, na němž mohou mít všichni účast tak jako my. Lidská solidarita vyžaduje od nás, abychom pomáhali jiným k uskutečnění ideálu čestného člověka v nich. Křesťanská láska nás zavazuje přispívat k tomu, abychom učinili z nich nejen lidi, nýbrž bohy. Lidská solidarita nevede svých požadavků za pozemské obzory a dychtí jen po vítězství člověka nad zvířecími nátlaky. Křesťanská láska nám otvírá perspektivy nebes a chce, abychom přidali k tomuto vítězství člověka v nás a v našich bratřích triumf Boha. A co více — není třeba odvracet mladého člověka, rozumného a s dobrou vůlí, od hanebného egoismu a vybízet ho, aby miloval své kamarády. Poněvadž v první řadě jde o něho, protože se jedná předně o jeho štěstí, nebude mu to nesnad-

no přenést svůj egoismus, spojit tento ideál šlechtnosti se všemi vášněmi, se všemi vzněty, které ho vedou k tomu, aby vyhledával sebe, aby těžil ze svého CHTĚNÍ, ze své LÁSKY k božskému dobru a jejich samovolných vznětů.

Je to dobrá taktika a pak ostatní z ní budou mít prospěch. Instinktivně se vytrhne od těch svých kamarádů, kteří by se pokoušeli jej pokazit, a stane se jakoby středem vyšší činnosti, k němuž méně silní než on nebo více bázlivi budou tíhnouti. Nezavrhne nikoho z oběhu své lásky, ale bude mu možno voliti si, tvořit si vzácná přátelství, rozmnožovat jejich intimní kruhy. Tu pak se stane charakterním člověkem nejen v celé síle, nýbrž v celém rozsahu tohoto výrazu. Jsa pánem sebe, bude zároveň pánem jiných, ovšem že ne tím vládčovstvím, jež se ukládá násilně a vystavuje se všem ranám, avšak tím, jež svádí mocí přitažlivosti, již provádí kolem sebe, a kouzlem, jež je s ním spojeno.

IV. kapitola

SMYSLNOST

V předešlé kapitole jsme viděli, že je nutno stanovit základní rozdíl mezi egoismem vášní a egoismem ctností. První je rozený nepřítel pravé solidarity, druhý zase jest jejím pramenem. Milujme se živočišně, a budeme milovat jiné jenom k vůli sobě. Naopak milujme se rozumně, a budeme milovat sebe pro jiné. Na nás je volba. Co se mne týče, rád bych zakončil druhou část této práce krátkým sice, ale upřímným rozbořem jedné z nejzrádnějších a nejvíce oslabujících forem vášnivého egoismu, a to jediné proto, abych usnadnil tuto volbu. Jde o smyslnost. To nejmenší, co se o ní může říci, je, že vrhá v nebezpečí sám společenský život tím, že sahá na živoucí síly

jednotlivců. Pokusím se nejprve označit její POVAHU a PŘÍČINY; tak každý lépe pochopí její neblahé účinky. A jsou-li jednou známy účinky, bude to již hračkou udat LÉKY, jež se předpisují každému mladému člověku, starostlivému o svou osobní důstojnost a štěstí jiných.

I. POVAHA SMYSLNOSTI

Staří mají nevinnou vášeň chválit dobu svého mládí. Oni žili ve zlatém věku, my žijeme v železném století. LAUDATOR TEMPORIS ACTI. Mám nad mladými tu výhodu – je-li jen jedna! – že mohu mluvit jen o své době. A tato doba zasluhuje chvály a zároveň i hany. Nemohlo by se na příklad příliš vychválit to, že bylo uvedeno v poctu a do oběhu humanitní cítění, obětovnost vůči bližnímu. Zdá se, že velký tok solidarity se zmocnil dnes všeho lidstva a přispívá k sblížení většímu a většímu jedněch s druhými v celistvých a pevných skupinách. Než jednou z těch neznámých anomálií, jež matou nejuvědomější logiku, je shledáno, že v žádné době kult individualismu, chorobná analýsa já nebyly hnány tak daleko jako za našich dnů. Individualismus a socialismus – беру zde slovo socialismus v jeho nejširším smyslu – se jasně jeví jako dva póly, kolem nichž se točí moderní myšlení. Odtud ten stav nestálé rovnováhy, jež charakterisuje naše společnosti a jehož budou osudnými oběťmi. K ničemu to není V TEORII propagovat vznešené myšlenky, jež se zuřivě potírají V PRAKSI. A prakticky je kult individualismu hrubým potíráním ideí solidaritních. Chorobná analýsa já jest jedním z neduhů, jež co nejjistěji ohrožují nynější podniky za společenskou obrodu. Je již mezi našimi vrstevníky bez počtu těch, kdož žijí, jen aby se viděli, že žijí, místo aby hleděli žít pro to, aby se stali lepšími.

Mládež je zcela zvlášť vydána tomuto stavu duše, jež nazývá jeden velmi vážený a jemný psycholog „horečným egoismem“. Proto také by ji sotva kdo

s dostatek zabezpečil proti němu, proti „této nebezpečné žádosti po vření, této chuti znalecky zaplétat srdce, aby se tam probudilo nové chvění, proti té náklonnosti pitvati si duši ze zvědavosti, z předčasné omrzelosti a neschopnosti ukázat před životem svěží a trvanlivé dojmy.“¹

Smyslné formy, jež může vzít na sebe tento vášnivý egoismus v mladém člověku, jsou mnohonásobné. Jsou v něm skryté a zjevné. Nebudu mluvit o těch nestoudnících SAMOTÁŘSKÝCH, kteří neškodí společnosti, leč jen když sahají na jednotlivce. Když Lacordaire jednou označoval účinky toho, co nazývá „zkaženým smyslem“, vylíčil nám „ty lidi, kteří v rozkvětu věku, sotva vyzdobení znaky mužnosti, již nosí uvadlost doby, kteří jsouce zvrhlí dříve než dosáhli celého rozpuku bytosti, s čelem zbrázděným předčasnými vráskami, s očima těkavýma a vpadlýma, se rty neschopnými zobrazit dobrotu, vedou pod zcela mladistvým sluncem vetší život.“² Opravdu – zkušenost to dokazuje – nic tak jako tělesná neřest neničí lidskou bytost a neuvádí ji do stavu „mrtvolly“.

Než vedle těchto samotářských hanebníků jsou nestoudníci SPOLEČENŠTÍ, a velmi často je jich více. Všichni se rodí z divokého egoismu. Mladý člověk, který se mu oddává, pozoruje všechno s hlediska svých vlastních náklonností a ani si neučiní představu těch trosek, jež ho obklopují a za něž je příliš často sám odpovědný. Jsa skutečně zvyklý myslet jen na sebe, vztahovat všechno na sebe, ztrácí poznenáhlu úctu před osobami a šlape nohama po všem, co se mu zdá neužitečné nebo se staví proti ukojení jeho žádosti a jeho chtíčů. Často ještě myslí, že miluje a miluje jenom sebe. Slova lásky má na rtech a již nemá srdce. „Kolik útrap může kolem sebe rozšířit člověk takového druhu! S jakou ochotou do-

1 Paul Bourget, Préface de l'Accalmie, roman de Pierre Gerard, Francis Laur, Paris.

2 Lacordaire, Conf. de Notre-Dame.

vede přilnout a odloučit se. Jak je neschopen darovat sebe a důvěřovat v jiného."¹

Je to bez užitku, abych se zdržoval důkladným popisováním různých tvarů, jež horečný egoismus může vnuknouti smyslnosti mladého člověka. Jsou dosti známé. Dnešní literatura se jen hemží těmito popisy nebo spisy tohoto druhu. Důležitější je studovat příčiny nečisté neřesti, jejíž účinky musíme posoudit, abychom je léčili.

II. PŘÍČINY SMYSLNOSTI

OSOBNÍ PŘÍČINY. – První ze všech není nesnadno najít: je to ohnisko bídy, jež každý nosí v sobě, horečka žádostivosti, kterou jsme zdědili po svých prvních rodičích. Zde náboženství i zkušenost souhlasně bědují nad zoufalstvím duše, připoutané k tomuto „tělu smrti“. Než jestliže vždycky tato horečka ohrožuje naši mravní povahu, jestliže nikdo neuniká jejímu objetí, přece jsou v životě národů, jakož i v životě jednotlivců doby smyslnosti jemnější nebo hrubší. Zvláštní je při tom krise mládí. „U mladého člověka, v němž přirozenost pracuje a již nechrání křesťanské vlivy, dospělost těla působí ten náhlý nájezd, jež P. Gratry výrazně nazývá „zkouškou ohně“. Smyslnost se probouzí a rozvodňuje. Srdce pociťuje jako by neznámý hlad, způsobený žádostmi tu mlhavými, hned zase strašlivě určitými, pruh to horečky na začátku tlumené, jež u některých a v jistých hodinách propuká v šílenost. Jsou okamžiky, kdy – jak to energicky praví Bossuet – celá lidská bytost cítí, že se stává tělem. Nastává odstup myšlení ve prospěch tohoto těla plného pýchy. Tělo dusí duši. Smysly zaplavují ducha, a vnitřní světlo uhasíná – buď na okamžik nebo – běda! – na dlouhou dobu, ne-li navždy. To mravní slunce se zatmělo jinou planetou, rozum tělem, život duševní životem orgánů, stvořených ke sloužení."²

¹ Paul Bourget, tamtéž.

² Sertilanges, *Nos vrais ennemis*. Paris, Lecoivre.

SOCIÁLNÍ PŘÍČINY. – Avšak krise mládí sama zobrazuje ve svých smyslných projevech ideje doby a společenského prostředí, v němž propuká. Když veřejné mravy bez ustání zmítají nádobou, na níž naše kleslá přirozenost poskytla první hlínu, když literatura ve všech svých formách – románech, divadle a novinách – ji s plýtváním rozlévá, když sama ulice pohoršlivým vystavováním plakátů, fotografií a pohlednic tak stříká blátem na mimojdoucí, když přemrštěný přepych vrhá na ni záři svého špatného světla a opojnou vůni svých umělých voňavek, když konečně t. zv. dobře smýšlející lidé zavírají oči před těmito zátopami, nebo se spokojují pro svou osobu s úsměvem – co chcete, aby se stalo z dvacetileté mládeže, ponechané sobě, bez náležitého dohledu, jež může všechno čísti, všechno viděti, vše slyšeti a z plných plic vdechovati vzduch tak otrávený . . ?

„Předčasné a zcela rozumové odhalení citového vesmíru jim takřka nedovoluje počkat na srdce. Četba špatně řízená a nesouvislá, nestřežené rozmluvy, školní promiskuita, jíž by žádný řád nedovedl kontrolovat, nervosnost, podporovaná způsobem života příliš usedlým, to vše dopomáhá k předčasnému probuzení obraznosti, nad níž by zvítězila toliko náboženská uzda . . . Výsledek toho je, že jinoch je zasvěcen do všech vroucností, do všech prohnaností, do všech zvráceností – je to třeba věru vyznat – vášnivého života, a to ve věku, kdy opravdu pocítil jen dětské hnutí školáckého života.“¹

Dejme tomu nyní, že mladý člověk, oběť to těchto neblahých vlivů z gymnasia, vstoupil na universitu, a že je zavlečen do družin, jejichž chování je spravováno běžnými zásadami, plnými shovívavosti k nečisté neřesti. Můžeme předvídat pohromu. Buď se účelivě podvolí vlivu bohatých mladíků, kteří nejsou poháněni starostmi o život a jsou zkaženi změkčilými návyky z domova, proto tráví zpozdile své jinošství a připravují bezvýznamnost mužnému věku, nebo jistě se připojí k slabošským pesimistům, ke

¹ Paul Bourget, citov. dílo.

všem těm poraženým ještě před bojem, k lenochům všeho druhu, k bezelstným a otupělým diletantům, kteří ho budou pobízet, aby nic nedělal, vezmou ho s sebou do hospody a usnadní mu příležitost k hýření.

To jsou krátce shrnuty vzdálené i blízké příčiny, jež u mladých lidí dneška dávají vznik horečnému egoismu, o němž jsme mluvili, a bez milosti je vydávají tyranství těla. Zbývá nám nyní označit hlavní účinky podobné smyslnosti a pak se pokusíme udat léky, jež mohou jí klásti odpor a zabránit, aby se nehromadili její trosky.

III. ÚČINKY SMYSLNOSTI

Nemůže se popřít, že smyslnost ve všech svých formách je neřestí po výtce protispolečenskou. Mravní cena společnosti má ve skutečnosti důvod v mravnosti jejích údů. Jestliže ti jsou zkaženi, jak by bylo možno, aby společnost unikla zkáze? Nuly s nulami nikdy neutvoří počet. Naopak může se státi — a často se to přihází — že zkáza jednotlivce je závislá na sociálních příčinách. Mluvil jsem výše o podmínkách moderního života, jež se nejvíce staví proti výchově charakteru. Nyní se k nim nebudeme vracet; avšak je zřejmo, že sociální příčiny individuální zkázy se za našich dnů rozmnožily ve strašných rozměrech. A co mě zraňuje a zároveň zarmucuje, když právě rozebírám ty hlavní z nich, je to, že se zdá, že „mravní zlo“, jemuž dali vznik, vystupuje spíše z našich pokroků než poklesů. Na př. tím, že příliš vychvalujeme vědu, a že jí určujeme cíl výlučně užitkový, dospěli jsme pomalu k tomu, že ji vidíme jenom jako podivuhodný nástroj k rozkoši, nevyčerpatelný pramen požitků. Tím byla přesunta osa mravnosti. Není pochyby, že se nikdy tolik nemluvílo o nezištnosti, altruismu a solidaritě, jako v nynější době; ani jeden řečník, jenž byl pozván na schůzi lidu nebo na veřejné shromáždění oficiálního vzhledu, nemyslí, že neměl učinit o tom aspoň zmínku. Hlavně v těch

chvilích se k tomu vrací se zálibou, kdy stereotypní formulky a zvučná, ale prázdná slova mají to štěstí; že dojmají zástupy. Než uráčí-li se někomu přihlídnout k tomu poněkud blíže a pozvednout jen koncem prstů tuto humanitářskou masku, bude poděšen spoustou egoismu, jež objeví. Nezabíhám až k domněnce, že všechno je neupřímné nebo falešné v těchto projevech lásky a oddanosti vůči bližnímu, které stoupají ze všech míst společnosti najednou. Chci věřit v upřímnost většiny mezi nimi. Než kolik to ilusí přece a kolik vznešeného nadšení vyplývají úplně nadarmo ti – a jejich celý zástup – kdož ničí v PRAKSI to, čeho, jak se zdá se nejvíce drží v TEORII. Je to myšlenka, ke které se neustále vracím. Čtenář mi to odpustí laskavě, a dovolí mi ještě jednou ukázat její cenu a dosah tím, že promluvím hlavně o PROTISPOLEČENSKÝCH účincích SMYSLNÉHO EGOISMU a o lécích, jež mohou přijmout.

FYSICKÉ ÚČINKY. – Jsme povinni žítí společnosti tělem i duší. Ona má právo spoléhati na všechny naše síly a žádat od nás, abychom jich vůbec nepromrhali. A smyslnost je opravdové mrhání sil. Žádná neřest neohrožuje zcela jistěji tělo, neumenšuje více rozumnost a nevysušuje srdce s větší rychlostí. Smyslnost je věru protispolečenská neřest. Je však třeba nejprve poznamenat – neboť při látce tak delikátní člověk nedovede býti příliš přesný – že je rozdíl mezi smyslností a smyslností. V této chvíli nemluvím o těch osobních a přechodných slabostech, na nichž má hojný podíl náš tělesný temperament, naše kleslá přirozenost a samo prostředí, v němž žijeme, jež však šlechetná duše, uchvácená ideálem, může snadno s troškou energie a zručnosti přivést na minimum, ne-li úplně je předejít. Zde biji do smyslnosti, již se oddává mladý člověk téměř bez boje, nebo již pěstuje pro ni samu, neodtrhne si od úst žádného ukojení, jako nečistý červ, který se zavrtává výhradně do květín čerstvě vypučelých, ssaje potměšile jejich šťávu a sežírá jejich stoněk. Stačí podívat se trochu pozorněji na mladé lidi, kteří jsou jejími oběťmi. Přes všechnu obratnost, již

užívají, aby zmírnili v očích jiných svůj bídný stav, lze je snadno rozpoznat podle jejich zesláblého těla, unaveného rozkoší, podle jejich změkčilé chůze, podle jejich čela bez ušlechtilosti, podle jejich očí bez jasu.

Co může očekávat společnost od podobné posily? Mohou jí jen škodit, nejprve tím, že ji zbavují kapitálu osobních sil, na něž má nezbytné právo, a potom tím, že jí dávají – nasplátku – jenom ochuzenou krev v tělech dítek, již napřed daných v oběť všemožnému vadnutí. Vždyť, táži se, komu tito mladí smyslní lidé dají jednou svou zchátralou bytost, zmořenou hýřivostí? Snad nevěstě, která jako zázrakem unikne všeobecné nákaze. A tu je děsné pomyslit, že tato síla bude zmařena takovými slabostmi. Jestliže naopak si zvolí za oběť nevěstu také takových mravů, můžete předvídat, k čemu bude směřovat spojení těchto „těl smrti“ v životní námaze: žádná rodina – nebo co je ještě horší – ubohé malé bytosti, jimž nečistá neřest jako úpír vyssaje napřed krev z jejich žil, pokryje jim čelo bledostí a jejich oči učiní vyhaslými. Jděte pak a mluvte o sociální obrodě k lidem, jejichž život zaviněně není nic jiného než pozvolné sebevraždění a kteří se odhodlávají umírat takto po všechny dny na útraty jiných, toliko s tou podmínkou, aby mohli žít pro sebe samy!

INTELEKTUÁLNÍ ÚČINKY. – Intelektuální účinky smyslnosti nejsou u mladého člověka méně žalostné než účinky fysické. Není zde zbytečno připomínat, že smysly se ukájejí na škodu ducha a že prostopášný život těla ničí zase energie duše? Intelligence potřebuje ke svému rozvoji utišení těla, rovnováhy jeho funkcí, čistoty a svěžesti krve, klidu nervů. Když pozoruji tělo v jeho vztazích k rozumu, jehož je přirozeným nástrojem, chtěj nechtěj si vzpomínám na ty Aeolovy harfy, jež staří věšeli na větve vrb, a které svěží vánek dubnového rána nebo vlahý dech podzimních večerů rozechvívaly. Jestliže všechno jest v něm a kolem něho tiché, jestliže tělo již není příliš otřásáno vášní, není-li krev příliš zkažena a nervy příliš napjaty, tu se může rozum vznést jako lehký vě-

térek na nesčetné struny tohoto podivuhodného nástroje a vyluzovat z nich akordy plné a něžné, jejichž libost a obsažnost hojně nahradí drsnost a prázdnotu smyslných zvuků. Naopak, jestliže tělo je zmítáno prudkým větrem rozkoše, pak v tomto případě tisíce a tisíce smyslových vláken, jimiž je opatřeno, se kroutí nebo trhají – tak jako za bouřlivého vichoru jemné struny harfy. Rozum pak se darmonoamáhá, nevytloučí již z něho žádného zvuku.

Tělesné rozkoše jsou tedy neslučitelné s radostmi ducha. Mimo to, kdo si ODPOČIVÁ v těle, je neschopen PRACOVAT duchem. Tělo opravdu hledá svůj klid jen ve smyslném vzrušení, kdežto duch potřebuje klidného ovzduší, aby mohl pracovat. „Mladý člověk při návratu z večerní zábavy jde zas do svého skrovného studentského pokoje. Vstupuje do něho s obrazností plnou pobouření. Kontrast těch světél, těch tanců, těch vyzývavých toilet a jeho pracovny je smrtelný pro zdraví ducha. Není pro něho více skličujícího dojmu, neboť nic ho nenavyklo, aby uměl posuzovat tyto domnělé radosti. Nikdy ho nepronikla tato pravda, že jsa obohacen silnými ilusemi, je neschopen vidět, co je. Kuje ze všech kusů svůj vnější svět a osoby, jimž se v něm dává pohybovat, a tato halucinace je tak živá, že se staví mezi něj a skutečnost, již mu zahujuje. Není divu, že tím kontrastem jeho tak tichý život, tak klidný, tak opravdu šťastný se mu jeví nesnesitelně jednotvárný a smutný.“¹

Kolik to zklamaných vytvořil život rozkoše mezi mladými lidmi! Vstoupili na universitu s krásnými nadějemi a s ohromnou zásobou dobré vůle. Budoucnost se na ně smála. Budou jednou vědci, kteří budou ke cti své společnosti a ve společnosti své otčině. Tak to šlo jeden, snad dva roky. Potom pomalu ochabli ve své horlivosti. Když vše dali svému rozumu, zdaž nemá také tělo svá práva? Se všech stran byli pokoušeni, a oni ustoupili. Na začátku se hleděli vyvarovat přílišností. Avšak vášeň, kterou někdo každodenně živí – byť to byla nekonečně malá dávka – se vy-

¹ Payot, citov. dílo.

směje všem výpočtům. Je to rakovina, jež zachvátí tělo a nakonec je rozežere. Je to bystřina, která zvolna rozpojuje kameny hráze a pak všechno unáší s proudem. A tak tedy byli strženi. Tělo se v nich domohlo svých domnělých práv nad duchem, a tak místo mládeže zdravé, pracovitě, inteligentní, na jejíž skutečné talenty vlast vším právem počítala, máme nyní před sebou „suché ovoce“, totiž předčasně vyžilá těla, intelligence zatemnělé, chudokrevné vůle a srdce scvrklá. Vždyť smyslnost se nespokojí tím, že pustoší tělo, zeslabuje rozum a ničí vůli, ona vysušuje i srdce a stáčí je jako mrtvý list.

MRAVNÍ ÚČINKY. – „Prohlašuji,“ to zvolal Lacordaire, „nikdy jsem se nesetkal s něhou srdce u mladíka zhýralého. Nepotkal jsem nikdy duše milující, leč jen ty, které nevěděly o zlu, nebo které bojovaly proti němu. Když si někdo jednou opravdu navykne na hrubá hnutí, jak můžete chtít, aby si srdce kladlo své něžné a křehké radosti vedle hrubých radostí zkaženého smyslu, to srdce, jež je tak jemnou květinou, která se živí kapkami rosy sem tam pro ni s nebe padající, jež je rozechvívána lehkými vánky, jež je nadlouho šťastno ze vzpomínky na slovo, jež mu bylo řečeno, z pohledu, jenž na ně byl obrácen, z povzbuzení, jež dala ústa matčina nebo ruka přítele; to srdce, jehož tlukot je tak tichý, se svou pravou povahou téměř necitelnou pro samu citlivost a ze strachu, aby nebylo zlomeno jedinou kapkou lásky, kdyby je Bůh byl učinil méně hlubokým? Ten je egoistický, ono je šlechetné. Ten žije ze sebe, ono mimo sebe. Mezi těmito dvěma sklony jeden musí převládnout. Přemůže-li je zkažený smysl, srdce pozvolna chřadne, necítí již síly přirozených radostí, nejde už k jinému, nakonec již netluče, jen dává krvi oběh a počítá hodiny toho mrzkého času, jehož ubíhání urychluje hýření.“¹

Hle, to jsou tedy povrchně probrány některé protispolečenské účinky egoistické smyslnosti mladých lidí. Nyní jde o to nalézt bezpečný lék na tak veliké neduhy.

¹ Lacordaire, Conf. de Notre-Dame.

IV. LÉKY PROTI SMYSLNOSTI

Vzpomeňme si při tomto předmětu na to, co jsme tak často konstatovali: LÉK JE V SAMÉM KLÍNU ZLA. Opravdu zlo při smyslnosti pochází jediné z toho, že sebe špatně milujeme. K vyléčení toho bude nám tedy nutno ne sebe nenávidět, nýbrž milovat sebe, jak je třeba. A co znamená milovat sebe, jak je třeba, ne-li, že budeme pokládat za svou povinnost milovat v sobě to, co povznáší, a ne co zlehčuje, člověka, a ne zvíře, křesťana více ještě než člověka?

CITLIVOST. – Není nám zakázáno na př. milovat své tělo. Pouze ta věc je zakázána, totiž milovat je na úkor duše. Dejme tomu však na okamžik, že je nám dovoleno věnovati mu výlučnou lásku, aniž se přitom staráme o nezbytné podřazení požadavků těla zákonům ducha. I při tomto nesmyslném předpokladu není dokázáno, že smyslný egoismus je poslední rozumné slovo. Sám Epikur učil, že je rozumnější dávat přednost jemným a trvalým rozkošem před prudkými pomíjejícími hýřivými požitky. A tak dobře pochopitelná láska k tělu, sama v sobě pozorována, již odsuzuje smyslnost, a to naprosto.

Co říci potom, když uvažujeme o tělu jeho vztahy k duši, místo abychom je pozorovali jako nezávislou realitu, jež má svůj vlastní život? Jest jasno s tohoto hlediska, že i oprávněné tělesné rozkoše, jež se pojí k fysickému zdraví, k harmonii orgánů, k jemnosti a složitosti nervových dojmů, nemají svého cíle v sobě samých. Jsou podřízeny vyšším radostem rozumu a srdce. Proto vše, co v těchto rozkoších může porušit tyto radosti nebo je zasáhnout, musí být bez milosti vyhlazeno. Nejde již o to, aby mladý člověk všechno viděl, všechno četl, všechno slyšel, všechno činil, nýbrž aby nekonal, aby neslyšel, nečetl a neviděl, leč jen to, co může zušlechtit jeho rozum a rozšířit jeho srdce.

KULTURA ROZUMU. – Povinností nás křesťanů a čestných lidí je rozvinouti především svůj rozum. Jen za tu cenu lze nabýt lidské dokonalosti. Všichni nemáme duševní povolání, tak abychom pěstovali stu-

dium pro ně samé, to je jisté. Přece však jsme všichni povoláni býti tak rozumnými, jak jen možno. Jestliže tedy nás neláká studium samo pro sebe, můžeme je aspoň k tomu řídit, abychom si připravili poctivou budoucnost. Není studenta, který by neměl v srdci alespoň tuto ctižádost! To již je dobrý lék proti smyslnosti. Vždyť ctižádost má tu zvláštnost, že vábí k sobě energie, způsobí oplodnit ji, a zatlačuje ostatní do pozadí. Mladý člověk, jenž se stává čistým ctižádstí, neopomene se oddati potom čistotě pro ni samu, až zakusí jejího nevýslovného kouzla.

MRAVNÍ KULTURA. — Než nejsme povinni býti čistí toliko s tím úmyslem, abychom pěstovali svůj rozum. Musíme býti takovými hlavně proto, abychom rozšířili své srdce. Opravdu čestný člověk, a tím více křesťan, musí být člověkem podstatně dobrým, t. j. že jeho dobrota nesmí míti jiných hranic než ty, jež mu vyznačuje rozum a víra. A tu, není-li nic tak schopné udusit v nás zištnou lásku k sobě samým, jako nezištná láska k jiným, ihned dodávám, abych doplnil svou myšlenku, že nic není schopnější naučit nás milovat jiné nezištně jako čistá a nezištná láska k sobě samým. Tehdy jim sloužíme, místo abychom jich užívali. Milujeme je k vůli nim, místo abychom je milovali k vůli sobě. V tuto chvíli jsem mluvil o manželce, jež jednou má zasednouti do rodiny. Při této příležitosti znám mladíky, kteří museli zůstat čistými z úcty, kterou jí napřed dali najevo, z nezištné lásky, kterou jí věnovali. Není pochyby, že toto nestačí křesťanu na to, aby učinilo jeho čistotu záslužnou; když však podobné pohnutky k čistotě zapadnou do upřímného srdce, vedou je pozvolna k nejvyššímu ideálu, jenž se ukládá celé naší činnosti, a jenž pouhou svou ctností nás očisťuje. Ještě jednou — nejsme anděly a musíme se toho vzdáti. Podle mého má větší cenu dospět až k Bohu vzdálenými cestami, jež k němu vedou, než neodvážit se skokem a přímočaře přejít vzdálenost, jež nás od něho dělí. A také v tomto smyslu láska k lidem, ke všem těm, kdož jsou našimi bratry v lidství i božství, může nás přivést k lásce

k Bohu. Někdo se může pokusit ve své době vrhnout se do proudu solidarity, který jí protéká, tím, že miluje jiné pro část lidství, jež je v nich jako v nás, pak nakonec se povznese nad svou dobu tím, že miluje je mimo to pro část božství, které je objímá, jako objímá nás. Odtud jest jen jeden krok k milování Boha pro něho samého a nade vše – a je-li ten krok jednou učiněn, jsme zachráněni, neboť milující Boha pro něho samého, budeme milovat jiné a sebe pro něj. Bezpečně budeme sestupovat po svahu, na nějž vystoupíme s nesnází. Okusíme jednou provždy nebeských radostí, budeme spravedlivě cenit radosti pozemské. Po nebi se nám země ukáže příliš malou. Touha po vrcholcích nás vyléčí z navštěvování nížin. Tak činí cestovatel, když láska k hoře mu umožnila výstup na její útesy. Jeho rozhled je náhle nezměrně zvětšen. Nebe se stalo hlubší. A horizont bez mezí. U jeho nohou se táhnou pahorky a mlčenlivé lesy. Pozoruje, jak stoupají města jako šumot lidských hlasů. V tom okamžiku nevypravitelná radost se zmocňuje jeho srdce, radost, že je na chvíli zbaven maličkostí země, a že ve svém vznešeném osamocení ji může celou zrakem ovládnout.

TŘETÍ ČÁST

ČINNOST A KARAKTER

I. kapitola

NÁVYK

Již jsme tedy poučení o úloze ideálu ve výchově charakteru a vášni. S energií a zručností je možno vůli spojit PRAKTICKY vášnivá hnutí a citová s křesťanským ideálem, takže oživí a posílí v sobě samu lásku k tomuto ideálu, a že založí svou naprostou vládu nad panstvím smyslovosti. Bohužel, tato práce výchovy charakteru není prací jednoho dne, nýbrž zdlouhavým dílem. Nestačí VĚDĚT, že můžeme užít svých vášní a svých nejlepších vznětů k tomu, abychom uváděli každodenně své chování v souhlas s životním ideálem, jenž se nám ukládá. Je nezbytno, abychom jich SKUTEČNĚ užívali, a to vytrvale. Jak k tomu dospět?

ČINNOSTÍ. – Tato naše činnost je dvojí: PŘÍROZENÁ a NADPŘÍROZENÁ.¹ Přirozená činnost musí v nás směřovat k vytvoření PEVNÝCH MRAVNÍCH NÁVYKŮ, jež, budou-li jednou získány, usnadní nám úkol a příjemní nám jej. Činnost nadpřirozená zase – se vším, co v sobě obsahuje, milost, modlitbu, užívání svátostí, provádění lásky ve všech jejích formách – bude nám vzácnou pomocí, neboť nade vši pochybnost

1 Mnoho kritiků se zvedlo pro toto rozlišování, jež zde činíme mezi činností přirozenou a činností nadpřirozenou. Přenesli v praxi rozlišování, jež klademe v teorii k vůli rozboru. V praxi je čestný člověk a křesťan jedno. Jako však se může rozlišovat v křesťanském ideálu lidské a božské hledisko, tak také když se jedná o uskutečnění tohoto ideálu, má křesťanská činnost hledisko přirozené a nadpřirozené. Obě vyvstávají z milosti, ale ne stejně.

je jisto, že milost neničí přirozenosti, nýbrž ji zdokonaluje; neumenšuje člověka, nýbrž zvětšuje, neoslabuje, nýbrž posiluje. Zdržíme se na chvíli při úloze PŘIROZENÉ ČINNOSTI VE VÝCHOVĚ KARAKTERU a jsme odhodláni chopiti se později a rozvinout po celé délce úkol NADPŘIROZENÉ ČINNOSTI.¹

PŘIROZENÁ ČINNOST MÁ TEDY za účel učinit nás majetníky pevných návyků, jež ROZUMNĚ SDRUŽENY KOLEM VOLNÍ OSY učiní z nás karakterní lidi.

Co je to mravní návyk a v čem spočívá jeho mravnost? Na tyto dvě otázky předchozí se pokusím dát odpověď.

I. POVAHA NÁVYKU

Každý ví, co se všeobecně rozumí tím slovem „návyk“, totiž sklon, získaný opakováním jistých úkonů, provádět obdobné úkony s lehkostí a zálibou. Proto mravní návyk není nic jiného než tendence konat snadno a příjemně mravní úkony, nabytá jediné jejich opakováním. Abych učinil dobře pochopitelnou tuto definici, postačí mi co možná nejjasněji označit OPRÁVNĚNÍ NÁVYKU v našem mravním organismu.

JEHO OPRÁVNĚNÍ... – Vezměme si dítě v rozumném věku, právě v té chvíli, kdy jeho povaha jakožto křesťana je zavazuje, aby provádělo úkony, jež souhlasí s lidskými a božskými pravidly, jež je předpisují. Stav jeho duše není tak prostý, jak by se mohlo napoprvé myslet. Nemluvím o slabosti jeho malého rozumu, jenž sotva otevřen pravdě, zachycuje z její záře jen to, co může z ní zachytit, což je jistě dosti pro ně, aby mu to dovolilo činit první kroky v životě, přesto však to nestačí na to, aby nepotřebovalo dohledu při každém kroku. Mluvme raději o jeho vůli. Vůle dítěte je něco velmi jemného a velmi křehkého. Byvši po dlouhá léta jakoby zavínuto v plenkách citlivosti, vybavuje se z nich jen s velkou nesnází. Ne že by bylo ochromeno, ale je zmalátnělé. A tak jako nohy dítěte nabývají vlády jen choděním, tak jeho

¹ La virilité chretienne, Desclée.

vůle okřívá jenom chtěním. TÍM, ŽE CHCE, JINÝMI SLOVY, ŽE PROVÁDÍ ÚKONY VŮLE, NABUDE POZNE-NÁHLU VŮLE.

Nebude snad opravdu třeba věřit, že dítě – pod záminkou, že je mladé a život mu ještě nemohl vtisknout svých vad – je ve stavu pouhého ducha, jehož touha po božském dobru nenaráží na žádný odpor. To by znamenalo předpokládat nejprve, že jeho vůle je mu dána při narození úplně uzpůsobená, a pak, že jeho smysly jsou svou povahou orientovány k Bohu. A viděli jsme, že tomu tak není. Vůle dítěte SE UTVÁŘÍ za dlouhou dobu, za cenu úsilí, na ní samé neustále obnovovaných a rozhodných úkonů, do neurčita rozmnožovaných. Podobně jeho smyslové mohutnosti nepřivolí k přijetí jeho přísného ideálu, jako je křesťanský ideál, leč jen tehdy, jsou-li na to odedávna připraveny vůlí. Vždyť mravní výchova smyslovosti je především práce dobrovolného cvičení a zjemňování. Zajisté, dobře vím, že přicházejí na svět děti, jejichž POVAHOVÉ PŘEDNOSTI velice podporují mravní výchovu. Než za prvé je to výjimka. Mimo to i nejlépe obdařené mezi nimi nejsou pro to dispensovány od jednání. Jiná věc je ve skutečnosti nebýt unášen ke zlu, dík šťastné přirozenosti, a jiná věc je býti puzen k dobru silou vůle a energie. Jsou lidé, kteří zůstávají ctnostnými, protože jsou neschopni nepravosti, a jiní, kteří se takovými stávají přes své sklony k neřesti. Ti jsou KARAKTERY, ti druzí ne. Z toho všeho uzavírám, že dítě ve věku, kdy je povinno jednati podle rozumu a víry, ocitá se ve věku známé slabosti právě proto, že je dítětem. Kdo mu pomůže z tohoto stavu? Kdo rozsekne postupně smyslová lana, jež je připoutávají k zemi a připodobňují duši balonu na laně upevněnému, jenž se nemůže vznést? VŮLE, avšak vůle činná, vůle, která neodpočívá ani minutu od svých povinností, a bez nervosity a únavy, pozvolna, ale jistě se živí a posiluje svými vlastními úkony.

S výchovou charakteru je tomu opravdu tak, jako s vyučováním. „Když dítě neuvádí do praxe gramatické pravidlo,“ poznamenává Kant, „málo na tom

záleží, že ho odříkává; nezná ho. To je zná neklamně, jež ho užívá, a málo na tom záleží, že ho nedovede odříkat... Nejlepší prostředek, jak pochopit, je provádět. Čemu se někdo naučí nejtrvaleji a co někdo podrží nejlépe, je to, čemu se naučí jaksí sám od sebe." Mělo by to velmi malý význam pro dítě znáti a dovésti nazpaměť odříkávat svůj mravní katechismus, kdyby neuvádělo v praxi pravidla, jež předpisuje. Znáám „nejlepší premianty náboženského vyučování“, kteří se potom stali pověstnými sektáři. Nejlépe známá jsou ta mravní pravidla, která se praktikují. Člověk opravdu čistý ví toho o kapitole čistoty více – byť by byl jinak nevzdělaný – než nadaný, ale zkažený spisovatel, který do větru rozmlouvá o nepřírovnatelném kouzlu této ctnosti, již nemá. Činnost tedy hraje ve výchově hlavní úlohu, vyšší, než je úkol všech pojednání, sebe lépe promyšlených, sebe lépe napsaných. „A tu, jestliže ve tvaru vzpomínky se ukládá v paměti dítěte část práce, kterou koná, jeho snaha se uchovává ve formě činných návyků. Nic se neztratí v našem duševním světě: povaha je přesná účetnice. Naše úkony, na pohled sebevíce bezvýznamné, jestliže je jen trochu opakujeme, tvoří s týdny, měsíci a roky ohromný celek, který se vepisuje do organické paměti ve tvaru nevykořenitelných návyků. Čas, tento tak vzácný spojenec našeho osvobození, pracuje s touž tichou zarytostí proti nám, když ho nenutíme pracovat s námi. Využívá v náš prospěch či neprospěch hlavního psychologického zákona, totiž zákona návyku. Ve své svrchovanosti a jistotě na vítězství postupuje návyk zákeřným krokem a jako by neměl na spěch. Řeklo by se, že zná neobyčejnou účinnost zdlouhavých úkonů, do neurčita opakovaných. Je-li první úkon, třebaš trapný, proveden, jeho opakování už stojí méně. Při třetí, čtvrté reprodukci ještě trvá úsilí a již se umenšuje, až zmizí! Tento úkon na začátku trapný se stane pomalu potřebou, a třebaš je nejprve – upřímně řečeno – nepříjemný, jeho neprovedení se stane trapným.“¹

1 Payot, citov. dílo.

V základě tkví důvod mravního návyku v tom, abychom vyléčili naše činné schopnosti z jejich přirozené slabosti, zdesateronásobnili jejich působnost a tak se nesli k dobru jakoby zcela přirozeně. V tom smyslu návyk je opravdu „druhou přirozeností“. Kdežto však naše první přirozenost je nám dána zcela hotová, aniž v ní za něco můžeme, návyk je naším dílem. Získáváje jej, jsme sami sobě vlastními tvůrci. A to mě vede, abych promluvil o stupni morálnosti mravních návyků.

II. MRAVNOST NÁVYKU

Našli se filosofové, kteří popřeli mravnost morálních návyků. To se může zdát paradoxním. Přece však je tu nepopíratelná skutečnost. Bylo řečeno: je-li ctnost zvykem činit dobro, stane se na konec jakousi rutinou, z níž je vyloučena svoboda. Zmenšujíc úsilí, ztenčuje tím i zásluhu, a mravnost našich návyků je napadena. Závěr: ZÍSKÁVEJME CO MOŽNÁ NEJMÉNĚ DOBRÝCH NÁVYKŮ.

Zase se ocítáme před jednou z těch knižních teorií, proti nimž není možno s dostatek se pozvednout, tak velice jest jejich vliv prakticky oslabující. Je docela pravdivé, že ctnostný úkon je tím záslušnější, čím více úsilí vyžaduje se strany toho, kdo jej provádí, a čím více je výplodem jeho svobody. Než o to se zde nejedná. Celá otázka spočívá v tom, abychom věděli, zda je možno, aby člověk dobré vůle, jež povinnost svírá takřka bez oddechu a bez milosrdenství, vydával v každém okamžiku svého života totéž množství úsilí, jaké musel vynakládat na počátku svého mravního života, a při tom se nikdy nevyčerpal ani nezmalomyslně. Na tuto otázku odpovídá obecná zkušenost bez váhání: NE, TO NENÍ MOŽNÉ. Aby se někdo odvážil hlásat opak, k tomu je potřeba to, že buď ztratil smysl pro skutečnost nebo nikdy nemusel bojovat sám proti nepovolnému temperamentu, reagovat proti prudkým vášním, přemáhat jistá pokušení, chytat se určitých okolností. Pouhý pohled

na to, že musejí ustavičně obnovovat boj, za těchže podmínek, aniž si mohou někdy oddechnout, by stačil, aby odradil i ty nejstatečnější.

NÁVYKA SVOBODA. — Proto také podle mínění nejlepších psychologů dobrý návyk, jež si někdo zjednal, zvětšuje svobodu a je daleko od toho, aby ji umenšoval. Jeden z nich píše: „Mluví se o něm jako by nahrazoval mravní účinek, jedině záslužný, automatickou bezcennou ctností, jakousi užitečnou a šťastnou rutinou. Opak je na místě. Tato získaná neomylnost nebo spíše vybojovaná, je nejvyšším stupněm zásluhy a to je nejvyšší svoboda.“¹ Ještě jednou opakujem: nikdo není opravdu svobodný, jestliže si nezasluhuje být takovým. A mravním návykem si toho po právu zaslouží. Ten je doslova pákou naší svobodné činnosti ze všech důvodů, z nichž hlavní je ten, že se získává DOBROVOLNÝMI ÚKONY NEUSTÁLE OPAKOVANÝMI a že pak jeho blahodárným tlakem nabýváme po všechny dny více vlády nad sebou, a to je ideální bod, k němuž má tíhnouti výchova charakteru, to každý uzná.

Přesto snad někdo namítne: je známo, že návyk zmenšuje úsilí A TÍM OSLABUJE SEBEVĚDOMÍ. Jsme tedy vehnáni do praxe pudové, mechanické, povinné. Námitka není nová. A abych ji zodpověděl, půjdu až k tvrzení s některými, že k tomu právě má cílit výchova charakteru, že není úplná, leč když VĚDOMO PŘEŠLO V NEVĚDOMO, t. j., když někdo dospěl k tomu, že ovládá klávesnici ctností se zavřenýma očima, jako umělec svůj nástroj, že vlastnosti charakteru, vůle, vytrvalost, iniciativa atd. nejsou dcerami abstraktního rozumování a nikdy se nevštěpují v paměť v knihách, že jsou tehdy upevněny, když — jako dědičné nebo získané — se staly návyky úplně unikajícími ze sféry rozumování.

Pravda je, že morálka, která se hádá, je ubohou morálkou, a že na př. úzkostlivý člověk, který tráví svůj život v pitvání svých nejmenších skutků, je často úplným opakem činného člověka. Odtud však je da-

¹ Marion, La solidarité morale. Paris, Alcan.

leko k tvrzení, že svědomité konání povinnosti musí vésti k vyloučení sebevědomí z oboru mravnosti. Sama složitost mravního života se proti tomu staví. Kdyby se nám podávaly úkony ctnosti vždy tímž způsobem, v témž vzhledu a v těchže okolnostech, mohlo by se doufat po deseti nebo dvaceti letech, že se konají slepě, mechanicky. Než to není. Nejen z dneška na zítřek, nýbrž z hodiny na hodinu se naskytá pro téhož jednotlivce tisíc způsobů, jak praktikovat rozvahu, spravedlnost, lásku, sílu, umírněnost, čistotu a pokoru. Cesty povinnosti se křížují jakoby do nekonečna. Můžeme se odvážit již jen do pralesa, jenž hrozí stále cestovateli překvapeními. Je možno, že pod každým mravním úkonem – jako pod každým lesním listem – se skrývá had, a ta okolnost, že někdo se vyhnul dvacet roků jeho kousnutí, není naprostou zárukou do budoucna. Není tedy ani okamžiku v našem životě, kde by sebevědomí nemuselo zůstat na stráži v téže době, kdy návyk provádí svou činnost. Klaviatura ctnosti se nepodobá klávesnici našich hudebních nástrojů. Nemá jako ony určitý počet tónů a tonin. Je jisto, to, že jsme z ní vyluzovali od útlého mládí harmonické zvuky, nám zjednává překvapující prstoklad. Poněvadž však jejich kombinace jsou nevyčerpatelné, nesmí být nikdy přerušeno jejich studium. A právě proto je výchova charakteru celoživotním dílem. Světci, kteří jsou velikými umělci v mravním řádu, nikdy nepřestávají bdít ani hromadit svá úsilí, aby je zmenšili, a při tom rozmnožují svou zásluhu. Z toho uzavírám, že mravní návyk, který je rovný ctnosti, je nejvyšší stupeň zásluhy, jako je nejvyšší svobodou.

ZÁKONY NÁVYKU

Nestačí všeobecně vyjádřit, jak to činí mnozí psychologové, že návyk se získává úkony a že jeho vývoj je přímo úměrný s jejich opakováním. Důležitější je vědět, kterým ZÁKONŮM je toto opakování podrobeno, aby mělo své účinky. A tu tyto zákony jsou dvojího druhu, podle toho, jak se týkají hygieny duše nebo řídí cvičení svých schopností. Rád bych zasvětil tuto kapitolu studování jich s tohoto dvojího hlediska. Není předmětu zajímavějšího a zároveň důležitějšího, než musím dodat, že není předmětu, jímž se kdo méně zabýval. Budu muset trochu naň insisťovat.

I. HYGIENA DUŠE

FISIOLOGICKÁ HYGIENA. — Zákony tělesné zdravotovedy, dobře pochopené a dobře zachovávané, mohou působit a zachovávat fysické zdraví. Tak je tomu i se zákony mravní hygieny vzhledem ke zdraví duše. Jako se může definovat zdraví těla: ROVNOVÁHA JEHO FISIOLOGICKÝCH FUNKCÍ, tak nevidím nic nevhodného v definování zdraví duše: ROVNOVÁHA JEJÍCH MRAVNÍCH FUNKCÍ. Za těchto podmínek stačí pohlédnout na způsob, jak má být použito zákonů tělesné zdravotovedy, které zajistí našemu fysickému temperamentu rovnováhu jeho funkcí, abychom si tím mohli domyslit, jak máme jednat — hygienicky řečeno — máme-li zachovat zdraví své duše. Není mým úmyslem mít přednášku o hygieně; většina mých čtenářů by mě mohla poučit o tomto bodě. Poněvadž však můžeme soudit o životě duše pomocí analogií, vzatých ze života těla, musím sestoupit k jistým podrobnostem ohledně dobré činnosti ústrojného života, abych ukázal, za jakých podmínek schopnosti duše samy jsou vedeny k dobré výkonnosti. A tu, je-li třeba v tom věřit výtečníkům vědy, zdraví těla pře-

devším závisí na rovnováze těchto dvou funkcí: totiž na DÝCHÁNÍ a VYŽIVOVÁNÍ. Bez asimilace není tělesné svěžesti, není pro naše plíce čistého vzduchu a pro náš žaludek zdravých pokrmů. Napoprvé by mohl někdo myslit, že není nic snazšího než dodávání našemu tělu těchto „principů života“, jichž má zapotřebí. Není tomu tak. Není pochyby, že nám nechybí ani čistý vzduch ani zdravé pokrmy, nýbrž my většinu času proti všem zákonům hygieny nemáme kdy, abychom si je opatřili. Student je v této chvíli ve svém pokoji, o jehož oknech předpokládám, že nebyla otevřena od večera. Sedá si k pracovnímu stolu. Po nějaké době má dojem, že to nejde. Necítí se v dobré míře. Jeho hlava těžkne, krev se mu rozehřívá. Co činit? Snad by mu stačilo otevřít si na několik minut okna, aby obnovil vzduch zkažený delším dýcháním. Otevřít však okno, to znamená, že se musí hnout s místa, přerušit četbu zábavných novin, svůdného románu, otázky ke zkoušce zvláště krušné, nebo přetrhnout pásmo nevím jakého sentimentálního snění, na něž se drží více než na čistý vzduch v plicích. Tu špatný student lehce dá přednost tomu, aby se nehýbal s místa, nebo hne-li se, bude to asi proto, aby se šel toulat ven a promarnil čas tak drahocenný. Bylo to přece tak jednoduché obstarat si trochu čistého vzduchu.

Tělu by se tím lépe bylo vedlo, rozum by se byl probudil a hlavně vůle by se byla posílila tímto úsilím na sobě samé, aby se vymanila ze své přirozené netečnosti. Než tak už je to, my nedbáme toho, co je PROSTÉ. Pohrdáme tím množstvím výkonů, protože jsou nepatrné, které se konají stokrát za den, když někomu záleží na tom, aby dal zdravý temperament do služeb zdravé duši: MENS SANA IN CORPORE SANO. Přece však by bylo dobré myslet na to; zdraví tělesné jakož i zdraví duše stojí za to.

Mluvím právě o hygieně dýchání. Tolik a i více se může říci o hygieně výživy. Všichni ti, kdož se zvláště zabývají těmito otázkami, souhlasně uznávají, že všeobecně za našich dnů se příliš jí a pije, a že

ohromná práce, již ústrojí vydává na asimilaci těchto věcí, je velmi škodlivá organickému celku a zasahuje svou vysilující ozvěnou až do rozumového života a i do mravního. Je tedy třeba státi se vegetariánem, zúčastňovat se abstinentských spolků a zůstávat při nápojích hygienických? To jsou právě tak prudké léky, jež se každému nutně neukládají, a chcete-li, je to opět ideál, jemuž není dáno svádět zvláštním způsobem mladé lidi.

Podle mého mínění existují potřebnější léky, o něž se neukazují vždy dosti starostliví ani ti, kteří vychvalují „veliké léky“. Záleží v tom, že člověk po všechny dny dohlíží na to, jak se živí a osvěžuje, že jí a pije jen se zřetelem na všeobecný stav svého zdraví, na rozumovou práci, již má provádět, nebo také na odpočinek, kterého si má dopřát. Než to je závislost, do které se velice málo vpravuje naše malátná vůle. Nemáme rádi „střídmý život“ i v nejširším smyslu slova, protože to stojí naši nečinnost, a žítí střídmě je úplný opak volného života. A ve dvaceti letech se každý rád „oddává životu“, unášen jsa žárem svého temperamentu, bezstarostností o zítřek a těmi tisíci a tisíci okolnostmi společenského života, které se zdají opravňovat všechny rozpustilosti ke škodě nejzákladnější hygieny.

MRAVNÍ HYGIENA. — Přejdeme-li teď z oboru fyziologického do oboru mravního, narazíme na tytéž předsudky. Duše potřebuje více ještě než tělo dýchat v čistém ovzduší, živiti se zdravými pokrmy, protože následky duševních nemocí se nedají srovnat s následky nemocí tělesných. Mimo to zdraví duše jest jedno z nejjemnějších. Nějaká maličkost je může porouchati, a to navždy. A přece kolik to mladých lidí, kteří tráví velkou část svých dnů, a hlavně svých večerů, v mravní atmosféře nedýchatelné, těžké, plné všelikých výparů skepticismu a smyslnosti? Vidíte je, jak pobíhají skoro všude, zvláště tam, kde jsou ve cti zásady lehkého života. Velká část jejich duševní síly se rozptyluje ve slavnostech, v salonech, v divadlech. Ne, že by chtěli zlo pro zlo. Většina vám přizná

ve chvíli upřímnosti, že je tento život tíží, že jejich přesvědčení to těžce nese, že jejich srdce je stísněné, že jejich duše se dusí. Leč bylo by třeba ze všech sil se přičinit, aby se vymanili z těchto sociálních nátlaků, aby sebou trochu hnuli a přelomili se spuštěným hledím zastaralé návyky změkčilosti. Nemají k tomu odvahy. Kdyby aspoň živili svou inteligenci a své srdce na způsob protijedu zdravými myšlenkami a pevnými city! Než hleďte na ně, jak pracují. Pokračují UVNITŘ ve vysilujícím a rozházeném životě vnějším. Mnozí nepracují nebo pracují jen prostředně, nanejvýš dva měsíce před osudnou lhůtou zkoušek. V náhradu za to HLTAJÍ všechno, co jim padne pod ruku, a hlavně denní hlouposti a vábné romány. Místo aby hledali lék na prázdnotu svého srdce v oprávněných a vznešených vznětech, aby se připravovali na svou budoucí úlohu manžela a otce pozvolnou prací mravní očisty, raději udržují všelijaké sny, množí povrchní poměry a rozhazují při náhodném setkání zásobu vyšších a jemných citů, jež mají z domu. To vše proto, že je to stojí boj proti rodícím se vášním, odpor proti jejich libostem, užívání záchranných prostředků, pečlivě opatrné počínání, jedním slovem život pořádku, tak aby živili svůj rozum pravdou a své srdce mužnými city. Vím to, že je hodně těch, kteří odkazují na skvělou konversi. Tenkrát tlakem události, v přítomnosti životních potřeb SE USADÍ, jak říkají. Obrátí stroj a budou ohromovat svět počestností svých mravů a silou svého přesvědčení. Jaká to nebezpečná utopie! Se zdravím duše se to má tak, jako se zdravím těla. Když někdo ztrávil své mládí v jeho podrábání tím, že žil ve smrtonosných prostředích, tím, že se otravoval jakoby pro zálibu, když porušil všemožně křiklavými zlořády rovnováhu funkcí podstatných k životu, pak se z dneška na zítřek nezotaví, ani nevybuduje porušenou rovnováhu.

II. GYMNASTIKA DUŠE

Znamená to již mnoho dávat pozor na základní zákony tělesné hygieny, aby se udrželo kvetoucí fyzické zdraví. Přece však to nestačí, je třeba přidat k tomu výcvik svalů. O tom je každý srozuměn. Než jaká cvičení? Tomu se již nerozumí. Je nutno držeti se umírněných a řádných cvičení, která zjemňujíce pozvolna svaly a je zesilujíce, usnadňují dobrou činnost podstatných životních ústrojí a udržují zdraví ve stálé rovnováze – nebo je třeba uchýlit se k těm prudkým sportům, jež bez míry prováděny zesilují sílu svalů, to připouštím, avšak nejčastěji ke škodě celkovému hospodaření? Faktum je, že v jistých prostředích se dospělo k tomu – ta poznámka není nová – že se zaměňují tyto dvě věci tak rozdílné: zdraví a síla svalů. Zdá se mi však, že podobné nejasnosti by se dalo snadno uvarovat, a že při dobré vůli pohlédnout k tomu poněkud blíže, problém, mající býti řešen, se staví ve velmi prostých mezích. Má tělesné zdraví CENU V SOBĚ a může být vyhledáváno pro ně samo, nebo naopak, má cenu jen relativní, které se mu dostává jediné z těsných vztahů se zdravím duše?

SPORTY. — Co se mne týče, nejsem z těch, kteří myslí, že cílem zdejšího života je dobře se mít a rovnat se v síle svalů trhovým atletům. Za těchto podmínek není nesnadno najít cvičení, jež se nám ukládají. Nejjednodušší budou nejlepší, je-li pravda, že přispívají k zvětšení dýchací schopnosti našich plic, že usnadňují převod bohaté krve organismem a působí v nás živou a účinnou asimilační práci. Prvním zákonem svalového cvičení je tedy to, co bych rád nazval ZÁKONEM NEKONEČNĚ MALÝCH. Působením tohoto zákona není třeba mladému člověku, plným právem starostlivému o své zdraví, uchýlovat se ke cvičením složitým a násilným, leč čas od času a jen na způsob hry. Větší cenu má proň, drží-li se jednoduchých způsobů, napodobených od způsobů přírody, jejichž opakování nakonec v něm vybuduje rovnová-

hu přirozených vloh. A k zákonu nekonečně malých, jenž určuje LÁTKU tělesných cvičení, je třeba přidat zákon TRVALÉHO ROZVOJE, jenž řídí jejich FORMU. Tento zákon je jakoby duší tělesné gymnastiky. Jestliže někdo opravdu přestává sebe cvičit z únavy, jestliže povolí, byť jen sebemeně, ve svých úsilích, ztratí ve velmi krátké době zásobu energie, o jejíž získání se bude muset dlouho přičiňovat. Naopak, jestliže někdo vytrvá, má-li METODU, časem se tato cvičení stanou zvykem, potřebou, druhou přirozeností, místo aby unavovaly.

Naléhání, jež přidávám, abych takto podrobně vypsal zákony tělesného cvičení má svůj důvod. Nejprve tu jde o tělesné zdraví, a to už je něco. Mimo to tato prostná gymnastika, ale METODICKÁ, je ohromným doplňkem pro výchovu charakteru. Řeklo se o ní správně, že je jako „obecnou školou vůle“. Konečně může sloužit jako vzor pro gymnastiku duše, jejíž zdraví je podrobno tímž zákonům jako zdraví těla, ovšem při náležitém poměru.

ZÁKON NEKONEČNĚ MALÝCH. — Všichni psychologové se stejně shodují o nutnosti DUŠEVNÍCH CVIČENÍ. Tam však přestává mezi nimi shoda, když jde o to, určit druh těchto cvičení. Znal jsem dobu, kdy se myslelo výlučně, že duchovní cviky ve vlastním smyslu záleží v denní četbě kapitoly o zbožnosti nebo askesi. Zdá se mi však, že opravdové duševní cvičení musí být více ještě ČINNOSTÍ než ČETBOU, a že mimo to tato činnost nesmí být nikdy přerušena.

Duše má schopnosti skoro jako tělo údy. Pak tedy, když mravní návyky jsou schopnostem duše tím, čím svaly údům těla, je nezbytno posilovat je. Jejich vývoj usnadní duši mravní funkce dýchání a výživy, o nichž jsme mluvili. Jest jasno, že mladý člověk, mající zdravé a pevné návyky, sám a bez nesnází se vyprostí z oslabujících prostředí a pocítí potřebu mravní stravy posilující. Než jak rozvíjet takové návyky? Cvičením, tím, že se podrobujeme po všechny dny zachovávání velmi prostých, ale přísných zákonů, a V PRVÉ ŘADĚ ZÁKONU NEKONEČNĚ MALÝCH. V mrav-

ním oboru nemusejí mladí lidé daleko hledat. Jejich denní úkol je zcela naznačen, jejich povinnosti jako katolických studentů jsou úplně určeny den jak den, hodina za hodinou. Buď mají přirozené schopnosti získat dobré návyky, to, co se souhlasně nazývá CTNOSTMI TEMPERAMENTU, a pak není nic snazšího, jako je uplatnit a UMRAVNIT; nebo přišli na svět s vadnými sklony a v tomto případě je to s jejich strany otázka energie a zároveň rozvahy, aby je neutralisovali a nahradili lepšími.

ZÁKON NEPŘETRŽITOSTI. — Předpokládám na př., že student je od přirozenosti nakloněn ke zdrženlivosti. V tomto předpokladu bude mu snadno orientovat podobné vlohy ve smyslu křesťanského ideálu a dáti z toho těžiti své vůli. Jeho vůle zase, nadchnuvši se tímž ideálem, vtiskne těmto přirozeným vloham svůj mravní znak a změní je ve ctnost. Jiný zase je svým temperamentem nakloněn ke smyslnosti. Je v tomto ohledu obětí sklonů dědičných nebo získaných. Co činit? Někteří studenti jsou přivrženci v té příčině velikých léků, léků trpkých; mluví až o hábitu a klášteru. V teorii je to velmi krásné gesto, s tím souhlasím, ale není takové vždycky v praxi. Prakticky jsou léky méně svůdné a přesto velmi účinné, jako fakt přetvořit podobnou vášeň ve ctnost, obrátit špatně pochopenou lásku k sobě v lásku dobře pochopenou. Tu se ukládá metodická práce. ZÁKON NEKONEČNĚ MALÝCH VYVOLÁVÁ ZÁKON NEPŘETRŽITOSTI. Ne domnělá heroická úsilí, jež velmi často zároveň i vyčerpávají i skličují, nýbrž úsilí vážná, opakovaná, vytrvalá. Nejprve jde o to rozhodnout při svém způsobu života, kde mají hlavně původ naše denní slabosti. Snad je to v četbě? Pak nečtěme nebo čtěme méně nebo měňme svá čtení. Snad v divadle? Počkejme s návratem do něho, až nebudeme nemocni, nýbrž zdraví. Snad je to společnost? Mějme odvahu změnit ji. Snad je to konečně otázka temperamentu? V tomto případě se poradme u lékaře a zároveň u zpovědníka. Než to si dobře pamatujme, že totiž mravní povaha — právě tak jako fysický tempera-

ment – se nedá změnit z dneška na zítřek prudkými reakcemi, nýbrž časem, úkony do neurčita opakovány.

Zároveň když odstraňujeme blízké příležitosti ku pádu, chopme se kladných prostředků k získání a k rozvinutí příslušných ctností. Jsme-li smyslní, jinak řečeno, máme-li náklonnost pěstovati vášnivý egoismus v hrubé formě smyslnosti, vzbuzujme v sobě ideu egoismu vznešenějšího, ctnostné sebelásky. Vyvolejme kolem této idey pohnutky, jež jsou nejschopnější učinit ji svůdnou, pak pohnutky prospěchové, jako je motiv naší budoucnosti, až k těm nejnezištnějším, jako je láska ke ctnosti, lidská důstojnost, ohled na jiné a sláva Boží. Vyvoláváním těchto vyšších důvodů se vašeň smyslné lásky, jejíž jsme obětí, odvrátí od nízkých příčin, jež snad máme pro její udržování. Poznenáhlu se zduchovní. Nepřestaneme se milovat, nýbrž naopak, milujíce sebe více a lépe, nakonec ji proměníme v pravou lásku. Naše vůle bude zdesateronásobněna, a když využije vznětů připjatých ke každé trochu silné vášni, odplatí jí v mravní ceně a energii trvalé, NAVYKLÉ, to, co přijme od ní na slepé a přechodné síle. Než není to zde ustavičné mučednictví? Je to pravda, avšak toto umírání sobě všech okamžiků obsahuje v sobě vzácné zárodky života. Rovněž silou ZÁKONA NEPŘETRŽITOSTI, jenž spravuje rozvoj mravních návyků, úsilí se menší s opakováním úkonů. Nakonec se setkáme s radostí tam, kde na začátku byla jen únava. Odpočinek se rodí ze samé činnosti. Čím více budeme jednat v tomto smyslu, tím více budeme zakoušet potřebu jednat a ustavičné zadostučinění této potřeby, osobně to poznáme, a jako poslední slovo zdraví duše se nám zjeví rozvoj, jenž se k němu druží jako k mládí květ.

MRAVNÍ NÁVYKY A KARAKTER

Po tom všem, co předchází, mohl by se charakter definovat: „SOUBOR MRAVNÍCH NÁVYKŮ, ROZUMNĚ SDRUŽENÝCH OKOLO VOLNÍ OSY.“ Čtenář může od nynějška pozorovat oprávněnost této definice, je-li pravda s jedné strany, jak jsme to pozorovali, že charakterní člověk se pozná podle JEDNOTY a STÁLOSTI svého mravního chování, a s druhé strany je-li nepopíratelné, jak jsme právě viděli, že mravní návyky, dobře pochopené, jsou nejlepší zárukou jednoty a stálosti tohoto chování. Návyk je ve skutečnosti v pevném stavu to, čím jsou v přechodném stavu úkony, jež přispěly k jeho získání. Jde pouze o to vědět, která skupina mravních návyků bude moci přispěti k utvoření charakteru, a za jakých podmínek bude muset mladý člověk na svůj vlastní účet spravovat toto seskupování.

I. MRAVNÍ ROVNOVÁHA

A PRIORI jsou četné mravní návyky, jež mohou napomáhat k utváření charakteru. Abychom to konstatovali, stačí otevřít první se namanuvší příručku morálky a pohlédnout na kapitolu třídění ctností. Neboť ve filosofické mluvě ctnosti a mravní návyky jsou jedno a totéž. Odtud se náhle staví otázka, naléhavá a zároveň rušivá: Je mi dovoleno voliti si z toho počtu ty, jež jsou více vlastní mým zvláštním potřebám, mému smýšlení, mému temperamentu, mým osobním zálibám; nebo naopak, jsem zavázán ve svědomí všechny si je přivlastnit?

TEORETICKY není dovoleno vybírat si mezi mravními návyky. A prakticky si člověk nemůže namlouvat, že je všechny získá.

SOUVISLOST CTNOSTÍ. – Je snadno pochopitelné, že v mravní látce není možný výběr. Charakterní člověk je opravdu svým stavem člověk povinnosti. Jeho

cílem je v plnosti uskutečnit životní ideál, jenž se ukládá jeho svobodné činnosti. A lidská povinnost jako taková nevylučuje žádné ctnosti ze svého oboru. Je věru spíše střediskem, v němž se soustřeďují všechny ctnosti, ohniskem, kde se živí, sluncem, jehož jsou paprsky. Chtít zhasnout s rozvahou a jen na poradu se svými osobními zálibami ten či onen z jeho paprsků, je tolik, co sahati na slunce samo; to znamená chtít totéž ohnisku. Nikdo na to nemá práva. Mimo to zkušenost svědčí o marnosti podobného pokusu. Na př. mladík, který by se rozhodl býti statečným a netoužil by být zdrženlivým, nebyl by ani tím ani oním, protože s hlediska praktické povinnosti nemožno být jedním bez druhého. Jeho statečnost by v každém případě měla jen zdání ctnosti statečnosti. Neboť v tom případě, kde vykonávání této ctnosti se utkává s požadavky zdržlivosti, ta okolnost, že jest dobrovolně nezdržlivý, by ho vehnala do slabostí v tomto delikátním bodě. Teoreticky řečeno, nemůžeme tedy voliti tuto kategorii ctností s vyloučením jiné. Ihned dodávám, že v praxi je přece komukoli nemožno, aby je všechny prováděl. Zebrák nemůže dávat almužnu. Zenatý člověk by nemohl být panicem. Neschopný se musí zřeknout studování. Z toho můžeme uzavřít, že za jistých podmínek, pro toho takového zvláštního jedince existují ctnosti nebo mravní návyky, jejichž získání není prakticky nezbytné k utvoření charakteru. To, co je pro každého z nás nezbytné, jest, abychom byli připraveni všechny je provádět, bude-li potřeba.

Neexistuje však soubor ctností, jenž za každého předpokladu je uložen každému mladému člověku, starajícímu se, aby se stal charakterním člověkem? Nemůžeme o tom pochybovat, je-li s jedné strany pravda, že všichni máme vyplnit povinnosti k sobě samým, k bližnímu a k Bohu, a s druhé strany, že úplné a stále plnění těchto povinností je podrobno pravidelnému konání příslušných ctností.

OPATRNOST. — První povinností rozumného člověka je rozumně jednat. Není snad třeba myslet, že

to vychází ze sebe, od prvního probuzení rozumu a že se to dovolává jen formulek dobrého chování, nazpaměť naučených. V laboratoři svědomí mravní reakce rozumu na liknavou vůli a na prudké vášně se neřídí vůbec týmiž zákony jako chemické reakce. Ne- ní to účinkem formulek, že nastávají. Morálně reagu- jeme na sebe silou rozjímavého uvažování a udržo- vání energie, počítající se všemi okolnostmi osoby, času, prostředí, výchovy, jež dávají každému z na- šich svobodných úkonů svou mravní fysiognomii. A to, jako vše ostatní, je záležitostí návyku.

Ať nazve, jak se komu zachce, tento návyk jed- nati vždy rozumně nebo ať jej někdo drží jménem ROZVAHY, jímž jej pokřtili předáci filosofie, faktum je, že jej získáme a rozvineme jej, jen když se napřed podrobíme dvěma zákonům, jež řídí získání a roz- voj každého návyku; jmenoval jsem zákon NEKO- NEČNĚ MALÝCH A ZÁKON NEPŘETRŽITOSTI. Karak- terní člověk je tedy především člověkem rozumovým, který užívá rozvahy jako majáku s pohyblivými mě- ňavými světly, aby osvětlil obzor mravnosti a nevrhal se slepě do směsice náklonností. Ve světle této ctnosti získává všechny ostatní, zvláště ty, jež dovedou uči- nit samovolné vzněty smyslovosti poddajnými stálým požadavkům lidského ideálu. Uhodnete, že chci mlu- vit o síle a o ZDRŽENLIVOSTI. Také tyto ctnosti se získávají a vyvíjejí úkony do neurčita metodicky opa- kovanými! Jejich účelem není ani v nejmenším potla- čit v nás citlivost, jak se mnozí domnívají. Naopak mají za cíl zesílit její vzněty tím, že je zduchovňují, t. j. že působí, aby sloužily k vyplnění našich povin- ností býti rozumnými. Skutečně nejsme pouhými duchy, a nejsme jen prostí živočichové! Náš život musí tedy záležeti v určité mravní rovnováze, jež zcela zachovává naprostá práva rozumu a zároveň počítá s poměrnými požadavky těla.

Tato mravní rovnováha v ustavičných vztazích těla a ducha je vlastní dílo ctnosti zdrženlivosti a síly. Zdrženlivost brání pouhé smyslovosti zvrhnouti se ve smyslnost; síla si bere na starost, aby obrátila

v sebevědomé vlastnictví všechna první hnutí smyslového řádu, jež nás sobě samým vyrvávají nevědomky svou prudkostí a zbavují nás sebe samých svou samovolností. Z toho následuje, že mladý člověk si musí nutně získat tyto ctnosti, aby se stal „karakterem“.

Jsou-li však tyto ctnosti potřebné k utvoření charakteru, nejsou přesto dostačující. Čestný člověk v úplném rozvoji své osobnosti nemá opravdu plnit jen osobní povinnosti; má stejně povinnosti SPOLEČENSKÉ, hlavně v době, jako je naše, kde „společenská morálka“ by spíše chtěla pohltnout ve svůj prospěch „osobní morálku“. A tu společenské povinnosti volají po společenských ctnostech. Za našich dnů jsme stvořili mnoho slov za účelem charakterisování těchto ctností, jako jsou společenská spravedlnost, solidarita, altruismus a humanitářství. Než učinili jsme dosti, abychom se přizpůsobili skutečnosti, jež jim odpovídá? Nevěřím v to. Zvláště hodně katolíků i za těchto posledních časů zůstalo ohledně morálního života obětmi zastaralého předsudku, jehož vlivem tento život je nadevše záležitostí vnitřního svědomí, jenž se má řídit Bohem, daleko jsa náklady světa a všelikého nečistého styku. Tu je bylo vidět, jak se uchylují ze vřavy, žijí svůj klidný, malý a prostředně počestný život ve své věži ze slonoviny, jak se nezajímají o sociální postup, který je děsí, a o civilizaci, již pohrdají. Jsou obstojně spravedliví vůči jiným, aby nepadli pod ranami spravedlnosti, dobročinní se špatnou láskou, zbavujíce se almužnami starosti dají sebe samy bližnímu, naprosto, s tělem a duší. Následujme těchto lidí, které strach ze života pobláznil a kteří si nezasluhují žít. Život se nezískává bez jízvy a nerozvíjí se bez námahy. Mimo to nežije, zůstává-li kdo osobním míněním připoután k minulosti, jež je mrtvá; žije však, a to dvojnásob, počítá-li s naučeními této minulosti, aby se lépe přizpůsobil přítomným. A poněvadž za našich dnů je lidstvo trápeno intensivnější potřebou spravedlnosti, poněvadž se všech bodů zeměkoule usilují lidé o to, aby se

jedni s druhými spolčili s úmyslem vzájemně si pomáhat a kráčet ruku v ruce k ideálu více přiblíženému lidskému ideálu, neuchylujme se od podobného hnutí. Naopak jděme dopředu s celou silou svého přesvědčení a s celým žářem svých dvaceti let. Než nemysleme, že to stačí pronášet krásné řeči nebo organisovat hlučné schůze. Je potřeba především posílit naši vůli tím, že si získáme pevné návyky spravedlnosti a solidarity. A tyto návyky se získávají a rozvíjejí jen každodenními úkony, ustavičnými reakcemi chtěného, milovaného ideálu na náš egoismus, hrdinným a stálým obětováním „nenáviděného já“, jež se stále staví mezi naše touhy a skutečnost. To je tedy soubor mravních návyků, jichž musí nutně nabýt mladý člověk, starostlivý o to, aby se stal karakterním člověkem. Nemluvil-li jsem o křesťanských ctnostech, je to úmyslně. Mám opravdu v úmyslu vrátit se k nim ve volné chvíli a zasvětit celý svazek velmi jemné otázce KŘESŤANSKÉ VÝCHOVY KARAKTERU. Mým cílem je v této chvíli zcela prostě přivábit pozornost mladých na úzký vztah, který je mezi charakterem a mravními návyky, jinými slovy, ctnostmi. Karakterní člověk je člověk ctnostný par excellence, v němž uskutečnění ideálu, povinnosti přešlo ve stav potřeby, druhé přirozenosti, ať už se jedná o jeho všeobecné povinnosti nebo povinnosti stavovské. Charakter se pozná podle JEDNOTY a STÁLOSTI jeho jednání vzhledem k povinnosti. A tu bez tohoto souboru mravních návyků, jež jsem právě popsal, tato jednota a tato stálost by byly v každém okamžiku vydány v šanc. Není tedy o tom pochybnosti, že onen soubor podstatně přispívá jako soubor k utváření charakteru.

II. JEDNOTA A STÁLOST MRAVNÍHO KARAKTERU

JEHO JEDNOTA. – Mravní ideál je JEDEN, tohle se nedá popřít. Jeho uskutečnění je beze sporu schopné mnoha odstínů a stupňů, ohledu k různostem

temperamentu, prostředí, času, výchovy. V tom však, co má podstatného, je týž pro všechny. Je to jakýsi druh NEROZDÍLNÉHO CELKU, jemuž se nemůže nic odníti zúmyslna, a při tom ho nezničit nebo převrátit. Odkud to pochází, že tolik lidí a křesťanů, toužících žít z tohoto ideálu v jeho plnosti, nedospívají k němu, a místo života, jehož každý úkon by byl poznačen značkou povinnosti, podávají nám žalostný obraz života rozptýleného, nevyrovnaného, bez orientace, vydání na pospas nejmenšímu vánku pochybovačství a nemravnosti, jenž lítá nad jejich hlavou? Důvod tohoto zmatku není nesnadno najít. Je v tom nesmyslném předsudku, že stačí znát ideál, aby byl ihned uskutečněn, a ukázat dobrou vůli k němu, aby tím rázem byla získána vůle. Ukázal jsem, že naopak ideál, ať je sebevyšší, nebo snad právě pro svou vysokost, je sám o sobě bez moci na naši oslabenou vůli a na zvířecnost našich sklonů. Aby se stal principem života, musí být nejen POZNÁN, nýbrž CHTĚN, netoliko IDEÍ—SVĚTLEM, avšak IDEÍ—SÍLOU. A idea – síla, co je to tedy ve své poslední analýsi, ne-li ctnost, mravní návyk, získaný vlivem ideálu chtěného a milovaného? Kdo mluví o ctnosti, mluví skutečně o světle a síle: světlo, poněvadž ctnost se získává jen prostřednictvím rozumu; síla, poněvadž je soustředěnou svobodnou činností, sklad energie, uložený v různých našich mohutnostech volnými úkony do neurčita a soustavně opakovanými. Když tedy člověk se stal majitelem všech mravních návyků, kterých se pro sebe ideál dožaduje, aby byl plně uskutečněn, jeho mravní život nutně vyžaduje jednotu tohoto ideálu. On sám je tím ideálem v konkrétním stavu. Tento prožitý ideál učinil z něho žijoucí ideál, bytost urovnanou, charakter.

JEHO STÁLOST. – Mimo to tato jednota života, tato mravní rovnováha, která je známkou velkého charakteru, jest jednota pevná, rovnováha stálá, dík nabyté ctnosti, nebo lépe ještě ctnostnému návyku. Co je opravdu stálější než přirozený sklon? A návyk se rovná sklonu tohoto druhu. Jest jako druhá při-

rozenost. Prohlubuje v nás potřebu jednat ve smyslu ideální činnosti, z níž je zrozen. Jsouce jednou z návyku ctnostní, stáváme se jimi z potřeby. Odtud stálost našeho mravního jednání. Není tedy pochyby, že charakter, jehož rozlišnými značkami jsou jednota a stálost, může se definovat v plné přísnosti výrazů: SOUBOR MRAVNÍCH NÁVYKŮ, ROZUMNĚ SDRUŽENÝCH KOLEM OSY—VŮLE.

IV. kapitola

ROZUMOVÉ NÁVYKY A KARAKTER

Předešlá kapitola odpověděla na otázku: Chceme být charakterními lidmi? Jestliže ano, nespokojujeme se tím, že vyloupneme několik ctnostných konů podél cesty, která vede k lidskému ideálu; byli bychom v nebezpečí, že zůstaneme na cestě. Naopak množíme tyto úkony do nekonečna a soustavně. Tak si získáme pevné mravní návyky, jež nás uvedou v držení milovaného ideálu a dají našemu chování ze své jednoty a stálosti.

Nyní ještě více chci naznačit otázku, a poněvadž tato kniha se zvláště obrací na lidi studující, chci ji formulovat na ně těmito slovy: Víte, který přirozený prostředek je nejjistější, jímž se máte státi jednou lidmi a křesťany charakterními? Nechodte jej hledat velmi daleko. Buďte vážnými studenty, vědomými svých stavovských povinností, a kteří pomocí vědy a práce přicházejí k tomu, že vedou zároveň výchovu svého rozumu a též své vůle.

I. MORÁLKA A VĚDA

Ve skutečnosti otázka, o níž jednáme, není nic jiného než silně přetřásaná otázka vztahů mezi VĚDOU a MORÁLKOU. Existují o tomto předmětu dva předsud-

ky stejně špatné, jeden jak druhý. První se soustřeďuje na tuto formulku, dosti jednostrannou: Rozmnožte vědu, a tím rozmnožíte ctnost; učíňte povinným vědecké vzdělání, je to jediný způsob, jak tvořit učence a zároveň lidi. Druhý předsudek nesvědčí o menší naivnosti, ačkoliv se formuluje opatrněji. Ti, kteří jsou jím nasáklí, nezacházejí až k tomu, že by říkali: Odstraňte vědu, a uvidíte ctnost v rozkvětu. Vycházejíce však z té zásady – je-li to vůbec jen jedna – že věda nadýmá: SCIENTIA INFLAT, doporučují raději nevědomost ve prospěch pokory, jsouce přesvědčeni, že tato ctnost, jež podle nich má zmenšovat lidi, je přece největší ctností. Opakuji, že to zde jsou dva hnusné předsudky, které nesnesou zkoumání. Učinit charakterní lidi v mužném smyslu slova, k tomu nestačí uložit nebo zapovědět jim vzdělání. Důkazem toho je, že se najdou „mučedníci povinnosti“ skoro ve všech stupních sociálního žebříku, tak mezi nevědomci jako mezi intelektuály. Bylo by rozumnější – a tedy lidštější – vypátrat, v jaké míře a za jakých podmínek výchova rozumu může neb nemůže přispět k výchově vůle. A se své strany soudím, že to může ve velmi hojné míře, a za podmínek poměrně jednoduchých.

Není pochyby, často se stává, že věda nadýmá, než to jí vlastně nenáleží. V tom ohledu nevědomost – rozumím zde nevědomost hledanou – v ničem není pozadu za vědou, jestliže ji mnohem nepředčí. Zkušenost nám ukazuje opravdu, že obyčejně praví učenici jsou pokorní, a dokonalí hlupci pyšní. Správně řečeno, věda nadýmá jen ty, jejichž ducha dokonale nenaplnila, nechávajíc tam místo více méně značné pro marnivost. Bůh není ani marnivý ani pyšný, právě proto, že On je vesměs věda. Ostatně pokora a věda prýští z těchže pramenů. Obě dvě jsou dcery pravdy. Jak by se mohly za těchto podmínek špatně snášet? Naopak hledaná nevědomost je dcerou lži. Z toho důvodu může vzít na sebe jen masku pokory. Přihlédněme k ní blíže a poznáme, že v devíti případech z deseti záležití pokora nevědomců v tom, že pokorují učence! Jest dosti snadné být pokorným, když

někdo nemá žádného důvodu k tomu, aby se pyšnil. Je ještě otázka, zdali není tato pokora obrácená pycha, to, co se obecně nazývá zlostí. Neposlouchejme tedy těch, kteří by nás rádi odvrátili od studia pod tak falešnými záminkami. Náboženství, jako je katolické, jež spočívá cele na pravdě, nemusí se bát, odkud přicházejí jeho projevy. Týž svatý Pavel, jenž první laskavě upozornil, že věda nadýmá, nás snažně prosil, abychom měli rozumnou víru: RATIONABILE OBSEQUIUM, podepřenou o pravdu.

To však není důvod zacházet do extrémů a hlásat ohledně mravní výchovy s jinými utopisty, že stačí osvětit rozum, aby byla dána pružnost vůli: někdo jsa jednou bakalářem, licentiátem nebo doktorem, stává se jakoby učarováním karakterním člověkem. Běda! Zkušenost nám dokazuje až příliš opak. Diplom výchovy se nedává tak snadno jako diplom vzdělání. Je třeba více desítek let práce na sobě a více zpytování svědomí za rok.

Tedy otázka, jež se klade, je tato: v jaké míře a za jakých podmínek jsou povolány rozumové návyky, jinými slovy věda, k tomu, aby podporovaly úplný rozvoj osobnosti, mravního člověka?

OSOBNÍ OČIŠŤOVÁNÍ. – Především jest jasno, že výměna vyšších myšlenek nás vyprošťuje z nízkých sugescí. Doby, kterou zasvěcujeme hledání pravdy, by nemělo být užíváno na ukojení živočišných vášní. Znamená to vždy tolik, jako zasáhnouti nepřitele. Není-li člověk pouhým duchem, jest přece duchem především. Tím se odděluje od živočichů a samo jeho tělo má vlastnost, že se může ohnouti podle požadavků rozumu, jako hlína se může utvářeti prsty hrnčírůvými. Již stohoto hlediska je věda plodným principem mravní očisty. Dovoluje nám umrtvovat smyslnost tím, že jí odnímá čas a příležitost k nasycení. Zajisté je nám dovoleno pěstovat vědu pro vědu, než nic nám zase nebrání, abychom jí užívali „k umravnění“ svých vášní, tím spíše, že „umravněné“ vášně usnadňují zpětným působením rozumovou kulturu. Úmyslné otroctví těla je výpalné svobody ducha.

SPOLEČENSKÁ OČISTA. – Přece však se zde nezastavují mravní účinky vědy. Věda není jen vynikajícím prostředkem k osobní očistě. Slouží mimo to k rozvinutí společenských ctností v nás. Abych dal lépe na světlo svou myšlenku, postačí mi říci, že katolický student nemá studovat toliko pro osobní potřebu, nýbrž také, aby vyhověl společenským potřebám, že nemá pěstovat vědu výlučně pro sebe, nýbrž také pro jiné, že budoucnost, na niž se připravuje, mu ukládá jako povinnost spravedlnosti a lásky, aby byl dobrým studentem.

Nejprve povinnost spravedlnosti. Vyslovuje tuto pravdu, mám na očích hlavně studenty práva, věd, medicíny, všechny ty, kteří si zvolili svobodnou kariéru a kteří budou muset jednou plnit stavovské povinnosti velmi citlivé. Pomysleli někdy na odpovědnost, již na sebe berou, když místo aby využili veškerého svého času a všech svých sil na studium, promrhávají nejlepší jeho část tím, že nic nedělají, nebo dělají nicoty? Povážili, že jednoho dne jejich bratři v lidství, vydání nesnázím života, nemocní tělesně či mravně přijdou a zaklepou na jejich dveře, aby si je zvolili za soudce svého osudu, a že tehdy jim nebudou moci dát ve skutečnosti rady a služby, leč jen to, co jim zbude z rozumového kapitálu, s velkou obtíží nahromaděného nad universitními lavicemi a v jejich pracovně? Zamyslili se nad tím, že útrapy jiných jednoho dne snad vzrostou neúspěšnými rozkošemi, jež budou vyhledávat v hodinách, dnech a měsících, které měli zasvětit studiu? Mnoho studentů, i nejrozhávanějších na to nemyslí. Rádi si představují, že jejich listina jim bude vším. Měli by však vědět, že nemocného nikdo nevyléčí, když mu poví své tituly nebo když mu ukáže svůj doktorský diplom. Vyléčí jej, je-li na výši svých odborných povinností, a není na výši těchto svých povinností, nepřipravoval-li se svědomitě leta na jejich dobré plnění. Naléhám na to, zde je pro všechny přísná povinnost spravedlnosti. Je to povinnost podobná, jakou má otec rodiny, který je nucen zpra-

covat své pole, obdělávat je, včas je oset, ovláčet, chce-li podat svým dětem kousek chleba, jež právem od něho očekávají. Co bychom řekli o hospodáři, který, založiv ruce na celou zimu, by nepomýšlel chopit se pluhu, až teprve dva měsíce přede žněmi, a který by se pak trápil, že nic nesklidil nebo skoro nic? Myslíte, že ho tyto slzy pokořeného lenocha rozhřeší od jeho nedbalosti a že jeho lítost, třeba byla i upřímná, vytrhne z hladu a bídy ženu a děti, jež má na starosti? Tak tomu bude – při stejném poměru – s těmi z nás, kteří dávají přednost vyrazení před studiem. Nebudou na výši ani svého LIDSKÉHO POVOLÁNÍ ani SVÉHO STAVU. Tím je řečeno, že svědomité studium zase, zároveň co ukazuje ducha, posiluje i vůli. Studující, který pracuje pravidelně, má tu zvláštnost, že získává a rozvíjí v sobě dvě ctnosti naráz: rozumovou ctnost, již ukládá zásobu vědy, které bude jednou potřebovat, a mravní ctnost, která jej učiní to, aby vyhověl povinností svého stavu. Tato úvaha dokazuje evidentně, že věda není bez velké ozvěny na naše chování. Tvoří povinnost spravedlnosti pro všechny ty, kdož by bez ní nebyli ve stavu vyrovnati se se svými závazky vůči společnosti. Dodávám, že je také povinností lásky a nejbezpečnějším prostředkem k rozvinutí této veliké společenské ctnosti.

Většina katolických studentů, s nimiž mi bylo dáno setkat se, zdáli se mi velmi zaměstnaní o svou dobu, a já jsem na ně hrdý. Vánek jednoty, jenž přeletěl nad dušemi dneška, nepřeletěl nad duší jejich, aniž jí nerozechvěl. Milují svého bližního a jejich oddanost k němu je zdokonalená. Jsouce především katolíky, sní o tom, jak vyrvat své pobloudilé bratry bludu nebo skepticismu: otevřít jejich duši slunci pravdy. Známe mezi nimi ty, kteří mají apoštolskou duši a přejí si jíti k pokorným a jim hlásat dobrou zvěst. Nic není lepšího v teorii: než prostředek k uskutečnění toho? Je jim po ruce. Ať se stanou vědci z lásky k bližnímu. Ať pijí dvojnásob z úrodného pramene vědy a víry, avšak bez unáhlení. Jejich rozumové zdraví stojí za to. Pak až dospějí k mužnému

věku, ať působí, aby zářila očím světa a hlavně očím národa, chci říci nevědomců, obětovaných a zbloudilých tato harmonie vědy a víry, která jej okouzlí. Ať jsou pro něj živými pohnutkami věrohodnosti. Když lid uvidí, že učenci, jejichž slovo je posloucháno s úctou od elity, jsou titíž lidé, kteří se přicházejí s ním modlit v jeho chrámech, pokleknout vedle nich u svatého stolu, onoho dne pocítí, že je přemožen. Tenkrát vejde zase do sebe a bude si něžně, velmi něžně prozpěvovat znovu „starou píseň“. Pozvedne k nebi, opět rozjasnělému své oči plné slz. Pozná, že jeho domnělé dřívější chiméry byly jedinou skutečností. Jeho srdce, posvátně dojaté, počne se chvít nadějí. Břímě života se mu zjeví méně těžkým, jeho osud méně nesmiřitelným. A za to vše bude povinen díky po Bohu mladým, aspoň těm z nich, kteří zůstanou věrni svým povinnostem katolických studentů a stanou se opravdovými apoštoly, takovými, jimž se neubrání ani zástup ani osoba, apoštoly SKUTKEM, příkladem.

Vidíme právě, že věda je prvek umravňující po výtce. Jí se mohou krotit prudké vášně těla a zvýšit v sobě úroveň spravedlnosti a lásky. Leč tohle je při tom nezbytná podmínka: JE POTŘEBÍ UMĚT STUDOVAT. Způsob studia právě tak jako věda slouží výchově ducha a rovnoběžně podporuje výchovu vůle.

II. PRÁCE A ODPOČINEK

Většina studentů udržuje o tomto bodě podivné iluze; mnozí neumějí pracovat. Pracují, jako se baví, když jim napadne a jen pro štěstí. Připravují se na svou zkoušku, skoro jako když se někdo připravuje na generální zpověď co možná nejpozději. Pak je vidíte převracet jejich studijní knihy jako kající neklidný a úzkostlivý knihu svého svědomí. A nastává u zkoušky to, co se děje při zpovědi: okamžitý dojem ochromuje paměť, předražďuje nervy. Pociťuje se nesmírná nesnáze odpovědět na přesné otázky, t. j. vydati v malých dávkách to, co se shltlo naráz. Tato „okamžitá“

příprava je jedna z nejžalostnějších. Nepřipouští dokonale a pravidelnou asimilaci podaného učení.

Nejlepší způsob, jak přeplout zkoušku, záleží v tom, že se na ni připravujeme dlouhou dobu, aniž se příliš staráme o zkoušku samu, pracujeme den co den. Rozumový život, jakož i mravní život, je záležitostí návyku. Je podroben ve svém rozvoji ZÁKONU NEKONEČNĚ MALÝCH A ZÁKONU NEPŘETRŽITOSTI. Beru to za zcela jisté, že student prostřední chápavosti, jenž by vážně pracoval po všechny dny roku, i kdyby to byly jen dvě či tři hodiny, by necítil potřebu pouštět si z mozku krev tři měsíce před zkouškou. Měl by kdy asimilovat svou látku a strávit ji. A uznal-li by, že má silně přitáhnout v poslední chvíli, toto úsilí by ho pobádalo, aniž by ho vyčerpalo. Neboť je v tom pravá radost, v poklusu, bez zadýchání znovu dělat cestu, která byla osm nebo deset měsíců měřena mírným a odměřeným krokem.

PÍLE. – Je to mimo to docela dobrodiním s mravního hlediska. Ctnost PÍLE, k níž podobná práce směřuje, se získává jako všechny jiné ctnosti. Vyžaduje ustavičného zásahu vůle, jež se jako ona živí a posiluje svými vlastními úkony.

Proč obvykle nepracuje student v ustanovenou hodinu a v určitý čas? Jediné proto, že ho to stojí to, aby vyburcoval svou změkčilost, aby reagoval proti svým vrtochům, svým libůstkám, své potřebě těkání, a aby upotřebil toho, co okázale nazývá „svou svobodou“. Místo aby pracoval, kdy je třeba, pracuje, kdy se mu líbí: a to se mu nelíbí leč jen tehdy, když hromada věcí, které nevyžadují námahy, se mu již nelíbí. Jestliže sama zkouška ho pobízí ke studiu, to není proto, že by byla svůdná; než musí počítat s následky pohromy nebo úspěchu. Cím se stane nejen rozumový život, nýbrž i mravní život při takovém pojmání studia? Soustředí se na nulu.

Naopak, pracuje-li student den ze dne, bude časem ohromen svými úspěchy. Člověk se v něm bude upevňovat zároveň s učencem. Nejprve bude studovat jen několik minut, aby se uvaroval malomyslnosti.

Bude však studovat v ustálenou hodinu, aby dal směr své vůli. V tomto bodu bude neúprosný, nezmění hodiny pod žádnou záminkou. Když si navykne pracovat na př. čtvrt hodiny každého rána – a ten zvyk se získá velmi rychle – zvykne si pomalu studovat půl hodiny, a tak dále, až může dodávat obvyklé množství práce, jež se právem očekává od dvacetiletého mladíka v plném zdraví, jenž touží jednou něco znamenat nebo alespoň něčím být.

Pod tímto skromným zevnějškem je tento studijní řád pravdou pro průměrnost duchů; jest jedinou pravdou pro výchovu vůle u všech studujících.

ODPOČINEK. – Řekl bych toho tolik o odpočinku, k němuž každá práce zavazuje. Umění odpočinout si jest velikým uměním. Jest jakoby opakem umění práce. Leč odpočinek, o němž mluvím, není zajedno ani s leností ani s nečinností. Lenoch, zahaleč prchá před studiem. Vážný student zase odpočívá, aby mohl více studovat. Pravý odpočinek musí být řízen jako studium, neříkám matematicky, nýbrž vůlí. Často nejlepší způsob odpočinku záleží ve změně práce. Nicméně ostatní druhy odpočinku jsou oprávněné. Jest dovoleno rozptýliti se, hráti si, cestovati, počestně se bavit se svými přáteli, pěstovati druhy vyražení nebo aspoň se o ně zajímat, všechny věci, jež uchovávají duchu jeho živost, obraznosti její svěžest a nedepřimují ani smyslů ani vůle. Ještě lépe, když někdo odpočívá takto ne fantasií, nýbrž vůlí, tento odpočinek sám je ČINNOSTÍ, tak plodný ve svých mravních následcích jako práce, jež v každém pojetí jest odpočinkem.

Mnoho by mohlo být řečeno o tomto předmětu. Než ponechávám mladým starost uvažovat o tom dále. Svolí-li od nynějška k tomu, aby byli studenty v plné síle slova a způsobu, jak jsme viděli, odpovídám za jejich budoucnost. Nepočítaje na to, že vyšší radosti z práce ducha a klid z dobrého svědomí jim budou každým okamžikem velikou pomocí, tvrdím – aniž si chci hrát na proroka – že se jednou stanou k velkému uspokojení církve a vlasti lidmi povinnosti, charakterními křesťany.

NADPŘIROZENÉ CTNOSTI A KARAKTER

Můj úkol je skoro ukončen. Zbývalo by mně zajiště mluvit speciálněji o KARAKTERU KŘEŠŤANSKÉM a o nadpřirozených prostředcích k jeho rozvoji. Než na několika stránkách nemůže být podobná otázka vyčerpána. A tak později o tom pojednám důkladně. Spokojím se pro tento okamžik s tím, že připomenu ve dvou slovech naše hlavní konkluse a naznačím plán našich příštích úvah.¹

I. LIDSKÝ IDEÁL

Připomeňme si nejprve hranice problému, jenž se má řešit. Naše poznávací schopnost s dvojím světlem, jež má od rozumu a víry, nás staví před ideál, mající být uskutečněn: ideál čestného člověka. Z té příčiny nám označuje cíl a poučuje nás o prostředcích, jak k němu směřovat. Než jeho úkol se omezuje na to. Jest osvětleným majákem na pobřeží. Jeho světelný proud je nám vzácnou pomocí při plavbě, avšak on nás nevede k přistání.

K přistání opravdu nestačí jasně vidět, nýbrž jest třeba býti silným. Jisté energie všeho druhu nám nechybějí. To, čeho se jim spíše nedostává, je, aby byly ukázněny. Kdo je ukázní? Vůle, osvícená ideálem, to, o čem je pořád řeč, že ideál, aby měl účinný vliv na směr našeho chování, nesmí být toliko VIDĚNÝ, nýbrž CHTĚNÝ; že IDEA-SVĚTLO, jíž je svou podstatou, musí se prakticky státi IDEÍ-SILOU.

V tomto pojetí ideál chtěný, milovaný, vábí k so-

¹ Dříve než jsme křesťany a abychom jimi byli, musíme být čestnými lidmi. Přece však tentýž jednotlivec má zároveň a rovnoběžně uskutečňovat lidský ideál a ideál křesťanský a zbudovat na skále lidských ctností neochvějnou budovu křesťanských ctností. Ve svém díle „La Virilité chrétienne” jsme věnovali skoro čtyři sta stránek studiu a řešení tohoto problému. Dovolujeme si odkázati na ně čtenáře.

bě vášnivé a vznětové energie, nejschopnější k jeho oplodnění. To, co od nich bere na pudové, slepé síle, to jim vrací v mravní, osvícené síle. Časem a vlivem opakovaného chtění se tvoří návyky, JEJICHŽ ROZUMNÉ SDRUŽENÍ KOLEM OSY-VŮLE TVOŘÍ MRAVNÍ KARAKTER.

II. KŘEŠŤANSKÝ IDEÁL

Kolikrát jsem se naopakoval, že dříve, než jsme křesťany a abychom jimi byli, že musíme být čestnými lidmi! Nebudu si nakonec odporovat, ale dodám, že k tomu, abychom se stali charakterními křesťany, je nutno získati si více než přirozené ctnosti, jež činí člověka čestným – ctnosti nadpřirozené, které tvoří nadčlověka, že k lidskosti našich úkonů je třeba připojit božskost. Nadpřirozené ctnosti jsou skutečně božské ctnosti; jsou jimi ve svém původu, ve svém rozvoji a ve svých účincích. Sám Bůh nám je dává, uděluje nám milost. On sám je rozmnožuje podle našich zásluh. A konečně ony z nás činí dítky Boží. Přece však, jakkoliv jsou nadpřirozené ctnosti zcela božské, jsou nicméně podmíněny ve své práci získání a rozvoji příslušných ctností přirozených. Představme si dvě basiliky nad sebou, z nichž klenba jedné by sloužila druhé jako dlažba. Není pochyby, že, zatím co první má své základy v zemi, špice druhé se ztrácí v nebi. Je neméně pravda, že celá krása druhé basiliky vděčí pevnosti první. Odstraňte tuto, a naráz zničíte i onu. Tak je tomu s nadpřirozenými ctnostmi vzhledem k přirozeným ctnostem. Zajisté, jsou to božské ctnosti s podivuhodnou mocí. Než aby ukázaly plně, co dovedou, musí se opírat o podpěru přirozených ctností. Stále se vracím ke své počáteční formulce: CHCEME BÝT KARAKTERNÍMI KŘEŠŤANY? ZAČNĚME TÍM, ŽE JSME ČESTNÝMI LIDMI.

NĚKOLIK DAT ZE ŽIVOTA P. GILLETA

Martin Stanislav Gillet se narodil 14. prosince 1875 v Loupy-sur-Loison. Na křtu dostal jméno Stanislav. Po gymnasijských studiích vstoupil do kněžského semináře. Po roce odešel do noviciátu řádu dominikánského v Amiensu, kdež obdržel řeholní jméno Martin. Po vykonaných studiích filosofických a theologických byl vysvěcen na kněze, nato po dvou letech se podrobil zkouškám na řádového profesora. Poté byl poslán představeným na universitu ve Friburgu, kdež absolvoval dvouletní doplňovací studia a stal se doktorem filosofie. R. 1905 byl povolán za profesora morálky do Lovaně; tento úřad zastával čtyři roky až do 1909, kdy byla obnovena francouzská provincie dominikánů. Tehdy se stal profesorem na generálním studiu této provincie, a to až do vypuknutí světové války. Po válce se vrátil zase na katedru tohoto učiliště. 1921 byl vyslán za profesora morálky a sociologie na Katolický institut v Paříži, kdež si dobyl svou vědeckou a kazatelskou činností světového jména, takže r. 1923 na žádost své provincie byl povýšen na Mistra posvátné theologie a r. 1927 byl zvolen za provinciála francouzské provincie. Dobou nejplodnější jeho spisovatelské činnosti je pobyt v Lovani, kdež pracoval hlavně mezi studenty jako řečník a kazatel. Nejznámější jeho spisy jsou: *Dufondement intellectuelle de la Morale d'après*

Aristote, L'Éducation de conscience, Le dilettantisme religieux, Charité et Solidarité, La Morale et les Morales, L'Éducation du caractère, La Virilité chrétienne a Credo des artistes.

Když se v září r. 1929 sjeli do Říma voliči ze všech provincií dominikánského řádu, aby zvolili řádu generálního představeného, vyšel z volby dr. Gillet jako velmistr, jenž nyní spravuje v Římě nadějně celý dominikánský řád.

P. Š.

OBSAH

Dopis autorů	5
Předmluva	7

První část

IDEÁL A VÝCHOVA KARAKTERU

I. kapitola

VŮLE A KARAKTER

I. Vůle 9; II. Karakter 11; III. Poměrná nemohoucnost vůle ve výchově karakteru: teorie; fakta 12; IV. Domnělá všemohoucnost vůle ve výchově karakteru: teorie; zkušenost 16.

II. kapitola

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ A VÝCHOVA KARAKTERU

I. Prvky charakteru 20; II. Sociální prostředí: intelektuální život; mravní život; hmotný život 21.

III. kapitola

POZNÁNÍ SEBE A VÝCHOVA KARAKTERU

I. Vnější samota 25; II. Vnitřní samota: snění; usebranost 26.

IV. kapitola

IDEÁL A VÝCHOVA KARAKTERU

I. Nutnost ideálu 30; II. Křesťanský ideál: nadčlověk; čestný člověk 31; III. Poznání ideálu a výchova charakteru: výchova a vyučování; zkušenost 34; IV. Idea-světlo a idea-síla: idealisté a materialisté; křesťanská zkušenost 38.

Druhá část

VÁŠNĚ A KARAKTER

I. kapitola

VÁŠNĚ A KŘESŤANSKÝ IDEÁL

I. Vášně 44; II. Vzněty a vášně 46; III. Vášně a křesťanský ideál: stoický ideál; epikurejský ideál; křesťanský ideál 47.

II. kapitola

TAKTIKA VŮLE VZHLEDEM K VÁŠNÍM VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

I. Vůle a fyziologické účinky vášně 53; II. Vůle a příčiny vášně: vzdálené příčiny, blízké příčiny 54; III. Zužitkování vášní: problém, metoda; řešení 58.

III. kapitola

TAKTIKA ROZUMU VZHLEDEM K VÁŠNÍM A VZNĚTŮM

I. Rozjímavá úvaha 63; II. Spekulativní pravda a praktická pravda 65.

IV. kapitola

ÚKOL MILOSTI VZHLEDEM K VÁŠNÍM VE VÝCHOVĚ KARAKTERU

I. Povaha a milost; víra; láska 69.

V. kapitola

EGOISMUS A ALTRUISMUS

I. Vášnivý egoismus 73; II. Ctnostný egoismus 75; III. Špatná solidarita 76; IV. Pravá solidarita: lidská solidarita; křesťanská solidarita 80.

VI. kapitola

SMYSLNOST

I. Povaha smyslnosti 83; II. Příčiny smyslnosti: osobní příčiny; sociální příčiny 85; III. Účinky smyslnosti: fyzické účinky; inte-

lektuální účinky; mravní účinky 87; IV. Léky smýslnosti: citovost; rozumová kultura 92.

Třetí část

ČINNOST A KARAKTER

I. kapitola

NÁVYK

I. Povaha návyku: jeho oprávnění 96; II. Mravnost návyku: návyk a svoboda 99.

II. kapitola

ZÁKONY NÁVYKU

I. Hygiena duše: fysiologická hygiena; mravní hygiena 102; II. Gymnastika duše; sporty; zákon o nekonečně malých; zákon nepřetržitosti 106.

III. kapitola

MRAVNÍ NÁVYKY A KARAKTER

I. Mravní rovnováha: spojení ctností; rozvaha 110; II. Jednota a stálost mravního charakteru 114.

IV. kapitola

ROZUMOVÉ NÁVYKY A KARAKTER

I. Morálka a věda; osobní očišťování; společenské očišťování 116; II. Práce a odpočinek; píle 121.

V. kapitola

NADPŘÍROZENÉ CTNOSTI A KARAKTER

I. Lidský ideál 124; II. Křesťanský ideál 125.

Několik dat ze života P. Gilleta 127

NIHIL OBSTAT

Olomucii, die 30. Martii 1931

Censor ex Officio:

Dr. Methodius Habáň O. P.

IMPRIMI PERMITTITUR

Pragae, die 5. Aprilis 1931

P. Venceslaus M. Bubeník O. P.,

Prior Provincialis

Nr. 2503.

IMPRIMATUR

Olomucii, die 5. Februarii 1932

Josephus Vyvlečka,

Praeses a. e. Consistorii.

EDICE KRYSTAL

knihovna revue Na hlubinu.

Svazek XIII.

Dr. ST. M. GILLET O. P.,

velmistr řádu kazatelského

VÝCHOVA KARAKTERU

Přeložil

PROKOP ŠVACH O. P.

II. vydání.

Vytiskly Lidové závody tiskařské,

a nakladatelské, spol. s r. o.

v Olomouci